

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TIDSSKRIFT FOR ARKIVFORSKNING
UDGIVET AF RIGSARKIVET

ARKIV

Vello Helk: Det historisk-genealogiske Arkiv ved Ordenskapitlet	193
Grethe Ilsøe: Om enevældens bygnings- administration	247
Johan Jørgensen: Køge i det 18. århundrede	253
Orientering	275

1. BIND NR. 4. OKTOBER 1967

Udgives af Rigsarkivet og udkommer to gange årligt, april og oktober. Abonnement koster 16 kr. årligt og tegnes ved henvendelse til tidsskriftets ekspedition, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, København K. (giro nr. 1368). ARKIV redigeres af arkivar Frank Jørgensen under medvirkning af arkivarerne Niels Petersen og Knud Prange. Bidrag til tidsskriftet bedes sendt til redaktøren.

UDGIVET AF RIGSARKIVET OG LANDSARKIVERNE

Vejledende arkivregistraturer.

- I. Danske Kancelli og de dermed beslægtede Institutioner. 2. udg. Ved Bjørn Kornerup. 1943.
 - IV. Privatararkiver fra det 19 Aarh. i Rigsarkivet. Ved Kr. Erslev. 1923.
 - VI. Landsarkivet for sønderjyske Landsdele. Ved Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt. 1944.
 - VII. Tyske Kancelli og de dermed beslægtede Institutioner. Ved Johanne Skovgaard. 1946.
 - VIII. Privatararkiver før 1660 i Rigsarkivet. Ved Erik Kroman. 1948.
 - IX. Privatararkiver 1660-1800 i Rigsarkivet. Ved Henny Glarbo. 1952.
 - X. De sønderjyske fyrstearkiver. Ved Erik Kroman. 1959.
 - XI. Tyske Kancelli II. Gehejmekonseilet. Danske Kancellis og Tyske Kancellis udenrigske afdeling til 1770. Ved Arthur G. Hassø og Erik Kroman. 1962.
 - XII. Rentekammeret I. Danske og norske afdelinger 1660-1848. Ved Jens Holmgaard. 1964.
 - XIII. Kongehusarkivet fra kongerne Frederik VI's Christian VIII's og Frederik VII's tid. Ved Vello Helk. 1963.
- Katalog over Karen Brahes Bibliotek i Landsarkivet for Fyn. Håndskriftsamlingen. Ved Anne Riising. 1956.
- Sønderjyske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden. Ved F. Falkenstjerne og Anna Hude. 1895-99.
- Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark. Uddrag. 3. bind. 1689-1719. Ved S. Nygård. 1941. 5. bind. 1731-65. Ved S. Nygård. 1955.
- Kancelliets Brevbøger vedr. Danmarks indre Forhold. I Uddrag. Ved L. Laursen. 1561-65. 1893-95. - 1566-1570. 1896. - 1571-1575. 1898. - 1576-1579. 1900. - 1580-1583. 1903. - 1584-1588. 1906. - 1621-1623. 1922. - 1624-1626. 1925. - Ved E. Marquard. 1627-1629. 1929. - 1630-1632. 1932. - 1633-1634. 1936. - 1635-1636. 1940. - 1637-1639. 1944. - Ved Gunnar Olsen. 1642-43. 1957.

INDHOLD

<i>Christensen, William</i> , arkivar, dr. phil.: Rigsråd og stænder ..	129–136
<i>Helk, Vello</i> , arkivar, dr. phil.: Om pommerske matrikler og matrikelkort i dansk besiddelse	65– 70
Det historiske-genealogiske Arkiv ved Ordenskapitlet	193–246
<i>Hvidt, Kristian</i> , bibliotekar, cand. mag.: Historieforskning og databehandling	137–146
<i>Hvidtfeldt, Johan</i> , rigsarkivar, dr. phil.: Tanker om kassation..	3– 15
<i>Ilsoe, Grethe</i> , arkivar, mag. art.: De kgl. bygningsinspektorer. Med et rids af statens bygningsvæsens administrationshistorie 1849–1961	71– 86
Om enevældens bygningsadministration. En omtale af Knud Voss: Bygningsadministrationen i Danmark under enevælden	247–252
<i>Jexlev, Thelma</i> , arkivar, mag. art.: Om anvendelsen og anvendeligheden af papir som dokumentmateriale i danske middelalderbreve	87– 99
<i>Jørgensen, Andreas</i> , arkivar, cand. mag.: Borger og bonde på Møn i 18. århundrede	16– 29
<i>Jørgensen, Erik Stig</i> , arkivar, cand. mag.: Klittegaardarkivet. En studie i et administrativt samlingsarkiv vedr. flygtninge m. v. 1940–49	147–159
<i>Jørgensen, Frank</i> , arkivar, cand. mag.: Et indgreb i håndværks-svendenes frie vandringsret i 1835	30– 44
<i>Jørgensen, Johan</i> , arkivar, dr. phil.: Øverste sekretær Erik Kragss virksomhed i Danske Kancelli indtil 1657	45– 64
Køge i det 18. århundrede. En studie i taxationer	253–274
<i>Lund-Sørensen, Asger</i> , amanuensis, cand. jur.: Om kassation af koncepter	121–124
<i>Nielsen, Vibeke</i> , arkivar, cand. mag.: Kommissionsdomstole under den gamle retspleje	160–167
<i>Petersen, Niels</i> , arkivar, mag. art.: Kommentarer til norsk arkivreform	100–107
<i>Rasmussen, Knud</i> , arkivar, cand. mag.: Lægdsvæsenet 1788–1914	168–190
<i>Ørberg, Paul G.</i> , arkivar, cand. mag.: Et mislykket reformforsøg i retsbetjentarkiverne	108–120
<p><i>Orientering:</i> Justitsministeriets nye journalsystem (<i>Niels Petersen</i>) s. 125–127. Knut Dahl Jacobsen: Teknisk hjælp og politisk struktur (<i>Frank Jørgensen</i>) s. 127–128. Reformer i socialministeriet 1966 og oprettelsen af et ministerium for familiens anliggender (<i>Niels Petersen</i>) s. 191–92. Kompetencefordelingen mellem ministeriet for Grønland og den kgl. grønlandske handel (<i>Niels Petersen</i>) s. 275. Egnsudviklingsdirektoratets udflytning til Silkeborg (<i>Niels Petersen</i>) s. 276.</p>	

Det historisk-genealogiske Arkiv ved Ordenskapitlet

Et forsøg på arkivindsamling i Christian VIIIs sidste år

A F V E L L O H E L K

Blandt Rigsarkivets samlinger findes en særlig gruppe, der bærer betegnelsen „Det historisk-genealogiske Arkiv“. Den består dels af resterne af en broget samling håndskrifter, dels af et arkiv, der belyser den ovennævnte institutions korte virksomhed, idet den kun kom til at eksistere fire år, fra 1845 til 1849. Men arkivet har også sin forhistorie, og for at finde de første tråde bliver man nødt til at gå nogle år tilbage i tiden. Gennem de implicerede institutioners og personers arkivalier er det muligt temmelig nøje at følge tilblivelsen af dette foretagende, som kun blev en døgnflue.

Det historisk-genealogiske Arkivs tilblivelse er uløseligt forbundet med navnet Tyge Becker. Han blev født 1812 på Tirsbæk ved Vejle som søn af generalkrigskommissær Carl Frederik Becker og hans hustru Helene de Thygeson, der før havde været gift med generaladjutant Friedrich von Blücher. Forbindelsen med familien Blücher, der stod kongehuset nær, og hans opvækst på gamle herresæder blev bestemmende for den unge Becker. I 1830 blev han student fra Herlufsholm og studerede derpå jura, men studentlivet og hans flersidige historiske interesser optog ham mere, og han gik snart over til fri litterær virksomhed. I 1840 redigerede han i et halvt år det regeringsvenlige dagblad „Dagen“. Året før havde han påbegyndt månedsskriftet „Orion“, der efter fire bind (1839–41) fortsattes som kvartalsskrift, og der udkom yderligere to bind 1843–51.

Becker skrev det meste af tidsskriftet selv, hovedsagelig som oversættelser og bearbejdelser af afhandlinger om fremmede landes og samtidens verdenshistorie. Efterhånden gik han i højere grad over til at skrive bidrag til Danmarks ældre historie med udgangspunkt i adels- og kongsgårdene og deres skiftende beboere. Som forfatter fandt han et vist fodfæste, først blandt aristokratiet og senere i en bredere læserkreds, men det gavnede ham dog langtfra blandt fag-

folk eller i de toneangivende borgerlige kedse. Fagfolkene hæftede sig ved hans arbejdes umiskendelige præg af en ret hovedkulds indtrængen i emnerne, ukritisk benyttelse af trykte og tilfældig benyttelse af utrykte kilder, for meget råderum for fantasi og hypotese. Det hjalp ham ikke, at han i 30-års alderen 1842 underkastede sig magisterkonferens i historie.¹ Han begyndte at se sig om efter en fast velaflønnet stilling. Den kunne han måske bedst skaffe sig gennem sine gode forbindelser ved hoffet, og tilfældet kom ham til hjælp.

Netop samme år vedtog Kommissionen for Oldsagers Opbevaring, hvis præses var kronprins Frederik og medlemmer mineralogen Vargas Bedemar, overbibliotekar Werlauff, gehejmearkivar Finn Magnusen, museumslederen C. J. Thomsen og oldforskeren C. C. Rafn, i et møde den 9. april at virke for oprettelse af et historisk arkiv. Det fremgår af forhandlingsprotokollen, at kommissionen allerede før havde indgivet forskellige forslag derom, men nu besluttede man at gentage forslaget og søge at opnå kongelig resolution. I en forestilling af 26. april blev planen nærmere motiveret. Kommissionen påpegede, at der allerede i forvejen fandtes materiale til et sådant arkiv ved Museet for de nordiske Oldsager, ved Det kgl. Oldskriftsselskab og flere andre selskaber. Arkivet skulle omfatte:

- a) Dokumenter vedrørende personalhistorie og bidrag til sædernes skildring, der ville kunne have interesse, men ikke var så vigtige, at de burde opbevares i det allerede overfyldte Gehejmearkiv.
- b) En historisk-topografisk samling for hele riget, ordnet amts- og herredsvis, hvortil der allerede fandtes meget materiale, af såvel bybeskrivelser som aftenegninger af mindesmærker.
- c) Afskrifter af diplomer og dokumenter af historisk værdi i Gehejmearkivet og andre samlinger.
- d) En samling af korrekte afskrifter af gamle islandske og andre håndskrifter, som dels allerede fandtes, dels efter det Arnsmagnæanske legats fundats efterhånden skulle tilvejebringes og som burde opbevares et andet sted end originalhåndskrifterne.
- e) Et historisk-antikvarisk håndbibliotek til brug for dem, der brugte museet eller arkivet i videnskabeligt øjemed. Som grund-

1. P. Læssøe Müller i Dansk Biografisk Leksikon, II, s. 320 f. Om hans magisterkonferens findes oplysninger i Dir. f. universitetet og lærde skoler. 44a. Sager vedr. Universitetet i almindelighed ca. 1806–50, tr. i Kjøbenhavns Universitets Aarboeg for 1842, s. 127. Hvor intet andet anføres, findes de benyttede arkivalier i Rigsarkivet.

lag for dette bibliotek kunne Oldskriftsselskabets bibliotek benyttes.

Endvidere opregnede man en række fordele ved et sådant arkiv. På denne måde kunne man undgå de indskrænkninger, som rådede ved Gehejmearkivet, navnlig med hensyn til lokalet, som oprindeligt kun var bestemt for arkivets personale. Ligeledes ville originaldokumenterne og afskrifterne, som hidtil opbevaredes på samme sted, efter den foreslåede ordning blive skilt. Det ansås for hensigtsmæssigst med hensyn til benyttelse, at det nye arkivs lokale stod i umiddelbar forbindelse med museet, og at det bestyredes af Det kgl. Oldskriftsselskab.

Forslaget indeholdt ingen konkrete forslag om lokalet eller personalet, men kun almindelige retningslinier, som gik ud på, at arkivet skulle udbygges lidt efter lidt, og at der kun behøvedes nogle få værelser og et par dygtige unge mænd, der mod et passende vederlag under kyndigt tilsyn udførte det fornødne arbejde.

Kongen reagerede hurtigt. Allerede den 6. maj faldt resolutionen, som bifaldt oprettelsen af et historisk-antikvarisk arkiv og krævede nærmere forslag om lokalet og personalet. Gehejmearkivaren blev bemyndiget til at forsyne arkivet med kopier af vigtige ikke-hemmelige historiske dokumenter, hvis originaler fandtes i Gehejmearkivet. Endelig udtalte kongen, at det for øvrigt ville være ham behageligt, om kandidat Tyge Becker kunne blive ansat ved det nye arkiv.

Kommissionen brugte nogen tid til at udarbejde det begærede forslag, som forelå den 20. juli. Som foreløbige lokaler havde man udset sig tre værelser i Prinsens Palæ, som forhen havde været til general Bülow's disposition. Med hensyn til personalet foretrak man en ordning med tre afdelinger, således at hver havde sin bestyrer. Til at forestå afdelingen med dokumenter fra tiden før reformationen og islandske håndskrifter foresloges stipendiarus Jon Sigurdsson, der for tiden var sekretær i Det islandske litterære Selskab. Den anden afdeling omfattende indkomne antikviteter og historisk-antikvariske topografier fra hele Norden samt det tilsvarende bibliotek skulle bestyres af amanuensis ved Museet for nordiske Oldsager, Adolf Strunk, mens den tredje afdeling med diplomer yngre end reformationen og alt vedrørende personalhistorien, genealogien og heraldiske emner i overensstemmelse med kongens ønske ville få Tyge Becker som leder. Hver af disse arkivsekretærer skulle

Tyge Alexander Becker. Fot. i Kgl. Bibl.

aflønnes med 200 rbd. årlig for de første to år. Hele institutionen foresloges i lighed med den første betænkning lagt under Oldskriftsselskabet, som efter to års forløb skulle indgive en fundats til kongens konfirmation.

Der var i kommissionen en del uenighed om Beckers person. Mens Vargas Bedemar godkendte udkastet uden ændringer, var både Werlauff og Finn Magnussen betænkkelige ved at ansætte Becker, men de bøjede sig for kongens vilje. Navnlig Werlauff ville have foreslået en drøftelse af hans ansættelse, idet han i så fald ville have anbefalet Kall Rasmussen, den senere registrator i Gehejmearkivet, „hvis udbredte kundskaber i den danske personalhistorie, øvelse i at behandle diplomer, og næsten vidunderlige hukommelse ville have gjort ham både skikket og fortjent til en sådan post, og som, for øvrigt, mangler enhver opmuntrende udsigt i fremtiden“.²

2. Kommissionens forhandlingsprotokol og akter med koncept- og originalforestillinger i Nationalmuseets arkiv.

Dette forslag fik dog lov til at hvile, og kommissionen ventede forgæves på en kongelig resolution. Om årsagerne kan man kun gisne. Måske var den forholdsvis ringe placering, som var tiltænkt Becker, en medvirkende årsag til, at forslaget aldrig opnåede en sådan resolution, måske havde Becker taget sagen i sin egen hånd og prøvet på at påvirke kongen til sin egen fordel. Han var antagelig informeret om kommissionens forslag, og de 200 rbd., han havde i udsigt, var kun lidt i forhold til hans fordringer. Hos kongen nød han ubetinget støtte, også i økonomisk henseende. Således fik han 1843 efter kongelig resolution årlig 800 rbd., deraf 600 rbd. af partikulærkassen og resten fra finanserne, til at udgive „Orion“ og om muligt at berejse landet for af byernes og herregårdenes arkiver at indsamle materiale til sit tidsskrift. Men det svarede ikke helt til Beckers intentioner. Måske har modviljen fra fagfolkens side vanskeliggjort arkivarbejdet for ham – det må erindres, at adgangen til arkivmaterialet var helt anderledes vanskelig dengang – og det kan have styrket ham i hans forsæt at gøre sig uafhængig, at begynde for sig selv. Kongens velvillige indstilling har muligvis været med til at opmuntre ham.

I et andragende af 8. april 1843 skred Becker til handling. Han henviste til, at kongen under den sidste audiens havde givet ham tilladelse til skriftligt at henvende sig, såfremt der var noget, han ønskede at give kongen underretning om. Becker udtrykte sin glæde over de penge, han havde fået, men han så sig på denne måde desværre ikke i stand til at virke så meget, som han gerne ønskede, navnlig når han måtte drage slutning ud fra den ringe interesse, der i almindelighed vistest hans arbejde. Kun et lille publikum læste slig alvorlig lektüre. Som det bedste bevis anførte Becker Kolde-rup-Rosenvinges samling af gamle domme, som havde haft så ringe en afsætning, at udgiveren foruden de af Videnskabernes Selskab bevilgede 500 rbd. havde måttet skyde til af sin egen lomme.

Derefter kom Becker med et meget specificeret og vidtgående forslag om et arkiv til almen benyttelse. At fædrelandets historie, og navnlig middelalderens, hidtil var så lidt bekendt og så dårligt behandlet, skyldtes efter Beckers mening den store mangel på trykte eller overhovedet tilgængelige oplysninger. Selv om en stor del af de håndskrifter, som tidligere ulykker havde levnet, navnlig de egentlige diplomer og dokumenter ifølge deres natur kun kunne opbevares i Gehejmearkivet og altså ikke var tilgængelige bortset fra de enkelte, der fik Danske Kancellis tilladelse, så var der for-

uden disse endnu en mængde andre aktstykker spredt på mange forskellige og ofte så godt som utilgængelige steder. Disse aktstykker kunne uden synderlig bekostning samles og på visse dage om ugen gøres tilgængelige for enhver, ligesom det allerede var tilfældet med de store biblioteker. Becker interesserede sig først og fremmest for hidtil utrykt materiale til dansk lokal- og personalhistorie, som man nu måtte søge på steder, hvor de aldeles ikke hørte hjemme. Han kom derefter med en lang liste med eksempler på det materiale, som han gerne ville have samlet på ét sted, idet han dog forbigik alt, hvad der fandtes på de offentlige biblioteker. Hans liste omfattede materiale fra følgende institutioner:

- I. *Gehejmearkivet*. Herfra ønskede Becker Klevenfeldts genealogiske samlinger, som han betegnede som overordentlig rige og fuldstændige og uundværlige med hensyn til personal- og lokalhistorie. ja som en af de vigtigste kilder til fædrelandets historie overhovedet i perioden 1400–1700. Desuden pegede han på Klevenfeldts heraldiske samlinger, Langebeks sigilsamlinger og endelig på de gamle kancelliregistranter fra Christian II.s tid. Becker gav i øvrigt en detaljeret oversigt over disse samlinger og var klar over, at de krævede megen plads, men han troede, at man på denne måde kunne aflaste Gehejmearkivet, idet de sædvanligvis trak mange videnskabsmænd til det lille arbejdsværelse, hvor der kun var plads til to-tre besøgende foruden personalet. En flytning af disse arkivalier ville tillige betyde, at deres benyttere blev fri for at søge Danske Kancelli om tilladelse. Endelig nævnte Becker, at afskrifter af registranter over arkivets forskellige dokumentsamlinger ville være til stor nytte. men dette tidkrævende arbejde kunne i alt fald først nås med tiden.
- II. *Danske Kancelli*. Herfra ønskede Becker de gamle kancelliregistranter, der aldrig brugtes og kun optog plads; de ældste var allerede afgivet til Gehejmearkivet. Desuden omfattede hans interesse den Benzonske samling af stamtavler over alle (o: adelige) danske familier fra 1660–1820, som kollegiet havde købt af arvingerne. De var anbragt i lenskontoret, men benyttedes så godt som aldrig, og på grund af manglende ajourføring blev stamtavlernes værdi stedse forringet.
- III. *Højesteret*. Retten skulle afgive alle gamle herredagsprotokol-

ler, som aldrig benyttedes. Denne samling var af største vigtighed for Danmarks indre historie fra Christian II.s tid indtil enevælden og fortsattes ved de ældre højesteretsprotokoller, som heller ikke blev benyttet. Becker henviste til, at disse protokoller først for nylig var blevet opdaget af etatsråd Kolde-rup-Rosenvinge, der havde benyttet dem til sin domssamling, men foruden ham havde endnu ingen fået tilladelse til at benytte disse protokoller.

- IV. *Oldnordisk Museum*. Her pegede Becker på de Abildgaardske tegninger af ligstene og monumenter, som Langebek havde ladet forfærdige – en fortrinlig samling, der opbevaredes i museets lokale på Christiansborg. Her var aldeles ingen plads for fremmede, og kun justitsråd Thomsens sjældne beredvillighed gjorde det muligt at benytte disse tegninger, dog kun to eller tre timer hver uge.
- V. *Ordenskapitlet*. Først og fremmest biografier over alle riddere siden 1808, som efter den oprindelige bestemmelse skulle trykkes, hvilket dog ikke var sket. Desuden ønskedes registre over alle elefantriddere og storkorsridere af Dannebrog før 1808. Enkelte var udgivet i det 18. århundrede, og det hele var for nogle år siden samlet og ordnet af et nu afgang medlem af kontoret, men endnu ikke udgivet, og hans manuskript var, så vidt Becker bekendt, for tiden hos ordenskansleren. Endelig ønskedes „Dania Nobilis“, et kostbart håndskrift med illuminerede kobber i 33 bind og karakteriseret af Becker som „en af hine slægte- eller våbenbøger, hvoraf det på Det kgl. Bibliotek forefindes så mange; med undtagelse af mig ved næppe to eller tre mennesker, at det er til“.
- VI. *Rentekammeret, Generalitetet og Admiralitetet*. Derfra burde alle ældre protokoller samles med alt det øvrige. Becker havde aldrig set dem, men gik ud fra, at der var mange.
- VII. *Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog*. Dette bestod siden 1810 af en forening mellem det 1744 af Langebek stiftede Selskab for den nordiske Historie og Sprogs Forbedring og det 1778 stiftede Kgl. danske genealogiske og heraldiske Selskab. Dets overordentlig rige samlinger var af mangel på plads anbragt i Videnskabernes Selskabs lokale og derved blevet så godt som helt utilgængelige, med undtagelse af en række bind af de Vossiske samlinger til slesvig-holstensk

adelshistorie, som var henstillet til afbenyttelse på Det kgl. Bibliotek. Becker kendte ikke noget til Det genealogisk-heraldiske Selskabs samlinger, mens det ældre selskabs 1748 trykte fortegnelse var omfangsrig – på over 200 sider.

Såvel i Gehejmearkivet som andetsteds fandtes desuden flere sager, som ikke var kommet til hans kundskab, skønt han i over ti år havde beskæftiget sig med studier i denne retning. Men han mente optimistisk, at de nok efterhånden ville komme for dagens lys, når først der blev gjort noget alvorligt for at samle det spredte materiale. Der måtte desuden være grund til at formode, at flere private ville skænke eller testamentere deres samlinger, eller at der blev lejlighed til at købe værdifulde sager. Becker nævnte, at han selv var i besiddelse af en udmærket seglsamling bestående af ca. 7000 danske adelige sigiller, som han havde købt for nogle år siden for 200 rbd., mest for at forhindre den i at gå til Norge, idet universitetet i Oslo havde meldt sig som liebhaver. Hvis den foreslåede samling blev til virkelighed, ville han med fornøjelse forære den sine segl.

Det var efter Beckers mening en stor velgerning for videnskaberne, hvis alle de nævnte materialegrupper blev forenet ét sted. Den påtænkte samling skulle udgøre en særlig afdeling under Ordenskapitlet og være underlagt ordenshistoriografen. Til at ordne og bestyre samlingen foresloges ansat en inspektør, der skulle være til stede fra tirsdag til fredag kl. 9–12, og i det tidsrum skulle samlingen være tilgængelig for alle.

Det fornødne lokale havde Becker fundet i Ordenskapitlets gård, hvor tre værelser kunne afgives til formålet, da de alligevel i over 10 år, nemlig i de to sidste ordenssekretærens tid, havde været udlejet til logerende. Inventaret ville kunne anskaffes for yderst ringe betaling.

Til at beklæde inspektørembedet havde Becker udset sig selv, og han foreslog gagen sat til 1000 rbd. om året, hvilket kun ville give statskassen en forøget udgift af 200 rbd. samt måske højst 100 rbd. engang for alle til anskaffelse af det fornødne inventar. Han henviste til, at hvis stamtavlerne skulle føres à jour, ville inspektøren komme til at føre en meget omfattende korrespondance. Samtidig var han nødt til bestandig at opholde sig i byen, og Becker understregede, at han allerede ti år havde opofret sig i dette fag. Til sidst fremførte han, at på den foreslåede måde kunne hans under-

støttelse i overensstemmelse med kongens ønske med lethed overføres fra partikulærkassen til statskassen.³

Derefter hersker der en tid tavshed om Beckers forslag. For­slagsstilleren selv kom i alvorlig pengetrang. Den 18. december 1843 henvendte han sig på ny til kongen med en ansøgning om et gageforskud på 1000 rbd. Pengene skulle han bruge dels til dækning af gammel gæld, dels til sin disputats. Alle forsøg på at skaffe penge på anden vis og på rimelige vilkår var slået fejl – ingen af hans venner havde været i stand til at yde ham lån, og ågerkarlene krævede 10–14 % i rente. Som sikkerhed tilbød Becker en livsfor­sikring og en indeholdelse på 200 rbd. årlig af den gage, han anførte at have, nemlig de ovennævnte 800 rbd., delt med 200 rbd. på finans­kassen og 600 rbd. på partikulærkassen. Ved reskript af 20. december udbad kongen sig finansministerens stillingtagen, som forelå inden årets udgang. Finansminister A. W. Moltke havde ikke i sinde at anbefale ansøgningen. Han understregede, at finans­kassens understøttelse kun var temporær og udløb med årets udgang, hvor­for Becker ikke kunne forvente at få forskud på dette beløb. På den årlige understøttelse af chatolkassen, hvad enten den var fast eller tidsbegrænset, kunne supplikanten efter de gældende regler ikke forvente at få understøttelse fra finans­kassen. Den første koncept, som ikke blev afsendt, indeholdt tillige den tilføjelse, at Becker som bekendt havde velhavende familie og mindre end andre ansø­gere var i fare for at komme i forlegenhed.

Kongen var dog fast besluttet på at støtte Becker og bevilgede ham 14. januar 1844 et rentefrit lån på 600 rbd. med sikkerhed i livsforsikringspolice­n. På denne måde tog kongen, selv om han ikke fulgte indstillingen, dog et vist hensyn til finansministerens argu­menter.⁴

En næsten analog skæbne fik Beckers ansøgning af 8. januar 1844 om forlængelse af den 3-årige understøttelse på 200 rbd., som han havde opnået hos Frederik VI 1839 til sine historiske arbejder og som var udløbet med udgangen af 1843. Han anførte i motive­ringen, at beløbet var blevet brugt til materialeindsamlingsrejser og udgivelse af to hæfter af „Orion“. Denne ansøgning blev syltet, sandsynligvis i kabinetssekretariatet. Måske anså man ham forelø­big velforsynet med de 600 rbd., som han nogle dage senere fik som

3. Kongehusarkivet, Christian VIII, pk. 124.

4. Gehejmekabinetssekretariatet og Statssekretariatet for Nådesager, j. nr. 3/1844; Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. Ansøgninger om rejse- og videnskabelige understøttelser: Becker, Tyge.

rentefrit lån. Becker havde dog ikke i sinde at lade sagen hvile. Hen på foråret forhørte han sig i Finansdeputationen om sin ansøgning, men dér mente man, at den stadig lå hos kongen. Derfor bad Becker i en ny henvendelse sidst i maj kongen om, at hans ansøgning måtte blive fremmet. Han var overbevist om, at fornyelsen ikke ville blive ham nægtet, og henviste til finansdeputeret Jonas Collins forsikring, at et afslag i dette tilfælde ville være aldeles uden for reglen. Men den samme Collin skrev kort efter i sin indstilling til kongen, at da Becker i forvejen havde en betydelig årlig understøttelse af finansskassen, kunne det ansøgte beløb måske komme en anden dygtig videnskabsmand til gode.

Heller ikke denne gang ønskede kongen at følge indstillingen. Han bevilgede 16. juni 1844 Becker 200 rbd. i to år af det beløb, som var bevilget til videnskabernes og kunstens fremme.⁵ Beckers tilfælde er et klart eksempel på, hvor lidt hensyn kongen tog til de myndigheder, hvis opgave det var at afgive indstilling og bestyre midlerne, når det gjaldt at protegere en person.

Begge kongens egenmægtige resolutioner kom Becker godt tilpas og sikrede det foreløbige grundlag for hans fremtidige arbejde. Kongen savnede ikke underretning derom. I et brev af 20. januar 1844 takkede supplikanten i overstrømmende vendinger kongen for det rentefrie lån – en ekstraordinær gunstbevisning. Samtidig benyttede han lejligheden til – under henvisning til kongens store interesse for den danske historie – at omtale de skrifter, som snart ville belyse dette emne. Han påtog sig altså at rapportere den danske historieskrivnings status anno 1844. Først nævnte han kildeudgaverne: det andet bind af Kolderup-Rosenvinges gamle domme, tredje hæfte af Petersen og Molbechs danske diplomer samt andet bind af regestudgaven. Af „Danske Magazin“ var et hæfte i trykken. Desuden arbejdede løjtnant Jahn gennem længere tid i Gehejmearkivet på Christian II.s krigshistorie, C. F. Allen på samme konges landflygtighedshistorie og Schiern i udlandet på hans regeringshistorie. Efter at have nævnt andre glemte Becker sandelig ikke sig selv. Han havde et hæfte af „Orion“ i trykken og var så langt fremme med sin disputats, at han om en måneds tid ventede at kunne indlevere den. Hans emne var en fremstilling af dronning Margretes indre regeringshistorie, forsåvidt denne angik „hendes sejrige kamp mod adelen i Danmark, hvilken hun næsten alene førte ved at indløse og indkøbe godser, slotte og borge, der hidtil,

5. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. Ansøgninger etc.: Becker. Tyge.

med rette eller urette, havde været i adelens hænder“. Becker håbede, at hans disputats ville blive en sand berigelse af den historiske litteratur. På grund af det begrænsede omfang kunne den dog langtfra udtømme emnet, og dette var forbeholdt et større værk, som først om flere år kunne se dagens lys, nemlig en fuldstændig fremstilling af Valdemar Atterdags og dronning Margretes kamp mod adelen.

Efter en så grundig forberedelse dristede Becker sig til at minde kongen om sit forslag om oprettelse af de historiske samlinger og navnlig den stilling, som han så hårdt trængte til. Det fremgår tilføjelse af brevet, at Becker i mellemtiden har haft lejlighed til at drøfte planen med kongen, der ønskede den modificeret derhen, at de forskellige arkivalier kun skulle afbenyttes på ét sted, men af hensyn til ulykkesrisiko ellers blive, hvor de var. Set med nutidens øjne var det en ret upraktisk og besværlig fremgangsmåde, men Becker gjorde straks knæfald og betegnede forslaget som langt rigtigere end sit eget. Han ønskede nu kongens tilladelse til at drøfte sagen med gehejmeråd Stemann, der som ordenskansler ville blive samlingens øverste leder. Den samme dag havde Becker i øvrigt drøftet sagen med gehejmekabinetsekretær Adler og fået det indtryk, at denne helt og holdent havde givet sit bifald.⁶

Der hengik næsten et halvt år, inden Becker indsendte sit i overensstemmelse med kongens ønske omarbejdede forslag. Hvad indholdet af samlingen angår, er der kun sket nogle mindre ændringer. Således var han blevet opmærksom på, at landsoverretten i Viborg havde mange gamle landstingsprotokoller, som efter Beckers mening burde indgå i samlingen. Admiralitetet og Generalitetet nævnes ikke, og i Rentekammeret inddrages gamle jordebøger i forslaget. De største ændringer angår benyttelsesmåden. Alle anførte sager skulle høre til samlingen, men på grund af brandfaren skulle kun de nødvendigeste til stadighed forefindes på selve stedet, mens de andre skulle forblive, hvor de var, eller forflyttes til Gehejmearkivet og efter bestilling hentes til læsesalen.

Det er dog faldet Becker svært at følge kongens henstilling om sagernes forbliven på deres oprindelige sted uden for benyttelsen. Han ønskede en stor del af de foreslåede grupper til stadighed anbragt i samlingen. Således burde Gehejmearkivet afgive Klevenfeldts genealogiske og heraldiske samlinger og Langebeks sigilsamling, Danske Kancelli den Benzonske stamtavlesamling i lenskon-

6. Kongehusarkivet, Christian VIII. pk. 124.

toret, Oldnordisk Museum de Abildgaardske tegninger, Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog sine samlinger, mens Becker ville afstå sin seglsamling til opbevaring på stedet. Protokollerne fra Rentekammeret, Højesteret og Landsoverretten i Viborg skulle hensættes i Gehejmearkivet for derfra at kunne afhentes efter bestilling. Åbningstiden skulle være den samme som i den oprindelige betænkning. Formiddagsåbningen var at foretrække, da man på denne måde ikke kom i kollision med den almindelige bibliotekstid.

Selv om kongen åbenbart havde ment, at 1000 rbd. årlig var lovlig meget som inspektørløn, holdt Becker fast ved dette beløb. Han henviste atter til de mangfoldige forretninger, som ville komme til at påhvile ham: den store korrespondance, tilsyn med samlingen og med sagernes benyttelse på læsesalen. Inspektøren skulle ligeledes lade afhente de sager, som ikke fandtes på stedet, og navnlig snarest muligt udarbejde en fortegnelse over samlingens indhold. Intet måtte udlånes uden ordenskanslerens tilladelse, og i så fald højst en måned, da ved sådanne udlån mangfoldige vigtige sager var gået tabt.

Når Becker ønskede sagen afgjort hurtigst muligt, var det efter hans udsagn først og fremmest af hensyn til videnskabernes fremme. Men kongen burde tillige tage i betragtning, at han var 32 år gammel og endnu uden sikre udsigter for fremtiden, skønt han i så mange år udelukkende havde ofret sig til videnskabernes og kongens tjeneste og vel kunne ønske en fast ansættelse.⁷

Samme år gjorde Becker et fund, som antagelig mere end noget andet forøgede hans renommé hos kongen og tjente til at sikre gennemførelsen af hans forslag. Han havde sammen med landskabsmaleren F. Richardt foranstaltet udgivelse af værket „Prospecter af danske Herregaarde“, hvoraf der i alt udkom otte bind (1844–56). Netop 1844, formentlig om sommeren, aflagde Becker i forbindelse med det omtalte værk besøg på Ledreborg. Gehejmeråderne Johan Georg Holstein og hans søn grev Johan Ludvig havde samlet et betydeligt bibliotek, som ved den sidstnævntes død 1763 udgjorde 20.000 bind foruden et stort antal disputatser og håndskrifter. I begyndelsen af 1800-tallet blev biblioteket bortsolgt og spredt for alle vinde. Alle anså det for givet, at også håndskriftsamlingen havde lidt samme skæbne, og flere betydelige historikere beklagede tabet af denne skat. Under sit besøg gentog Becker beklagelsen

7. Gehejmekabinetsekretariatet, j. nr. 8/1844, brev af 16. juni.

over for stamherren, hofjægermester grev Chr. E. M. Holstein, og fik da at vide, at der endnu på stedet var en del manuskripter. Efter en foreløbig gennemgang, der varede et par uger, kunne Becker i et brev af 5. september 1844 give kongen den glædelige meddelelse om fundet. Han opremsede en lang række værker og glemte ikke at tilføje, at den udmærkede samling ville blive „et rigeligt forråd for det nye arkiv“.

I efteråret kom Becker i familieanliggender på en rejse i det østlige Tyskland, og først i efteråret 1845 lykkedes det ham at fuldende katalogiseringen af håndskriftsamlingen.⁸

Efter to års ventetid begyndte også Oldsagskommissionen at blive utålmodig. Ved et møde den 6. februar 1844 blev det besluttet, at sagen om det historiske arkiv atter skulle bringes på bane, da kongen ikke havde afgivet endelig resolution på kommissionens sidste indstilling. I april erindrede kommissionen kongen om sin sidste indstilling og medsendte en kopi af denne.⁹

Kongen forsøgte derpå at koordinere kommissionens og Beckers forslag og udbad sig nye indstillinger, som svarede bedre til hinanden. Der blev optaget kontakt mellem Becker og C. J. Thomsen. Becker kom først med sin indstilling, som er dateret den 6. april 1845, næsten nøjagtigt to år efter Beckers første forslag.

Forskellene er denne gang iøjnefaldende. Kun med hensyn til Højesteret og Rentekammeret fastholdt Becker sine ønsker fra de foregående forslag. For Gehejmearkivets vedkommende bragte han flere grupper ind i billedet, nemlig Langebeks diplomatarium og fortegnelse over rigsarkiverne på Vordingborg og Kalundborg samt alle de Langebekske og Gramske afskrifter, som ikke var indlemmet i diplomatariet. Hvis gehejmearkivaren var betænkelig ved at afgive diplomatariet, var Becker tilfreds med dubletterne, og han ønskede i øvrigt afskrifter af alle dokumenter, som Gehejmearkivet kunne undvære, men kun de sager, som angik Danmark – de norske og islandske skulle samles i det arkæologiske arkiv under Oldnordisk Museum. Hvad den sidstnævnte institution angik, så ønskede han ikke længere de Abildgaardske tegninger, men ville nøjes med en betydelig samling af dokumenter, som var delvis ordnet og registreret „samt af andre efterhånden sammenhobede materialer, som ingenlunde hører hjemme på dette sted og kun venter på oprettelse

8. Kongehusarkivet, Christian VIII, pk. 124, sml. Historisk Museum (1848), s. 3 ff. Beckers ønske gik dog ikke i opfyldelse, først 1925 kom størsteparten af samlingen til Det kgl. Bibliotek.

9. Kommissionens forhandlingsprotokol i Nationalmuseets arkiv.

af et historisk arkiv, hvortil de kunne afgives.“ Flere institutioner er helt udgået af forslaget. Det gælder først og fremmest Danske Kancelli, Det danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, Landsoverretten i Viborg, ja selv Ordenskapitlet. Derved bliver forslaget stærkt reduceret, og Becker bidrager dertil ved at udelade sin egen seglsamling. På den anden side forsøger han at bøde på det ved at inddrage arkiverne på herregårdene i arkivets fremtidige arbejdsområde. Hvis der eksisterede et offentligt arkiv til indsamling af dette materiale, og der fra regeringens side udstedtes en opfordring til ejerne, ledsaget af en befaling til alle embedsmænd på landet om at anvende al flid på at frelse slige kostbarheder, da kunne mangt og meget endnu frelses fra ødelæggelsen.

Tendensen er tydelig: bortset fra originaldokumenter i eventuelle herregårdsarkiver er der kun tale om afskrifter. Det gælder også det sidste punkt i det nye forslag som er overtaget fra Oldsagskommissionen: de Arnamagnæanske håndskrifter, hvoraf der efter testators vilje skulle forfærdiges afskrifter og opbevares et andet sted end originalerne. Afskrifter vedrørende den danske historie ville få bedst plads i det nye arkiv, mens andre kunne komme i det arkæologiske arkiv.

Becker er dog fortrøstningsfuld: forslaget indeholdt et tilstrækkeligt grundlag for et arkiv for special- og personalhistorie. I øvrigt fulgte forslaget de allerede afstukne retningslinier, med samme placering – under Ordenskapitlet i dets gård ved Filosofgangen. En ordensarkivar, der havde samlingen under sig, kunne tillige nok overkomme at have tilsyn på læsesalen, og Ordenskapitlets bud, der tillige var portner, burde besørge det fornødne med hensyn til rengøring og tilsvarende arbejde. Becker undlod dog at nævne noget om lønnen.

Til slut fremhævede Becker personalhistoriens store betydning, navnlig så længe der eksisterede majorater, len og stamhuse samt familielegater, og det påhvilede staten som pligt at sørge for, at der fandtes et sted, hvor folk i tvivlstilfælde kunne få oplysninger. Han betonedede, at de fleste andre nationer var betydelig længere fremme med hensyn til personalhistorie. Planen ville efter hans mening ikke kollidere med det Oldnordiske Museums forslag. Af kongens mundtlige ytringer havde Becker forstået, at planen havde kongens bifald, og han trængte nu på, for at den snart kunne blive til virkelighed.¹⁰

10. Kongehusarkivet. Christian VIII. pk. 124.

Der har åbenbart fundet en forhandling sted, hvorefter Becker har måttet udelade visse dele af sit oprindelige forslag, men som det fremgår af den videre udvikling, ønskede han dog på ingen måde at give afkald på disse.

Oldsagskommissionens indstilling forelå først den 23. juli 1845. Den oprindelige koncept blev gennemrettet af Werlauff, og også Finn Magnusen og C. C. Rafn havde enkelte bemærkninger. Derefter udarbejdedes en ny koncept, som blev gennemset af C. J. Thomsen og J. G. v. Levetzau, og først derefter havde indstillingen fundet sin endelige form. Også kommissionen havde måttet indskrænke sin ønskeliste, antagelig efter kongens henstilling, selv om indstillingen begrunder det indskrænkede omfang med hensynet til planens snarlige iværksættelse. Opmærksomheden koncentreredes nu om de afdelinger, som stod i nærmere forbindelse med Oldnordisk Museum, hvor allerede betydelige materialesamlinger forefandt. Det planlagte arkiv skulle derefter omfatte følgende:

I. En samling diplomer og andre vigtige aktstykker, ældre end 1450 i afskrifter, og afskrifter af islandske og oldnordiske håndskrifter.

II. En samling af indberetninger, beskrivelser, tegninger m. m. vedrørende de nordiske oldsager i almindelighed og den danske stats historisk-antikvariske topografi i særdeleshed.

III. Et historisk-arkæologisk bibliotek.

Ved sin gennemgang af koncepten havde Werlauff studset over grænsen ved 1450, og Finn Magnusen ville foretrække 1560 eller 1660, men C. C. Rafn oplyste, at det første år var valgt for ikke at kolliderede med Becker. Der blev taget mere hensyn til ham i det følgende. Kommissionen udtalte, at samlinger vedrørende landets historie i den nyere tid, dets personalhistorie, genealogi og heraldik passende kunne finde plads ved en eller anden offentlig institution og nævnte i denne forbindelse Ordenskapitlet, Det kgl. Bibliotek og/eller den af Becker foreslåede samling. Kun den sidste samling var nævnt i den oprindelige koncept, men Werlauff ønskede både Gehejmearkivet og Det kgl. Bibliotek nævnt. Finn Magnusen strøg sin institution, idet han henviste til den indskrænkede plads, som han havde til rådighed. C. C. Rafn mente, at Beckers samling ville blive af et sådant omfang, at den næppe kunne rummes i Det kgl. Bibliotek, men han indrømmede, at dette i øvrigt ikke vedkom kommissionen og måtte afgøres ved forhandling mellem biblioteket og Becker. Altså fik Det kgl. Bibliotek lov til at stå, og C. J. Thom-

sen tilføjede Ordenskapitlet, egentlig en dobbeltkonfekt, da Beckers samling netop var påtænkt under denne institution.

Der var nu ved museets nyordning fundet plads til de nævnte tre afdelinger. Til ansættelse ved den første hovedafdeling, som kom til at hedde den oldnordisk-islandske afdeling, indstillede kommissionen i lighed med indstillingen af 1842 Jon Sigurdsson, der selv var født i Island og i mange år havde virket ved udgivelsen af nordiske oldskrifter. Han kunne formentlig også overtage opsynet med biblioteket. Den arkæologisk-topografiske afdeling stod i nærmere forbindelse med museet, og kommissionen indstillede derfor til ansættelse ved denne to museumsassistenter, nemlig adjunkt ved Metropolitanskolen, cand. theol. J. B. Sorterup, og Adolf Strunk, der var nævnt i indstillingen af 1842. Det foresloges, at Jon Sigurdsson skulle have 200 rbd. årlig i de første to år, mens de to sidstnævnte kunne nøjes med 100 rbd. hver som tillæg til det honorar, de i forvejen modtog for deres arbejde ved museet.¹¹

Mens forarbejderne til det historisk-antikvariske arkiv påhvilede Oldsagskommissionen, blev tilblivelsen af dets modstykke forbedret i kabinetssekretariatet. Tilsyneladende er kun Becker blevet anmodet om at udtale sig skriftligt, men det synes bevist, at der i hvert fald mundtligt har fundet orienterende drøftelser sted. Om der har været nedfældet noget i Ordenskapitlets arkiv, som gik tabt ved Christiansborg slots brand 1884, er naturligvis umuligt at sige. Stemann omtaler ikke arkivet i sine talrige breve til kongen, og den vrangvillige indstilling, han senere lagde for dagen over for det nye arkiv, kunne tyde på, at han har haft en del at indvende, uden at kongen dog har taget hensyn til det. Gehejmearkivaren var orienteret gennem Oldsagskommissionen og synes ikke direkte at have sat sig imod, da kongen havde kædet Oldsagskommissionens planer sammen med Beckers. I Oldsagskommissionens forslag var der taget hensyn til dette ved både tids- og emnemæssig afgrænsning. Men da kongen og Becker tilsyneladende nøjedes med mundtlige sonderinger, får man det indtryk, at det gjaldt at undgå skriftlige indstillinger af negativt indhold. I sin støtte til Becker synes kongen at være gået temmelig vidt, således at han i virkeligheden stillede de kompetente myndigheder over for en fuldbyrdet kendsgerning, som de var nødt til at affinde sig med.

Allerede inden kongen tog på sit sædvanlige sommerophold i

11. Kommissionens akter med koncepter og originalforestilling i Nationalmuseets arkiv.

Wyk på Føhr, forelå der et udkast til et reskript til Danske Kancelli om oprettelse af arkivet. Dette udkast synes at have været alt for omfattende. Muligvis har det simpelthen lagt Beckers ønsker til grund. Kongen var dog forsigtigere og foretrak en anden fremgangsmåde, hvorefter hver institution, som skulle afgive arkivalier, fik besked for sig selv. Måske tænkte han, at efter dette delingsprincip ville arkivet synes mindre end planlagt af Becker. Han ønskede udkastet omarbejdet, således at deri kun omtaltes de afdelinger af arkivet, som hørte under Danske Kancellis ressort. Det forandrede udkast blev af Adler 19. august sendt til kongen. Gehejmekabinetsskriveren bemærkede i følgeskrivelsen, at selv om han havde udført kongens ønske, syntes det dog rimeligst for ham, at kancelliet for at ytre sig om hele institutionen også måtte kende dens omfang. Derfor anså Adler det for bedst at vedlægge Beckers forslag, idet kongen udtalte, at han ønskede arkivet oprettet – uden i øvrigt at inkludere sig på, om han ønskede at optage alt, hvad Becker begærede, eller kun de afdelinger, som hidtil var tilgængelige gennem kancelliet.¹²

Den 27. august 1845 underskrev kongen på Føhr reskripterne om begge arkivers oprettelse. Reskriptet til Oldsagskommissionen fulgte den ovenomtalte indstilling.¹³ I reskriptet til ordenskansleren, den over 80-årige gehejmestatsminister P. C. Stemmann, hed det, at kongen var blevet opmærksom på, at der såvel i Gehejmearkivet som i de kollegiale arkiver og i historiske selskabers samlinger fandtes mange afskrifter af historiske dokumenter, der indeholdt vigtige oplysninger om den danske stats historie under den oldenborgske stammes regeringstid, om personalhistorie, genealogi og heraldik. Da han fandt det hensigtsmæssigt, at slige afskrifter ikke opbevarede på samme sted som originalerne, ønskede han, at der ved Ordenskapitlet under ordenskanslerens tilsyn samledes et historisk-genealogisk arkiv, som skulle forbindes med Ordenskapitlets vigtige samlinger for personalhistorie og have plads i Ordenskapitlets gård. Til arkivar udnævntes Tyge Becker med en gage på 1200 rbd. og til arkivsekretær J. H. F. Berlien, der havde udført flere genealogiske arbejder til kongens tilfredshed, med 400 rbd. om året. Disse gager skulle indtil videre udredes ekstraordinært af finanserne.

Kongen underrettede ordenskansleren om, at han samtidig havde

12. Kongehusarkivet, Christian VIII, pk. 121.

13. Kommissionens akter i Nationalmuseets arkiv.

tilskrevet Danske Kancelli angående samme sag, navnlig med henblik på de afskrifter i Gehejmarkivet og kancelliarkivet, som efter hensigten skulle afleveres til det nye arkiv. Han bemyndigede ordenskansleren til, efter nærmere andragende fra Becker, at korrespondere med kollegierne, med Højesteret, med Kommissionen for de Arnamagnæanske samlinger og med Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog om, hvilke ældre dokumenter og afskrifter burde indgå i det nye arkiv.¹⁴

I reskriptet til Danske Kancelli fulgte kongen ikke Adlers forslag, men fastholdt begrænsningen til kancelliet selv og de institutioner, som hørte under det – Gehejmarkivet og lenskontoret. Det pålagdes kancelliet i samråd med gehejmarkivaren at fremkomme med sine ytringer angående de kildegrupper, som Becker ønskede overført til det nye arkiv.

Ved skrivelse af 16. september udbad kancelliet sig Finn Magnusens stilling til forslaget. Gehejmarkivarens svar af 10. oktober er i det store og hele afvisende. Han redegjorde for de enkelte samlingers tilblivelse og indhold. Kun meget lidt kunne komme på tale som afleveringsobjekt, navnlig et bind af Langebeks samlinger med stifts- og amtsberetninger m. m. angående adelspersoner, der havde opholdt sig i Danmark og Norge o. 1750, samt størsteparten af dubletter af de samlinger, som Langebeks diplomarium indeholdt. De sidste kunne dog først afgives efter nærmere undersøgelse, som forudsattes at ville tage lang tid.

Med hensyn til resten fandt gehejmarkivaren historiske, proveniens-, indholds- og benyttelsesmæssige argumenter mod deres aflevering til det nye arkiv. Han henviste blandt andet til, at mange afskrifter var at betragte som primært materiale, da originalerne var gået tabt, og at de benyttedes ved regestudgaven og ville finde anvendelse ved det påtænkte diplomarium. Han anførte, at også regestudgavens redaktør, registrator Hans Knudsen, var af den mening, at både Langebeks diplomarium og Klevenfeldts samlinger på de nævnte undtagelser nær burde forblive samlet i Gehejmarkivet. Desuden mente Finn Magnusen, at Gehejmarkivet med sine brandfrie hvælvinger måtte anses for det sikreste gemmested for så kostbare samlinger.

Gehejmarkivaren mildnede sit afslag noget ved at tilføje, at så

14. Reskriptet findes bl. a. i afskrift i Det historisk-genealogiske Arkivs arkiv (cit. HGAA) blandt de papirer, som Stemann efter arkivets indlemmelse i Gehejmarkivet sendte til gehejmarkivaren.

snart diplomatariet var udgivet, kunne det omhandlede materiale muligvis afgives til det nye arkiv, men derom kunne han for tiden naturligvis ikke afgive nogen bestemt betænkning. Desuden var der en mulighed for, at han i fremtiden, når det nye arkiv var indrettet og dets inddeling ordnet, lejlighedsvis ville foreslå andre aktstykker eller genparter overført dertil.¹⁵

Dette forbeholdne svar blev af kancelliet refereret for kongen, der ikke gik nærmere ind på enkelthederne, men nøjedes med den 8. november at bestemme, at gehejmearkivaren i samråd med Tyge Becker skulle indgive et nærmere forslag om, hvad der fra Gehejmearkivet kunne afleveres til det nye arkiv. Forøvrigt henvistes Det historisk-genealogiske Arkiv til at forsyne sig med afskrifter af de i Gehejmearkivet og Danske Kancelli beroende samlinger, forsåvidt disse måtte vedrøre arkivet.¹⁶

Det var uægteligt et magert resultat, som ikke blev bedre ved den kancelliplakat, som udstedtes den 20. november, og som betød den endelige besegling af arkivets oprettelse. Plakaten gengav i det store og hele begyndelsen af reskriptet til ordenskansleren og handlede kun om arkivets oprettelse, formål og placering, men sagde intet om personalet. Plakatens formål var at bringe sagen til offentlighedens kundskab med særdeles hensyn til, at alle, der måtte være i besiddelse af lignende dokumenter, kunne vide, hvor disse kunne ventes sikkert opbevaret og hensigtsmæssigt benyttet.¹⁷

Offentligheden var blevet orienteret om arkivets oprettelse gennem en meddelelse i „Berlingske“ den 6. oktober. Dette fremkaldte en omgående reaktion fra „Fædrelandet“, der dagen efter i en længere artikel satte et stort spørgsmålstejn ved berettigelsen af en sådan institution, da Gehejmearkivet måtte anses for det rette opbevaringssted for alle værdifulde historiske dokumenter. Navnlig var det en dårlig idé at lægge det nye arkiv ved Ordenskapitlet, som ikke var en videnskabelig institution. Hvis det af en eller anden grund ikke kunne anbringes i Gehejmearkivet, så var Det kgl. Bibliotek at foretrække, da det havde mange lignende håndskrifter i forvejen og bedre kunne komme overens med Gehejmearkivet om en fælles plan. Efter bladets mening var dog alt, hvad der behøvedes fra det offentliges side, en eller flere unge histori-

15. Arkivvæsenets arkiv, VIII. 15. Gehejmearkivets kopibog 1844–49. s. 28 ff.

16. Arkivvæsenets arkiv, VIII. 9. Gehejmearkivets embedspapirer 1845, brev af 11. nov. fra Danske Kancelli.

17. Kongelige Forordninger og aabne Breve. udg. af Kolderup-Rosenvinge, XXIV, 1844–47, s. 496.

kere, der mod et anstændigt honorar skulle samle de pågældende dokumenter og aflevere dem til Gehejmearkivet, hvor de skulle ordnes. I samme forbindelse var det dog påkrævet, at det blev til- ladt enhver forsker at afbenytte Gehejmearkivets skatte ned til den nyere tid, mens det nu var temmelig vanskeligt at få adgang til de ældre dokumenter, og næppe andre end måske højt betroede folk kunne benytte arkivalier fra tiden efter 1660. Der ankedes tillige over, at de to nye embeder var blevet besat uden opslag. Bladet havde ikke særlig høj mening om Becker, der betegnedes som for- fatter til nogle historiske afhandlinger uden større videnskabelig værd. Man antydede hans forbindelser ved hoffet ved at frem- hæve, at han havde været redaktør for „Dagen“ og efter sin afgang oppebåret en ikke ringe årlig understøttelse af det offentlige. Hans gage på 1200 rbd. sammenlignedes med gehejmearkivarens 1000 rbd. og med den beskedne sum på 600 rbd., som den fremragende historiker og sprogmand N. M. Petersen som registrator ved Gehej- mearkivet mange år havde måttet klare sig med. Om Berlien hed det, at han var „en aldeles ubekendt størrelse, og altså endnu læn- gere fra at være nogen berømt videnskabsmand end hr. Becker“.

„Fædrelandet“ havde rørt ved væsentlige problemer: på den ene side den temmelig overraskende oprettelse af et centralt arkiv ledet af en forholdsvis ubetydelig historiker, der var kongens protegé, og på den anden side de stive og formalistiske, helt forældede adgangsbestemmelser i Gehejmearkivet, som var til hinder for givtig videnskabelig forskning.

Vedel Simonsen formodede, at „det Beckerske Rigsarkiv“ kun var en forløber for en rigshistoriografs udnævnelse.¹⁸ „Lolland- Falsters Stiftstidende“, der ligesom „Fædrelandet“ ofte havde kon- flikter med censuren, var temmelig åbenmundet i en korrespon- dentmeddelelse fra København, som blev trykt 15. oktober. Bladet var helt på linie med „Fædrelandet“, men undlod desuden ikke at anføre, at Becker var halvbroder til kongens adjutant. Den høje løn faldt bladet for brystet, navnlig da Becker selv skulle have været beskeden nok til at indrømme, at han ikke kunne måle sig med N. M. Petersen, og da Schiern og Allen havde præsteret gan- ske anderledes værdifulde arbejder end lederen af det nye arkiv. „men i fornemme cirkler gør man mere lykke ved at kunne alle stamtavler udenad, end ved at skrive lærde afhandlinger“.

Disse mere eller mindre åbenhjertige udtalelser genspejler til

18. Brev af 26. okt. til Werlauff. tr. G. L. Wad. Fra Fyns Fortid II (1916), s. 142.

en vis grad reaktionen hos offentligheden, hos folk der kunne udtale sig friere – men man var dog vant til protektion, og tilfældet hørte vel ikke til de grelleste. Heller ikke i embedsmændenes kreds kunne det nye arkiv påregne særlig velvilje – her greb man til den passive modstand, som på flere måder var mere effektiv end det talte og skrevne ord.

Arkivets oprettelse var imidlertid en kendsgerning, og Becker måtte nu prøve på at klare opgaven så godt han kunne. Det var ikke meningen, at han skulle ordne det hele alene. Til hans medhjælper havde kongen allerede for en tid siden udset sig *Johan Heinrich Friedrich Berlien*, en mærkelig skikkelse, der på mange måder passer ind i det galleri af ret ubetydelige personer, der havde det held at indynde sig hos kongen.

Berlien var født 15. februar 1811 i Hamburg af katolske forældre. Hans fader, der var advokat og notar, stammede fra det hannoveranske område og slog sig snart ned dér. Sønnen gik fire år i gymnasiet i Hildesheim og studerede derpå et par år i Göttingen, men var nødt til at afbryde sine studier – selv giver han økonomiske forhold som årsag. Derefter gik han i dansk militærtjeneste og tjente syv år i dronningens livregiment, som havde garnison i Glückstadt. I 1837 fik han tilladelse til at gifte sig med en otte år ældre kvinde fra byen. Tre år senere søgte underofficer Berlien sin afsked og vendte sig derefter til genealogi og heraldik, som allerede i studietiden havde haft hans interesse.¹⁹ Han ernærede sig foreløbig som privatlærer og synes at have klaret sig nogenlunde, men han stiledede højere. I sine genealogiske studier begyndte han fra toppen – med fyrster og højadel. I 1841 besluttede han at søge sin lykke hos landets regerende monark. Han lod sin kone med lille søn blive tilbage i Glückstadt og drog selv til København, hvor han opnåede audiens, og det lykkedes ham at overbevise kongen, der gerne lånte øre til videnskabelige projekter, om sine genealogiske studiers betydning. Christian VIII synes dog at have forlangt beviser, og Berlien gik straks i gang med at

19. De fleste oplysninger om Berlien stammer fra hans naturalisationsansøgning af 9. juli 1845. Schleswig-Holsteinisches Landesarchiv. Abt. 65.2, nr. 189 II, sml. Th. H. Erslev, Supplement til Almindeligt Forfatter-Lexicon I (1858), s. 129. En del spredte oplysninger findes i hans utallige ansøgninger, men de stemmer ikke altid overens. F. ex. taler han i sine første ansøgninger til kongen om syv års tjeneste i Glückstadt, men det bliver efterhånden til otte. Hans navn findes ikke i den trykte matrikel for universitetet i Göttingen. Af folketællingen for 1845 fremgår det, at hans kone var lutheraner.

skaffe dem. Til at begynde med fik han 100 rbd. som engangsgave. Han lejede sig et lille værelse i Grønnegade og gik i gang med den genealogiske litteratur på Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket.²⁰

Med hensyn til bedømmelsen af Berliens arbejde synes kongen at have allieret sig med to historikere: overbibliotekar E. C. Werlauff og professor Laurids Engelstoft.²¹ Det var åbenbart meningen, at de to skulle udtale sig om kvaliteten af Berliens arbejde. Imidlertid var ingen af dem selv genealogisk interesseret, og de synes at have taget opgaven temmelig let, som det fremgår af de senere hændelser.

Efter godt et års studier udkastede Berlien en subscriptionsplan for en universalgenealogi, som skulle omfatte såvel samtlige europæiske fyrstehuse som adelen i hver enkelt stat. Værket anslås til at blive på 4 bind, som skulle udkomme i månedlige hæfter fra oktober 1843 i et oplag på 800 eksemplarer. En indholdsfortegnelse over de første 6 hæfter er karakteristisk for planens art. Det første hæfte skulle således omfatte det russiske fyrstehus, det andet familien Rantzau, det tredje Østrig helt tilbage til Romulus og Remus, det fjerde det tyrkiske kejserdømme og familien Schack på Schackenborg, det femte Skandinavien fra Skjoldungerne og endelig det sjette Slesvig og Holsten. I en ansøgning af 8. maj 1843 fremsatte Berlien planen og bad samtidig om yderligere understøttelse til sine genealogiske studier, herunder til rejser til indsamling af materiale. Som støtte for sin ansøgning vedlagde han to ret intetsigende udtalelser fra Werlauff og Madvig, som kun indeholdt konstatering af, at Berlien havde benyttet diverse genealogiske værker på Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket. Ansøgningen blev modtaget køligt i Finansdeputationen, som udtalte, at der næppe var penge til rådighed til det ønskede formål. Ligesom det var tilfældet med Becker, hvis ansøgning blev afgjort omtrent samtidigt, tog kongen ikke hensyn til Finansdeputationens indstilling, men bevilgede 6. juni Berlien 200 rbd. på det indeværende års budget.²² I forhold til Beckers understøttelse var det dog et lille beløb, og Berlien kunne heller ikke klare sig med det, navnlig

20. Privatarkiver, J. G. Adler: brev af 4. jan. 1842 fra Berlien. B. boede i St. Grønnegade 287, 2. sal.

21. Dette fremgår af Berliens andragende af 6. okt. 1844 til kongen, Gehejmekabinetetssekretariatet, j. nr. 130/1845.

22. Finansdeputationen, j. nr. 1433/1843.

da han tillige skulle forsørge sin familie i Holsten. På grund af sin gode håndskrift kunne han dog tjene en ekstraskilling som kopist. Men han trængte efter en fast ansættelse, helst i statens tjeneste. I juli 1844 ansøgte han således kongen om en stilling som ekstraordinær kopist enten i Kabinetssekretariatet, Ordenskapitlet eller i Det slesvig-holsten-lauenborgske Kancellis 2. dpt., hvor han allerede i flere år på grund af den faste kopists svagelighed havde virket som ekstraskriver. Allerhelst ville han ansættes ved Ordenskapitlet, da dette ville lette hans genealogiske studier.²³

Sidst på året øjnede han en ny mulighed for ansættelse. Hans „Universalgenealogie Dänemarks“ var blevet færdig, og de tilsynsførende, Werlauff og Engelstoft, havde afgivet en udtalelse om den. De har åbenbart ikke anbefalet at trykke værket, men for at offentligheden kunne drage nytte af det, foreslog den første at opbevare det i Ordenskapitlets arkiv, mens den sidste foretrak Det genealogisk-heraldiske Selskabs arkiv. Samtidig skulle en afskrift sendes til universitetsbiblioteket i Kiel. Berlien mindede kongen om, at denne for tre år siden havde lovet ham en stilling, hvis arbejdet faldt godt ud, og bad nu om ansættelse som genealog ved det sidstnævnte selskab. Den 2. november var han i audiens hos kongen og uddybede sine ønsker i en supplik dagen efter. Samtidig klagede han over sine bitre kår. Understøttelsen var alt for ringe, han kunne ikke længere eksistere i København. Han var i en fortvivlet situation, „wo ich buchstäblich Hunger leide“, og anmodede om en fortsat understøttelse på 300 rbd.²⁴

Kongen forbarmede sig over Berlien og bevilgede ham den ansøgte sum af partikulærkassen. Desuden pålagde kongen Adler at anbefale ham som kopist for juristen Ostwald, som kongen havde indkaldt året før fra Kiel for at undersøge spørgsmålet om arvefølgen i den danske stat. Adler fandt Berlien særdeles egnet til afskrivningsarbejde, roste hans nøjagtighed og fremhævede, at han kunne så meget latin, at han kunne klare citater og forkortelserne på dette sprog.²⁵

Ved den ovennævnte audiens synes kongen at have givet et tilbud om at sikre Berlien en genealogstilling til 600 rbd. om året.

23. Rentekammeret 13.14, ans. af 20. juli 1844.

24. Gehejmekabinetssekretariatet, j. nr. 130/1845, andragender af 6. okt. og 3. nov. 1844. Berlien synes ikke at have været klar over Det genealogisk-heraldiske Selskabs status som del af Danske Selskab.

25. Kongehusarkivet, Christian VIII: pk. 121, Adler til kongen, 23. nov. 1844.

Mens tiden gik uden en afgørelse, blev Berlien stadig utålmodigere. I april 1845 mindede han kongen om hans løfte. Det var nødvendigt for ham at få fast ansættelse i statens tjeneste, da hans arbejder på denne måde gennem foresattes kontrol ville finde „Kraft und entscheidende Norm“. Desuden ønskede han at leve sammen med sin familie og opdrage sin søn til en god statsborger. Denne gang ønskede Berlien at blive udnævnt til statsgenealog, samtidig bad han kongen afgøre, til hvilken autoritet han skulle aflevere de for kongen udarbejdede genealogiske manuskripter.²⁶

I begyndelsen af maj 1845 klagede Berlien fra sit logi i Hotel du Nord sin nød til Adler. Hans familie havde anmeldt sin ankomst om et par uger. Han havde altså brug for en lejlighed med alt hvad dertil hører. Værten krævede et halvt års leje forud, men han havde allerede fået fire måneders løn i forskud og desuden været syg og sengeliggende i længere tid.²⁷ Alt blev fremstillet i de mørkeste farver – den dybere mening med denne jeremiade var vel at fremskynde ansættelsen, så han kunne tage hul på den lovede årsgage på 600 rbd. til at installere sig selv og sin familie.

Mens Berlien ventede på opfyldelsen af kongens løfte, søgte han at sikre sig et udkomme på anden vis. Sidst i maj søgte han således den kopiststilling i Gehejmearkivet, som var blevet ledig efter Hans Knudsens udnævnelse til registrator. Men allerede inden Berliens ansøgning via kabinetssekretariatet nåede frem til gehejmearkivaren, havde denne indstillet Kall Rasmussen til det ledige embede. Men han undlod ikke at kommentere ansøgningen, og det fremgår tydeligt af den omtale, Berlien fik, hvor lidt pris man i videnskabelige kredse satte på denne „genealog“, en betegnelse, der åbenbart mishagede Finn Magnusen, der videregav den i anførselstegn. Da ansøgningen var tilstillet ham efter kongelig resolution, er ordvalget forsigtigt, men dog præget af en tydelig modvilje. Gehejmearkivaren kendte efter sit eget udsagn intet andet til ansøgeren, end at denne i august 1844 havde fået lov til at benytte Gehejmearkivet, og ved samme lejlighed havde Finn Magnusen erfaret, at Berlien skrev en særdeles smuk og tydelig hånd. De to vedlagte attester fra Engelstoft og Werlauff var efter gehejmearkivarens mening ret intetsigende. Disse oplysninger blev videreregivet i Danske Kancellis indstilling om embedets besættelse, og

26. Gehejmekabinetssekretariatet, j. nr. 130/1845, Berlien til kongen, 16. apr. 1845.

27. Privatarkiver, J. G. Adler: brev fra Berlien, 4. maj 1845.

man følte sig foranlediget til at betone, at Berlien måtte anses for ukvalificeret.²⁸

Berliens økonomiske forhold var så ringe, at da han kort efter stod foran afslutningen af et større arbejde, havde han ikke engang penge til papir. I hast skrev han til Adler med bøn om et beløb til det nævnte formål.²⁹ Endnu engang tryglede Berlien Adler om hjælp. Det skete så sent som den 22. juli, mens Adler antagelig allerede var i gang med at udarbejde det reskript, som ville sikre Berliens ansættelse. Berlien havde dagen før været i audiens hos kongen, der havde henvist ham til Adler. Han påberåbte sig det broderbånd, „welches mich als Bruder des Hochw. □ Carl zum Felsen im Oriente zu Altona Ew. Hochwohlgeb. nahe stellt“ – altså deres fælles medlemskab af frimurerordenen, et argument, som han kun benytter i dette brev. Han havde haft et godt udbytte af sin forskningsrejse og vedlagde som bevis en fortegnelse på 732 danske adelsfamilier, som han havde bearbejdet. Men han var stadig i nød, havde endog måttet sælge en del af sine klæder. I tre måneder havde han ikke kunnet sende noget til familien og bad nu indstændigt om en pengesum, som kunne hjælpe ham i hans nuværende trang.³⁰

Måske har Berlien allerede på dette tidspunkt vidst, at han ville få stillingen ved det planlagte arkiv. Den 15. juli foretog han nemlig det sidste skridt, som var nødvendigt for hans indtræden i stats-tjenesten – han indsendte en ansøgning om indfødsret.

Ansøgningen er i forhold til hans øvrige temmelig kortfattet. Han er ikke særlig meddelsom med hensyn til sin hidtidige livsbane. Bortset fra sin fødsel og udtræden fra militærtjenesten giver han ingen nøjagtige datoer, men taler i bred almindelighed om sine ufuldendte studier, om sine otte år ved dronningens livregiment i Glückstadt, således at han i alt 15 år skulle have opholdt sig i det danske monarki, om sine genealogiske og heraldiske interesser og studier og slutter: „Im Übrigen bin ich so glücklich, Ew. Majestät

28. Danske Kancelli, 2. dpt., reg. nr. 424a/1845. sml. Arkivvæsenets arkiv VIII. 15. Gehejmarkivets kopibog 1844–49, 5. juni 1845. Der var endnu en tredje ansøger, cand. philos. Skuli Chr. P. Th. Thorlacius, men man tog ikke på samme måde stilling til hans kvalifikationer.

29. Privatarkivar, J. G. Adler: brev af 23. juni 1845. Brevet giver tillige et indtryk af Berliens arbejdsdag. Han skriver, at Adlers tjener let kunne finde ham: til kl. 12 var han hjemme, til kl. 14 i Gehejmarkivet, til kl. 18 atter hjemme og derefter i arbejde hos Ostwald.

30. Gehejmekabinetsekretariatet, j. nr. 130/1845.

persönlich bekannt zu sein, und bedarf also eine weitere Anführung meiner Verhältnisse nicht anzufügen“.

Han skød sig også her ind under kongens beskyttende vinger, og det må som sagt formodes, at ansøgningen er fremkaldt af den forestående udnævnelse. Også attestmæssigt er ansøgningen yderst mager. Foruden dåbsattesten vedlagde han kun et rosende vidnesbyrd fra stadspræsident Lindenhan i Glückstadt, der tillige var hans trosfælle og overpræsident for den katolske menighed i byen. Den samme menighed havde 1842 valgt Berlien til forstander – en stilling, som han stadig beklædte.

Ansøgningen gik glat igennem alle instanser. Det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli, der skulle afgive betænkning, indhentede en udtalelse fra regeringen i Gottorp, der for sin del spurgte magistraten i Glückstadt. Magistraten kunne kun bekræfte, at Berlien havde været underofficer ved dronningens regiment og senere privatlærer, men for et år siden var han blevet fast bosiddende i København. I øvrigt blev han karakteriseret som en flittig, foretagsom og dygtig mand. På dette grundlag anbefalede regeringen i Glückstadt, og kancelliet gav i en forestilling af 31. oktober 1845 sin tilslutning. Dog blev patentet af hensyn til Berliens nuværende bopæl foreslået udfærdiget gennem Danske Kancelli, hvilket skete den 7. november.³¹

Udnævnelsen til arkivsekretær ved det nyoprettede arkiv må have betydet nogen lettelse i Berliens trængsler. Den indbragte ham ingen øjeblikkelig økonomisk gevinst, idet han i sin nye stilling fik en årsgage på 400 rbd., mens han hidtil havde nydt en understøttelse på 600 rbd. af chatolkassen. For at han ikke skulle gå ned i indtægt, fik han stadig et tilskud på 200 rbd. til sin løn. Han beholdt også sine ekstrajobs, således afskriverarbejdet for Ostwald.³²

Den nyudnævnte arkivsekretær forsøgte straks at indynde sig hos ordenskansleren. Allerede i september 1845 overrakte han sin høje chef et eksemplar af dennes familiestamtavle med anmodning om yderligere oplysninger, som kunne tilføjes. Stemann reagerede dog

31. Sagens akter findes i Schleswig-Holsteinisches Landesarchiv, Abt. 65.2 nr. 189 II. Forestillingen af 31. okt. i Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli, nr. 78/1845, naturalisationspatentet i Danske Kancelli A. 134.

32. Dette fremgår bl. a. af Berliens brev til kongen, 5. juli 1845, Kongehusarkivet, Christian VIII, pk. 125, hvor han desuden nævner, at han samtidig arbejdede for en kommission, der på dette tidspunkt havde afsluttet sit arbejde. Flere af Ostwalds breve blandt Gehejmekabinetsskretariatets journalsager er renskrevet af Berlien.

næppe på Berliens forsøg på at gøre sig bemærket, lige så lidt da Berlien halvandet år senere udbad sig dette eksemplar til komplettering.³³

Becker begyndte med store forventninger. I en indberetning af 21. oktober til Stemann gav han en oversigt over alle de institutioner m. m., som han havde nævnt i sine forslag til kongen. Det var ham navnlig meget magtpåliggende at få besked om Gehejmearkivets indhold, som han ikke kendte trods ti års arbejde på arkivet. Han bad Stemann om at pålægge Finn Magnusen og andre arkivarer at forhandle med ham og vise ham, hvad de havde af offentlige sager – gehejmearkivaren havde hidtil i overensstemmelse med sin instruks opretholdt en ubrydelig tavshed på dette punkt. Endvidere gik Becker ind på Klevenfeldts samlinger, som Gehejmearkivet trods gentagne henvendelser hidtil ikke havde villet hense til offentlig afbenyttelse på et bibliotek. Påskuddet var, at disse indeholdt sager, som burde benyttes ved den påtænkte udgivelse af dansk diplomatarium, men nu havde man arbejdet 100 år på dette, uden at så at sige en linie havde set lyset, og der var ikke tid til at vente endnu længere. Han tilføjede, at gehejmearkivaren egentlig med sin påtegning havde godkendt udleveringen, men siden skiftet mening, og mistænkte kopisten Kall Rasmussen, der selv var en udmærket genealog, for at have fået ham til det.

Beckers store interesse gjaldt navnlig privatarkiverne på herregårdene, hvor han mange år havde arbejdet på egen hånd. Nu glædede han sig til at handle og virke i samme retning som repræsentant for et offentligt arkiv.³⁴ Men også denne optimistiske og forventningsfulde indberetning fandt sin plads i Stemanns skrivebordsskuffe ved siden af mange andre breve om det nye arkiv – uden at der tilsyneladende blev foretaget nogetsomhelst skridt til fordel for det.

Selv om arkivet officielt var oprettet, kneb det med at komme i gang. Beckers foretagende synes at have mødt uvilje fra næsten alle sider, bortset fra kongen, der på sin side samtidig med støtten til Becker åbenbart var nødt til at tage et vist hensyn til sine embedsmænd. Kancelliplakaten af 20. november 1845 havde udvandet det oprindelige reskript af 27. august derhen, at den kun nævnte afskrifter. Derfor besværede Becker sig snart over, at de fleste var

33. Privatarkivar, P. C. Stemann: breve af 18. sept. 1845 og 27. april 1847.

34. HGAA, sager afl. af Stemann til Wegener 9. nov. 1849.

betænkelige ved at indsende originaldokumenter, og at mange autoriteter under henvisning til plakaten ligefrem nægtede at udlevere originalerne, således de gamle herredagsdombøger og landstingsprotokoller. Han beklagede sig bittert over, at man som følge af plakats ordlyd så at sige nægtede ham alt, hvad der ikke var afskrift. Allerede i december klagede han sin nød til kongen. Nu var han økonomisk sikret, mens hans arkiv på grund af kancelliets strenge iagttagelse af formerne og den alt for bogstavelige fortolkning af plakaten truede med at synke sammen til intet, inden det endnu havde fået tid til at blive til noget. Specielt med hensyn til Gehejmearkivet var Becker ked af, at kongen havde resolveret, at Klevenfeldts samlinger ikke skulle afgives – i så fald kunne han ikke få andet end dubletterne af Langebeks diplomatarium, og gehejmearkivaren havde endog ikke villet love dem før til sommeren. Endvidere trykkede det Becker, at han end ikke var nævnt som arkivar i den omtalte plakat og altså ikke havde nogen kompetence til at henvende sig til nogen autoritet, og at myndigheder og privatpersoner derfor heller ikke vidste, til hvem de skulle stile breve og andragender vedrørende arkivet. Ordenskansleren havde slet ikke taget sig af sagen og aldrig indhentet Beckers erklæring, ej heller kommunikeret ham andet end lige hans udnævnelse. Heller ikke det lokale, som var bestemt for arkivet, var fraflyttet, og der var således lange udsigter til, at arkivet kunne disponere over disse værelser.

På grund af disse forhold ønskede Becker følgende kongelige resolutioner:

- 1) At kancelliplakaten skulle forstås således, at ikke blot afskrifter skulle henlægges i Det historisk-genealogiske Arkiv, men også sådanne historiske og statistiske dokumenter, der kun havde historisk interesse og på de steder, hvor de forefandtes, ikke kunne antages at blive benyttet, som deres indhold fortjente. De pågældende arkivarer skulle rådføre sig med direktør Tyge Becker, og i tilfælde af uenighed skulle de sammen med ham indgive en indstilling til kongens approbation.
- 2) At kongen med velbehag ville erfare, om nogen, som var i besiddelse af ældre dokumenter, brevsamlinger og andre sager, der kunne have historisk interesse, ville indsende sådanne til det ovennævnte arkivs direktør, hvem kongen derfor bevilger postfrihed i embedssager, og endelig

- 3) At det var kongens vilje, at alle embedsmænd inden for deres embedsomsråde skulle gøre sig umage for at bevæge besiddere af sådanne dokumenter til at overdrage disse til Det historisk-genealogiske Arkiv, således at de kunne frelses fra undergang.³⁵

Kongen må dog have ment, at han ikke kunne byde sine embedsmænd mere, og Beckers henvendelse om ovennævnte resolutioner bar ingen frugt. I forbindelse med arkivets senere indlemmelse i Gehejmearkivet fortalte Becker Wegener, at når arkivets egentlige øjemed ikke var blevet tilkendegivet ved arkivets stiftelse, var det at forklare som en misforståelse fra koncipistens side, og kongen havde beroliget Becker ved at sige, at det altid kunne rettes senere.³⁶ Men det er vel at opfatte som en søforklaring, idet koncipisten, i det tilfælde sandsynligvis Adler, næppe havde misforstået noget, men snarere ønskede at redde de offentlige arkiver fra en utidig indblanding, og det lykkedes ham også at udvande reskriptet så meget, at det ikke gav Becker særlige beføjelser. Med private måtte han så selv forhandle, og på dette punkt modtog han også mere støtte, som det fremgår af det følgende.

Mere end et år efter den nævnte henvendelse til kongen ankede Becker atter over tilsvarende problemer og fremhævede navnlig, at han kun kunne få afskrifter, mens han egentlig helst ville have originalerne, først og fremmest gamle tingsvidner, skøder, pantebreve og desuden retsprotokoller, kirkebøger, større eller mindre brevsamlinger – kort sagt alle måske tilsyneladende nok så ubetydelige papirer ældre end 1780. For at befordre disse dokumenters indsendelse, fremkom han atter med ønsket om portofrihed.³⁷

Heller ikke denne henvendelse bar frugt: Becker fik ikke de ønskede beføjelser stadfæstet ved en kongelig resolution. Senere fik han dog et beløb til at opspore arkivmateriale og derefter også portofrihed, således at hans ønsker til en vis grad blev imødekommet, uden at der blev indrømmet ham en alt for vigtig officiel kompetence.

Det trak i langdrag med indflytningen. Becker forkortede vente-

35. Kongehusarkivet, Christian VIII: pk. 124, brev af 17. dec. Det synes ikke at være korrekt, når Becker hævder, at ordenskansleren aldrig havde indhentet hans erklæring – Beckers indberetning af 21. okt. er efter indledningen at dømme afgivet på ordenskanslerens forlangende.

36. Arkivvæsenets arkiv VIII, 25. Indkomne sager, brev fra Becker til Wegener, 9. juli 1849.

37. Kongehusets arkiv, Christian VIII, pk. 124, brev af 8. jan. 1847.

tiden med at rejse rundt på Sjælland, hvor han besøgte nogle herregårde på Næstved-egnen og sikrede sig en del dokumenter til det nye arkiv; desuden besøgte han nogle voldsteder i Uggeløse.³⁸ Der hengik et helt år, inden arkivet i november 1846 omsider kunne tage sine lokaler i besiddelse. Dernæst fulgte en større istandsættelse, som afsluttedes juni 1847. Udgifterne til indretning og istandsættelse kom op på ca. 1750 rbd.³⁹

Den første større aflevering kom fra Departementet for de udenlandske Sager. Straks efter arkivets oprettelse tilbød det at aflevere en brevsamling af privat art, efterladt af storkansler Conrad Reventlow, Frederik IV.s svigerfader og statsminister under Christian V. På grund af lokalemangelen kunne afleveringen ikke finde sted før end i december 1846.⁴⁰ Ellers kneb det med at få noget fra de offentlige institutioner, som Becker havde øverst på sin ønskeliste. De fleste statsinstitutioner ønskede ikke at efterleve den indirekte henstilling om aflevering i reskriptet, og Beckers henvendelser blev enten ignoreret, eller også blev han holdt hen på anden måde. Gehejmearkivet er et typisk eksempel på den henholdende taktik. På Beckers henvendelse i maj 1847 svarede gehejmearkivaren, at der i vinterens løb intet var foretaget med hensyn til undersøgelse af afskrifter og dubletter, da kun kontorlokalet var opvarmet. Først nu, „da forårsvarmen snart vil indfinde sig i de kolde hvælvinger“, kunne man tænke på at begynde arbejdet, men Becker blev forberedt på, at det ville foregå langsomt, ved siden af andre embedsforretninger.⁴¹

Becker kunne dog glæde sig over, at reskriptet i hvert fald på et punkt blev fulgt, nemlig med hensyn til de diplomer, breve o. l., som tilhørte Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie. En kommission havde allerede 1845 indstillet, at dets manuskripter skulle afgives til Det kgl. Bibliotek, mens diplomer, breve o. l.

38. Kabinetssekretariatet. Sager til memorialprokollen 1847, nr. 343: indberetning af 13. dec. 1846 med en indgående beskrivelse af voldstederne, bilagt indberetning om modtagne sager 1846.

39. Lejeren har åbenbart haft et års opsigelsesfrist. Indflytningen nævnes i Beckers ovennævnte indberetning samt flere andre breve, således også i brevet fra Becker til Wegener, se note 36. Se tillige HGAA, regnskabsbog.

40. Sagens akter med brevsamlingens historie findes dels i Dpt. for udenrigske Anliggender, gruppesager: Archiv, dels i HGAA, sager afl. af Stemann til Wegener, 9. nov. 1849, og indkomne sager, nr. 2a.

41. Arkivvæsenets arkiv VIII. 15, brev nr. 442 af 12. maj 1847. Se tillige HGAA, indkomne sager nr. 14.

skulle anbringes i Gehejmearkivet.⁴² Ved reskript af 22. februar 1847 bestemte kongen, at det materiale, som oprindeligt var bestemt afgivet til Gehejmearkivet, skulle finde sin plads i Det historisk-genealogiske Arkiv, hvor det skulle holdes særskilt. Samlingerne var temmelig forsømte – en del opbevaredes i Videnskabernes Selskabs lokale og noget på Det kgl. Bibliotek. Afleveringen gennemførtes efter forhandlinger med selskabets ledelse og dets arkivar C. Molbech og Det kgl. Biblioteks chef Werlauff i april-maj, sidst de dele, som forefandt på Det kgl. Bibliotek, deriblandt de Vossiske og Kaasbøllske samlinger. De Kaasbøllske samlinger havde Frederik Barfod lånt 1844, og Becker var nødt til at true ham med vindikationsretten for at få samlingen tilbage.⁴³

Med Danske Selskabs sager fulgte tillige de manuskripter, som havde tilhørt Det kgl. genealogisk-heraldiske Selskab. Disse var 1819 katalogiseret af selskabets sekretær W. Benzón, og denne fortegnelse blev 1848 offentliggjort i „Historisk Museum“.⁴⁴

Også fra privat side vistes der interesse for arkivet. I marts 1847 afleverede pastor Iver Bentzen i Bording ved Ribe en samling forskellige dokumenter, breve og afskrifter, i alt 57 numre,⁴⁵ og i maj lægen og lokalhistorikeren J. R. Hüberts sine samlinger vedrørende Århus stift, idet han samtidig gjorde Becker opmærksom på en række ældre sager i stiftamtets arkiv.⁴⁶ Ellers indkom der kun enkelte temmelig ubetydelige dokumenter. For at skaffe arkivet reklame, offentliggjordes listen med tilvæksten med jævne mellemrum i „Berlingske Tidende“, første gang i nr. 46 i 1847.⁴⁷

Becker ønskede selv at gøre en indsats ved indsamling af arkivmateriale. Han henvendte sig til adskillige betydelige personer, der kunne komme i betragtning, således til historikeren Vedel Simonsen på Elvedgård, og opnåede et tilsagn om, at en del af hans samlinger efter hans død ville komme til Beckers arkiv.⁴⁸ Den skriftlige kontakt var ham dog ikke tilstrækkelig, han ville ud for selv at gå på opdagelse. Her kom kongen ham atter til hjælp. I 1847

42. Bj. Kornerup, Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie 1745–1945, s. 49.

43. Korrespondancen i HGAA, kopibog og indkomne sager nr. 4, 8, 10, 12, 13.

44. Historisk Museum I: 1, s. 103–177. Om tidsskriftets tilblivelse, se ndf. s. 226 f.

45. HGAA, indkomne sager nr. 6.

46. HGAA, indkomne sager nr. 17a.

47. HGAA, indkomne sager nr. 25 og 44. I 1848 var listerne så omfattende, at de løb gennem seks numre (14., 17. og 20.–23. nov.).

48. HGAA, indkomne sager nr. 11 og 21, breve fra Vedel Simonsen, 30. april og 7. juli 1847.

afgav Becker en indstilling om udvidelse af arkivet, hvor han til dels gentog sine ønsker fra breve til kongen af 17. december 1845 og 8. januar 1847 og navnlig lagde vægt på indsamling af arkivmateriale ude omkring i landet. Til dette formål søgte han en rejseunderstøttelse på 400 rbd. Kongen bevilgede uden videre ved reskript af 18. marts dette beløb af partikulærkassen.⁴⁹

Reskriptet blev meddelt Becker af ordenskansleren i juli.⁵⁰ Kort forinden havde kongen tillagt ham professortitlen.⁵¹ Samtidig kom Becker i en alvorlig knibe og var, inden rejsen kom i stand, nødt til at ordne visse forhold, som truede med at kompromittere hans navn og rygte. Han havde nemlig det foregående år noget uforsigtigt spekuleret i Roskilde jernbanes aktier og tabt 3800 rbd., mere end tre års løn – et beløb, som han var ude af stand til at rejse. Kreditorerne forlangte sine penge inden 8. juli, og i sin kvide vidste Becker ingen anden udvej end atter at ty til Finansdeputationen og kongen. Denne gang viste selv finansminister A. W. Moltke sig imødekommende, og med kongens adjutant Fr. v. Blücher, Beckers halvbroder, som kautionist blev der i en fart truffet en ordning, hvorefter Becker fik det nødvendige beløb som forskud mod at stille sikkerhed i livsforsikring, en lønindeholdelse på 250 rbd. om året og forventet arv efter faderen.⁵²

Da denne pinlige sag var ude af verden, begyndte Becker med ordenskanslerens anbefaling rejsen, som gik til Jylland. Han gennemgik i Århus stiftamtets arkiv, som Hüberts havde gjort ham opmærksom på, fortsatte sine undersøgelser i byarkiverne i Randers og Ebeltoft og besøgte ligeledes en række herregårde, deriblandt Benzon.

Beckers rejse, som betød et fravær på over fire måneder, gav et udmærket udbytte. Fra Århus modtog han således en række ældre sager fra stiftamtets arkiv, fra Randers byens ældste sager, deriblandt tingbøgerne fra 1573, fra Ebeltoft en række breve og privilegier. På denne måde fik han en lang række fine originaldokumenter, og betingelsen for aflevering var som oftest kun den, at der skulle gives en nøjagtig designation eller også afskrifter af de vigtigere dokumenter i stedet for originalerne.

49. Kabinetssekretariatet, journalsager 1847 nr. 523, udat. indstilling af Becker. Måske hører den sammen med årsberetningen for 1846, dat. 18. febr., som findes i Gehejmekabinetssekretariatet, ujournaliserede sager.

50. HGAA, indkomne sager nr. 23, Stemann til Becker, 20. juli 1847.

51. Danske Kancelli. 2. dpt. Reg. nr. 369/1847, res. af 28. juni. Han fik rang af 6. kl. nr. 13.

52. Finansdeputationen, j. nr. 1831/1847, sml. Kabinetssekretariatet, j. nr. 1418/1847.

Det lykkedes Becker også at sikre sig en del sager fra herregårdene, men der var han knap så heldig. Han var således ude efter arkivet på stamhuset Benzon, men mødte afslag både fra stamhusets kurator Holger Reedtz og den unge stamherre E. v. Benzon. Afleveringerne sinkedes i øvrigt af den slesvig-holstenske opstand. Kun dokumenterne fra Sæbygård nåede frem før, mens de fleste måtte vente til sidst på året 1848, da arkivet fik en lang række papirer fra Moesgård, Hessel, Mejlgård og Katholm, og desuden prokurator, kancelliråd Olsens samlinger fra Randers, bl. a. indeholdende breve fra Tyge Brahe. Becker selv anslog sit udbytte til 540 dokumenter foruden afskrifter og excerpter af 3–4000 dokumenter.⁵³

Afleveringerne lettedes ved, at portospørgsmålet nu endelig blev ordnet. I december 1847 bestemte Postdirektionen, at arkivets korrespondance skulle være portofri, hvis det gik gennem Ordenskapitlet.⁵⁴

Becker ønskede naturligvis at fortsætte disse indsamlingsrejser, og han havde også kongens tilsagn om fortsat støtte. I december 1847 ønskede han at drøfte sagen med Stemann, men var på grund af ordenskanslerens svagelighed nødt til at gøre det skriftligt. Samtidig mindede han Stemann om de norske købstadsregnskaber, som i sin tid skulle afleveres til Norge fra kancelliararkivet, men siden blev holdt tilbage som bytteobjekt for danske sager, navnlig Münchenersamlingen. Becker frygtede, at kancelliets arkivar ville sælge dem til makulatur og ønskede derfor tilladelse til at andrage om aflevering til Det historisk-genealogiske Arkiv, indtil man havde drøftet sagen med den norske rigsarkivar.⁵⁵ Kongens snarlige død og de politiske hændelser i forening med Stemanns træge behandling af arkivets anliggender gjorde, at dette brev i lighed med mange andre ikke førte til et initiativ fra ordenskanslerens side.

I marts 1848 ansøgte Becker den nye konge om at få lov til at beholde det af hans forgænger bevilgede tilskud. Han gav en læn- gere redegørelse for beløbets anvendelse og henviste til, at Christian VIII havde været tilfreds med udbyttet og lovet, at arkivet

53. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. Ansøgninger etc.: Tyge Becker, 4. marts 1848, samt omfattende brevveksling i HGAA, herunder indkomne sager nr. 23–24, 26–28, 35, 36a, 39–40, 48. Afleveringernes art fremgår bl. a. af de offentliggjorte lister i „Berlingske“, se note 47.

54. HGAA, indkomne sager nr. 42.

55. HGAA, sager afl. af Stemann til Wegener, 9. nov. 1849, brev fra Becker 5. dec. 1847.

fortsat skulle få samme understøttelse.⁵⁶ Becker fik da også lov til at beholde understøttelsen indtil arkivets indlemmelse i Gehejmearkivet.

Det var væsentligt, at arkivet kunne meddele sig til offentligheden. I juni 1847 kom Becker med et nyt initiativ, idet han overrakte kongen forslaget til et nyt tidsskrift „Museum Christianum“, der skulle udkomme i oktavformat med et oplag på 500 eksemplarer. Det første bind, som Becker lovede færdigt i vinterens løb, skulle indeholde katalogerne over Det genealogisk-heraldiske Selskabs samlinger, over Danske Selskabs historiske samlinger i Det historisk-genealogiske Arkiv, over den Ledreborgske håndskriftsamling, over Det kgl. Biblioteks og Universitetsbibliotekets håndskrifter vedrørende dansk og norsk historie, topografi og antikviteter, og endelig en fortegnelse over håndskrifterne vedrørende Danmarks, Norges og Sveriges historie i bibliotekerne i Berlin, Dresden, Leipzig og Wien. Omkostningerne blev anslået til 300 rbd.⁵⁷

Dette forslag har måske været for optimistisk for den forsigtige konge, tilsyneladende har han heller ikke syntes om navnet. Antagelig efter hans tilskyndelse indgav Becker fire dage senere et omredigeret andragende, denne gang kun om udgivelse af et tidsskrift for arkivet, hvoraf et hæfte skulle udkomme som prøve. Udgivelsesplanen optræder i revideret skikkelse, håndskrifterne i Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket er udskudt til næste bind. Desuden påtænkes udgivet en registrant over de Reventlowske papirer og over arkivets øvrige samlinger i det hele taget, deraf enkelte håndskrifter in extenso, navnlig Chr. Skeels dagbog og alfabetisk register til de forskellige jordebøger i „Scriptores rerum danicarum medii ævi“. Registratør Knudsen ved Gehejmearkivet havde lovet Becker sin bistand ved dette arbejde.

Becker fik omgående det ønskede beløb under den betingelse, at det første hæfte endnu inden nytår skulle udkomme som prøve, hvorefter kongen ville træffe den endelige beslutning om fortsat understøttelse. Formentlig på grund af Beckers langvarige arkivrejse, som blev tiltrådt kort efter, men muligvis også af andre årsager, blev udgivelsen forsinket. Efter sin tilbagevenden indgav Becker i december et andragende om fortsat støtte. På dette tids-

56. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. Ansøgninger om rejse- og videnskabelige understøttelser: Becker, Tyge, 4. marts 1848.

57. Kongehusarkivet, Christian VIII, pk. 124, 19. juni 1847.

punkt må det første hæfte af det nye tidsskrift, som fik det mere neutrale navn „Historisk Museum“, have foreligget i korrektur. Det udkom med trykkeåret 1848 og indeholdt en fortegnelse over den Ledreborgske håndskriftsamling samt W. Benzons katalog af 1819 over håndskrifter tilhørende Det genealogisk-heraldiske Selskab, som nu var anbragt i Det historisk-genealogiske Arkiv. Kongens død, Treårskrigen og arkivets indlemmelse i Gehejmearkivet afbrød tidsskriftets videre udgivelse. Først i maj 1850 forsøgte Becker atter at genoptage udgivelsen, idet han henviste til, at Christian VIII havde fundet det første hæfte så tilfredsstillende, at han havde givet tilsagn om fortsat støtte. Nu var det Beckers mening at fortsætte med de private samlinger, som han havde haft lejlighed til at gennemgå, navnlig herregårdsarkiverne, og med Gehejmearkivets og Det kgl. Biblioteks lokal- og personalhistoriske samlinger.⁵⁸ Det lykkedes ikke Becker at opnå understøttelse til sit forehavende, og tidsskriftet forblev således en torso.

Becker fik ikke større hjælp af Berlien. Det fremgår blandt andet af arkivets journal og kopibog, som for størstedelens vedkommende er ført af Becker selv. Berlien synes at have været en temmelig ustabil arbejdskraft, der blot betragtede stillingen som arkivsekretær som en anerkendelse for sin fremragende indsats som genealog og derfor også i arkivets tjeneste fortsatte at arbejde for sig selv.

Forholdet mellem Becker og Berlien synes fra begyndelsen at have været dårligt. Over for Christian VIII er Becker i sine breve tavs angående sin medhjælper. Til hans efterfølger klager han allerede i marts 1848 over, at han havde været nødt til at bruge en del af det beløb, som Christian VIII havde bevilget ham til rejseformål, til en afskriver ved arkivet, da Berlien ikke besad de fornødne kundskaber til at være behjælpelig ved andet end stamtafler eller ganske nye sager.⁵⁹

I begyndelsen nød Berlien i høj grad kongens bevågenhed. Så længe han nøjedes med at nedfælde sine resultater i manuskripter, unddrog de sig offentlighedens bedømmelse. Dette forhold blev afgørende ændret med hans publicering af debutværket „Der Elephanten Orden und seine Ritter“, som udkom 1846. Det blev nu hurtigt afsløret, at Berlien ikke var andet end en dårlig epigon

58. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. Ansøgninger etc.: Becker, Tyge, 23. juni og 4. dec. 1847, 30. maj 1850.

59. Dette fremgår af Beckers ansøgning af 4. marts 1848 til kongen, se note 56.

og kompilator, der ikke var i stand til at behandle kilderne og endnu mindre til at skrive en historisk fremstilling. Navnlig lod hans kendskab til det latinske sprog meget tilbage at ønske, og Adler havde nok været lidt for optimistisk i sin ovenanførte bedømmelse.

De første forvarsler viste sig, da Berlien i maj 1846 søgte kongen om rejsestipendium, idet han henviste til et løfte om efter afslutning af sit værk at foretage en fire måneders rejse til Sverige og Tyskland.⁶⁰ Dette blev afslået, hvorefter Berlien forsøgte igen i juli. Han henviste denne gang til, at ingen havde brug for ham i de næste par måneder, hvorfor han gerne ville foretage en udenlandsrejse. Senere var det hans agt at udforske de sjællandske klosterarkiver. Hans anmodning om et tilskud på 400 rbd. blev ikke engang sendt videre til de kompetente myndigheder.⁶¹

Den tilintetgørende kritik, som kom til udtryk i danske publikationer, påvirkede dog tilsyneladende ikke værkets succes i udlandet. Med sin sædvanlige sans for reklame sendte Berlien værket til mange potentater, og dette resulterede i megen anerkendelse med adskillige ordener i kølvandet.⁶² Således følte forfatteren sig uanfægtet af den dårlige danske kritik opmuntret til at fortsætte. I april 1847 henvendte han sig til kongen med anmodning om et lån på 600 rbd. til udgivelse af fortsættelsen „Der Dannebrog-Orden und seine Ritter“. Kongen fulgte den sædvanlige praksis og ønskede først at høre Finansdeputationen, der må have været klar over, at skulle kongen overbevises om Berliens uduelighed, måtte der stærke beviser til. Finansdeputationen indhentede udtalelser om Berliens kvalifikationer fra hele tre sagkyndige – fra Werlauff og Engelstoft, der selv havde haft tilsyn med Berlien, og desuden fra C. Molbech, stifteren af Den danske historiske Forening.

Alle tre adspurgte udtalte en knusende, med mange eksempler underbygget dom over bogen om Elefantordenen og frakendte

60. Gehejmekabinetetssekretariatet, j. nr. 62/1846. ans. af 4. maj, forsynet med kongens egenhændige påtegning „afslås for tiden“.

61. Kongehusarkivet, Christian VIII, pk. 125, brev af 5. juli. B. fik dog efter ansøgning af 21. august 1846 til Finansdeputationen (j. nr. 1817 og 2080/1846) bevilget et lønfor-skud til anskaffelse af møbler, så han kunne flytte fra hotellet til St. Kongens-gade 44 B.

62. Den mest indgående anmeldelse, hvor der ikke blev sparet på nedsættende bemærkninger om forfatterens kvalifikationer, godt belyst ved eksempler, kom i „Nordisk Literatur-Tidende“ nr. 35, 13. sept. 1846, af H. Gundorph. Ifølge Berliens ansøgning af 4. maj 1846 (se note 60) havde han udsendt i alt 250 gratis eksemplarer. I sit brev af 5. juli til kongen (se note 61) fortalte han, at Hamburgs senat havde skænket ham en guldmedalje, og den preussiske regering fortjenstmedaljen i guld.

Berlien næsten enhver form for kundskaber, kritik og historisk pålidelighed. Molbech var den mest uforbeholdne i sin kritik, mens de to andre, der efter kongens ønske havde ført et vist tilsyn med Berliens genealogiske arbejder, følte deres ansvar og anførte tillige visse positive træk. Engelstoft undskyldte sine hidtidige anbefalende vidnesbyrd med, at arkivsekretæren havde vist sig duelig til eftersøgning af genealogiske data, deres ordning og mekaniske behandling, men et sådant arbejde som det planlagte var han på ingen måde voksen. Werlauff mente, at man i hvert fald ikke kunne lade manuskriptet passere uden sagkyndigt gennemsyn.

Finansdeputationens indstilling var så negativ som muligt – det oprindelige udkast indeholdt endog en passus om forbud for Berlien mod at befatte sig med historiske arbejder – og over for så stærke beviser måtte kongen bøje sig. Den 12. juni faldt hans resolution: efter de oplyste omstændigheder kunne ansøgningen ikke imødekommes. Samtidig indskærpede kongen over for ordenskansleren, at Berlien ikke måtte indgive nogen skrift om de kongelige ridderordener uden en forhåndsgodkendelse fra ordenshistoriografen.⁶³

Den bedste karakteristik af og orientering om Berlien og hans svigtende indsats i arkivets tjeneste fås gennem de aktstykker, der belyser hans egenmægtige udflugt til St. Petersborg, som kom til at vare over fire måneder og nær havde kostet Berlien hans stilling.

I november 1847 drog Berlien til den russiske hovedstad for at overrække tsar Nikolaj I sine genealogiske tabeller over det russiske fyrstehus fra Rurik. Han havde sikret sig anbefalinger fra den russiske gesandt i København, baron Ernst v. Ungern-Sternberg, til den russiske statskansler grev Karl Robert v. Nesselrode. Berliens hovedformål var at sikre sig en klækkelig betaling, så at han kunne tilfredsstille sine mange kreditorer – han stak i gæld op over begge øren. Derfor forlangte han for sit værk 3000 sølvrubler og ønskede desuden at blive forestillet for kejseren. Grev Nesselrode afviste hans sidstnævnte krav, da en sådan præsentation var noget ualmindeligt ved det russiske hof. Kansleren satte sig tillige i forbindelse

63. Finansdeputationen, j. nr. 1280/1847. Kongens reskript af 12. juni blev af Stemann allerede to dage senere kommunikeret Becker, der præsenterede det for Berlien og sikrede sig arkivsekretærens underskrift på det. HGAA, indk. sager nr. 19. Det blev samtidig meddelt til andre implicerede til efterretning, således til Engelstoft, se Privatarkiver, Laurids Engelstoft. Den 22. juli søgte Berlien om rejsetilladelse til 2-3 uger i udlandet, Kabinetssekretariatet, sager til memorialprotokollen 1847 nr. 1240.

med den danske chargé d'affaires Otto v. Plessen og beklagede over for denne, at Berlien havde foretaget den dyre og besværlige rejse. Det var bedst at råde ham til at vende hjem – kansleren ville selv varetage hans interesser. Gesandten gav Berlien det anbefalede råd og lovede at forsyne ham med rejsepenge, men arkivsekretæren var ikke så let at slippe af med. Først lovede han rigtignok at ville rejse, men da han åbenbart stadig nærrede håb om at få penge for sit værk, tog han tilflugt til sin upasselighed, som kunne benyttes som undskyldning for at blive.

Berliens langvarige fravær og tavshed foranledigede hans kone i januar 1848 til at efterlyse ham gennem Udenrigsdepartementet. I sin indberetning af 2. februar 1848 gav Plessen de ovenstående oplysninger og tilføjede, at Berlien nu havde fundet en fortaler i prinsen af Oldenburg, der ville henvende sig til kejseren. Berlien håbede stadig snart at få penge og derpå rejse hjem.

Det er uvist, hvor meget han egentlig har fået, men hans ihærdighed synes i alt fald at have båret nogen frugt. I et brev af 2. februar til Becker taler han om, at han efter fradrag af rejseomkostninger havde fået 700 bankdaler til overs og nu snarest ville rejse hjem over Warszawa. Nyheden om Christian VIII.s død var nået frem til ham og havde bevæget ham til tårer. Nu var „vore begges velgører“, som han kalder kongen i brevet til Becker, gået bort, og det kunne jo betyde en del for Berliens fremtid. Det var bedst at komme hjem og redde, hvad reddes kunne. Samtidig skrev han også til ordenskansleren, idet han gav udtryk for sin sorg over kongens død, og meddelte, at han snarest ville vende tilbage, undskyldte sit lange fravær med sin sygdom og vedlagde en behørig lægeattest, underskrevet af en stabslæge.

På hjemvejen blev han antagelig yderligere forsinket af den slesvig-holstenske opstand, som brød ud i marts. Først i begyndelsen af april var han atter i København, midt i den politiske forvirring. Hans afskedigelse lå i luften, lønudbetalingen var på ordenskanslerens ordre forlængst standset. Det var umulig for ham at komme til at træffe Stemann, der havde været syg i nogen tid og ikke tog imod – han havde vel næppe større lyst til at tale med Berlien. Arkivsekretæren prøvede derfor at redde stumperne i et dramatisk, noget uligevægtigt brev. Han hævdede, at rejsen var sket med ordenskanslerens tilladelse – noget som Stemann på det bestemteste benægtede – og fremstillede sagen, som om han havde været i livsfare på rejsen, med en hentydning til den slesvig-hol-

stenske opstand. Han havde været „im Schosse *des Landes, das treulos dem Vaterlande* gegenüber sich auflehnt, dort würde ich willkommen gewesen sein“, men han tilføjer patetisk: „allein ein Schurke verlässt seinen König, sein Vaterland“. Han bad om tilgivelse for sin udeblivelse over tiden, tryglede om at blive i sin stilling, lovede at betale sin gæld og indhente det forsømte arbejde.

Også denne gang var Berlien heldig. Han slap med en alvorlig mundtlig irettesættelse fra Stemann, der tillige befalede Becker skriftligt at meddele Berlien, at sagen skulle holdes åben for det tilfælde, at han atter skulle forsømme sine pligter.

I dette brev benyttede Becker lejligheden til også at give et personligt mistillidsvotum til Berlien. Arkivsekretæren blev beordret indtil videre at arbejde på kontoret fra kl. 9 til 14, idet han havde meget at indhente, og Becker præciserede, at han måtte anvende langt større flid, nøjagtighed og påpasselighed end tidligere, „da jeg altid har haft al mulig grund til at være misfornøjet med Dem, og navnlig vil jeg ikke vide noget af Deres langvarige fraværelse for sygdomstilfældes skyld, hvilket have holdt Dem borte i længere tid end De har besøgt kontoret“. Hvis helbredet virkelig var så dårligt, som Berlien udgav det for, kunne han ikke bruges i arkivets tjeneste. Endvidere måtte Berlien ophøre med at afskrive stamtavler for folk, hvad enten de var „potentater eller private, hvilken beskæftigelse har forledet Dem til at desertere, som Hans Excellence kun med stor vanskelighed kunne overtale sig til at tilgive Dem, og desuden under min embedsfraværelse i forrige sommer så aldeles har optaget Deres tid, at De i hele fire måneder ikke har udført mere end ellers, når jeg er tilstede og har stadigt tilsyn med Dem i 14 dage“. Becker tilføjede, at hvis han foretrak at søge sin afsked, så ville ingen lægge ham hindringer i vejen, men tværtimod anse det for en lykke for arkivet. Han ventede Berliens svar næste dag.⁶⁴

Trods dette ret ydmygende brev havde Berlien intet andet valg end at acceptere betingelserne, således at han kunne beholde sin stilling. Men han har næppe gjort større gavn end en anden afskriver.

64. Sagens akter findes dels i HGAA, indkomne sager nr. 34, 38, 38a, og kopibog (skr. af 4. april 1848 til Berlien), dels i Udenrigsministeriets arkiv 1848-56: Familiesager. Undervejs til St. Petersborg havde Berlien lånt penge hos den danske konsul Krigsmann i Riga, der efter Berliens tilbagevenden gjorde krav på sit tilgodehavende, hvilket resulterede i en lønindeholdelsesaftale, Finansdeputationen, j. nr. 1760, 1851, 2393, 2592/1848 (selve sagen ikke på plads).

Der kom en ny stilstand i arkivets kortvarige historie, da Becker meldte sig til tjeneste i hæren, mens Berlien nøjedes med livjægerkorpset. I Beckers sted konstituerede Stemmann registrator Hans Knudsen fra Gehejmearkivet.⁶⁵ Fra sidst i april 1848 til henimod årets slutning synes arkivets forretninger at have hvilet. Da Becker vendte tilbage, ansøgte han kort efter og fik sin afsked fra krigstjenesten, da hans embede ikke tillod ham at være borte i længere tid.⁶⁶

På grund af Berliens uduelighed var Becker lige fra begyndelsen nødt til at engagere andre hjælpere. Således brugte han en del af sin rejsebevilling til at aflønne litteratur- og personalhistorikeren Th. H. Erslev, der assisterede ved registreringsarbejde fra slutningen af marts 1847 til udgangen af september, da han blev kopist i Danske Kancellis arkivkontor.⁶⁷ Til at ordne Danske Selskabs samlinger benyttede Becker den senere registrator i Gehejmearkivet C. Plesner, der figurerer i regnskabet både for 1847 og 1848. I januar 1849 bad Becker Stemmann om tilladelse til på ny at antage ham for at fuldende registraturen, da han selv var optaget af daglige forretninger og Berlien manglede de fornødne kundskaber.⁶⁸

Foruden Plesner ønskede Becker at beskæftige landskabsmaleren Richardt i arkivets tjeneste. Richardt ville påtage sig hvert år i de tre sommermåneder maj, juni og juli efter en forud aftalt plan at berejse et bestemt distrikt og aftegne alt bemærkelsesværdigt, navnlig herregårde, kirker og gamle voldsteder. I den resterende del af året var han villig til at arbejde endnu en måned for arkivet, mens resten af tiden skulle være til hans egen rådighed. For dette forlangte han 600 rbd. Becker forelagde tanken i et brev af 8. januar 1847 for Christian VIII og støttede den varmt, navnlig da kongen havde ytret interesse for eventuel ansættelse af en arkivtegner ved arkivet.⁶⁹

Kongen synes ikke at have været afvisende over for tanken, og Richardt indgav kort efter en tilsvarende ansøgning. Finansdeputa-

65. HGAA, indkomne sager nr. 41, 27. april 1847. Berlien nævner sit medlemskab i korpset i en ansøgning af 9. nov. 1849, Min. f. kirke- og underv. 3. ktr., brev nr. U. 659-60/1856.

66. HGAA, kopibog, 8. jan. 1849, sml. Th. H. Erslev, Supplement til Almindeligt Forfatter-Lexicon I, s. 96.

67. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. Ansøgninger etc.: Becker, Tyge. 4. marts 1848. Erslev omtalte selv sin ansættelse i supplementet til sit forfatterleksikon, bd. I, s. 424.

68. HGAA, kopibog, 16. jan. 1849.

69. Kongehusarkivet, Christian VIII, pk. 124.

tionen sendte denne til høring hos Becker i hans egenskab af arkivar ved Det historisk-genealogiske Arkiv. Becker gentog sine støtteforklaringer og håbede, at dersom rejsen faldt heldigt ud, kunne Richardt måske ansættes ved arkivet, som Søren Abildgaard i sin tid havde været det ved Gehejmearkivet. Finansdeputationen nøjedes ikke med at høre Becker, men indhentede tillige – antagelig med velberåd hu – en udtalelse fra Komiteen for det historisk-arkæologiske Arkiv, som for sin del spurgte sin antikvarisk-topografiske afdeling. Både afdelingen (Sorterup og Strunk) og komiteen (Finn Magnusen, C. J. Thomsen og C. C. Rafn) frarådede det planlagte arbejde. I udtalelsen udtryktes forundring over, at Becker og Richardt ville føre deres arbejde ind på et område, som egentlig var tiltænkt Det historisk-arkæologiske Arkiv. Dertil kom, at Richardt som landskabsmaler ansås for mindre egnet til en sådan opgave, som i virkeligheden tillige krævede arkitektuddannelse. Arkivet havde i forvejen mange tegninger, og der bestod den fare, at meget af arbejdet ville blive udført dobbelt. På indeværende tidspunkt var der absolut ingen brug for en arkivtegner til de anførte opgaver – en sådan hørte desuden først og fremmest hjemme i Det historisk-arkæologiske Arkiv og ikke hos Becker, der skulle koncentrere sig om det område, som ved arkivets oprettelse var tiltænkt ham – først og fremmest genealogien.

Finansdeputationen havde denne gang gode kort på hånden til at afvise ansøgningen, men man ønskede åbenbart ikke at støde kongen med en blank afvisning, som eventuelt kunne resultere i, at kongen ligesom i tidligere tilfælde bevilgede det ansøgte over hovedet på deputationen. Indstillingen lød på, at Richardt som anerkendelse for sit arbejde med udgaven af prospekter af danske herregårde, hvortil Becker leverede tekst, skulle have et engangsbeløb på 200 rbd. Denne indstilling tiltrådte kongen 27. maj 1847.⁷⁰ Da Richardt det følgende år – efter Christian VIII.s død – atter ansøgte om en lignende understøttelse, fik han kort afslag under henvisning til den foregående støttes engangskarakter.⁷¹ Således lykkedes det ikke Becker at få sin medarbejder ved prospektværket tillige knyttet til arkivet.

Der var også andre, der var interesseret i at få en stilling ved

70. Finansdeputationen, j. nr. 854/1848, sml. HGAA. indkomne sager nr. 7 og 18. Richardt blev også nævnt i Beckers indstilling om arkivets udvidelse, se ovf. note 49.

71. Finansdeputationen, j. nr. 854/1848.

det nye arkiv. En af dem var genealogen J. C. L. Lengnick, der 1838–39 havde oprettet Det genealogisk-biografiske Selskab. Ved udgivelsen af sine slægtstavler udnyttede han landets kirkebøger, og efter oprettelsen af Det historisk-genealogiske Arkiv øjnede han en chance for at knytte sit arbejde til dette. I december 1845 indgav han til kongen et forslag, som gik ud på, at hvis det nye arkiv ikke havde plads til de originale kirkebøger, var det ønskeligt, at det pålagdes købstadspræsterne af de ældre kirkebøger at uddrage alt, hvad der angik adels- og rangspersoner, embedsmænd og den mere dannede borgerstand. Landsogdenes præster skulle levere tilsvarende uddrag om alle uden for bondestanden. Samtidig skulle det nye arkiv have underretning om de eksisterende gejstlige og verdslige skifteprotokoller. Et par måneder senere tilbød han at foretage uddrag af samtlige kirkebøger i østifterne og Jylland vedrørende vielser, dåb og dødsfald til 1814. Han lovede at blive færdig i løbet af seks år, hvis kongen blot ville resolvere, at kirkebøgerne blev udlånt med fri porto, og at skriverhonoraret ville blive dækket. Begge disse andragender blev årevis syltet af Stemmann, og Lengnick kunne først langt senere delvis gennemføre sine planer med hensyn til kirkebogsuddrag.⁷²

I maj 1846 forsøgte Lengnick at kontakte Becker og inviterede ham til at komme og se på sine kirkebogsuddrag, som omfattede ca. 100.000 personer. Han havde egentlig tænkt, at samlingen skulle gå til Norge, hvor han havde mødt stor velvilje, men nu fik arkivet altså en chance. Da Becker imidlertid i løbet af en måned ikke reagerede på denne føler, opfattede Lengnick dette som manglende interesse og blev fornærmet.⁷³ Et år senere gjorde han et nyt forsøg. I et andragende til kongen søgte han enten om ansættelse ved Det historisk-genealogiske Arkiv eller en årlig understøttelse, da han på grund af dyrtid ikke kunne klare sig med sin nuværende gage på 800 rbd. Samtidig fornyede han tilbudet om sine kirkebogsuddrags aflevering til arkivet, men heller ikke denne gang med større held.⁷⁴

72. HGAA, sager afl. af Stemmann til Wegener 9. nov. 1849, breve af 28. dec. 1845 og 22. febr. 1846 fra Lengnick til kongen. I følgeskrivelsen til Wegener meddelte Stemmann, at disse breve var brevi manu oversendt til ham, men der var intet videre foretaget. Brevene kommer fra Kabinetssekretariatet, hvor de er indført i memorialprotokollen for 1846 som nr. 11 og 216.

73. Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. 1555. 2^a, breve fra Lengnick til Becker. 4. maj og 4. juni 1846.

74. Kongehusarkivet, Christian VIII. pk. 144. brev af 18. juni 1847.

Arkivets trivsel hæmmedes også af den ringe interesse, dets patron ordenskansleren viste det. Han synes at have betragtet det som et gøgeæg, som kongen havde lagt i hans rede. Derfor synes han sommetider ligefrem at have modarbejdet arkivet. Han ignorerede således kongens ønske i reskriptet af 27. august 1845, at Ordenskapitlets samlinger skulle indgå i det nye arkiv og reagerede ikke på Beckers henvendelser om dette spørgsmål.⁷⁵ På denne baggrund kunne Becker heller ikke forvente, at ordenskansleren ville være ham behjælpelig med at skaffe ham materiale fra andre offentlige institutioner.

Endvidere havde Becker svært ved at få oplysninger om indholdet af kongelige reskripter vedrørende arkivet. De blev som oftest kommunikeret ham adskillige måneder efter udstedelsen. Da Becker ikke altid var orienteret om deres ordlyd, kunne det give anledning til misforståelser, som f. ex. ved overtagelse af Danske Selskabs samlinger. I ukendskab til reskriptet gik Becker ud fra, at de skulle indlemmes i arkivet, således at selskabets bestyrelse var nødt til at belære ham om reskriptets indhold. Stemann gjorde det først den 20. juli 1847, efter at Becker havde rykket fire måneder forinden, en måned efter reskriptets udstedelse.⁷⁶ Postdirektionens afgørelse om portofrihed, som blev truffet og meddelt Stemann i december 1847, kommunikeredes Becker så sent som i juli 1848.⁷⁷

Det kneb også med at få regningerne betalt. Selv om Becker gentagne gange mindede Stemann om det, kunne det gå så vidt, at regningerne sendtes til inkasso.⁷⁸ Med hensyn til udgifterne forlangte Stemann i en påtegning af 21. juli 1848 vedrørende det regnskab, som var blevet præsenteret 10. januar, at ingen bøger, tidsskrifter eller aviser måtte anskaffes uden skriftlig autorisation fra ham. Det samme gjaldt udgifterne til ekstraordinære arbejder. Med et hib til Berlien tilføjede Stemann, at det i reglen påhvilede arkivsekretæren at udføre disse, „hvortil hans øvrige arbejder jævnlig vil levne ham al fornøden tid“.⁷⁹

Med hensyn til forbindelsen med kongen indtog Becker under Christian VIII i forhold til Stemann en ret selvstændig stilling.

75. HGAA, kopibog, hvor der findes to skriftlige henvendelser af 27. april 1847 og 16. jan. 1849.

76. HGAA, indkomne sager, nr. 8 og 22.

77. HGAA, indkomne sager, nr. 42.

78. HGAA, indkomne sager, nr. 37a, cand. jur. L. Simonsens inkassofordring af 21. febr. 1848 på boghandler H. J. Bings vegne.

79. HGAA, indkomne sager, nr. 43.

Mens afgørelserne vedrørende arkivet normalt meddeltes ad embedsvejen, dvs. til ordenskansleren, der derefter skulle underrette Becker, henvendte Becker sig ofte direkte til kongen. Ordenskapitlet tog sig som regel kun af de praktiske arrangementer, såsom lønudbetaling, lokaleforhold, regnskab o. l.

Ved Christian VIII.s død havde arkivet endnu ikke nået at slå sit navn fast. Det havde kun haft ét regulært virkeår, når man ser bort fra det første år, da det var hjemløst. Kongens død berøvede arkivet dets højeste patron, og derefter indtrådte der stilstand af andre grunde: dets leder drog i krig, og den videre opbygning blev forsømt. Da han vendte tilbage, blæste der andre vinde. Det var vel aldrig blevet glemt, at arkivets oprettelse skyldtes protektion, og da selv dets øverste chef ordenskansleren ikke brød sig om denne udvækst på hans ærværdige institution, var arkivet prisgivet, da man i det nye konstituelle monarki begyndte at sanere de vidt-forgrenede institutioner, som for en større eller mindre del hvilede på kongens nåde og penge. Finansforvaltningen blev forenklet og fik en mere selvstændig stilling, partikulærkassen og regaliefonden forsvandt, og deres opgaver blev for en stor del overtaget af Finansministeriet. De institutioner og personer, der hidtil helt eller delvist havde bygget deres eksistens på de kongelige kasser, måtte nu bevise deres eksistensberettigelse, og blandt dem var også Det historisk-genealogiske Arkiv med sine to ansatte.

Civillistekommissionen inddrog arkivet i sine overvejelser og foreslog i maj 1849 den mest nærliggende rationaliseringsløsning – indlemmelse i Gehejmearkivet, som blev godkendt af kongen ved resolution af 25. juni. På Kultusministeriets foranledning forhandlede gehejmearkivar C. F. Wegener, der 1848 havde efterfulgt Finn Magnusen, med Becker om den praktiske gennemførelse af indlemmelse. Han var navnlig interesseret i arkivets indhold, og Becker forsynede ham med udførlige oplysninger. Becker forklarede Wegener kort arkivets historie og formål, nemlig at samle materiale til personal- og lokalhistorien og frelse dokumenter, breve og andre sager, som truedes af undergang, og give publikum adgang til dem. Da Gehejmearkivet dengang nødtigt modtog noget, var Becker interesseret i alle arkivalier, der havde historisk interesse. Becker nævnte også erhvervelsen af Danske Selskabs manuskripter og nævnte tillige ordenskanslerens nægtelse af at udlevere Ordenskapitlets samlinger. Derefter redegjorde han for arkivets opbygning, der hovedsagelig bestod af en personalhistorisk og en lokal-

historisk afdeling samt en afdeling for diverse sager. Han så helst, at arkivet forblev samlet, og ønskede i så fald at overtage de to første afdelinger, men det var ingen absolut betingelse – gehejmearkivaren havde naturligvis ret til at træffe en anden afgørelse.

Wegener var modstander af, at det indlemmede arkiv skulle holdes for sig. Begge arkiver indeholdt beslægtet stof, og derfor var det at foretrække, at det lille arkiv blev indordnet i det store. Overvejelserne gav til resultat, at Kultusministeriet den 29. august 1849 bestemte, at Det historisk-genealogiske Arkiv skulle indlemmes helt, mens Danske Selskabs samlinger skulle holdes særskilt. Afleveringen skulle tillige omfatte arkivets inventar.

Tilbage stod kun spørgsmålet om de to ansatte i arkivet – Becker og Berlien. Det er ikke givet, at Wegener ønskede at have nogen af dem, men når han skulle vælge, var Becker absolut at foretrække. I sin indstilling af 10. september til Kultusministeriet roser han Beckers erfaring i indsamling og ordning af arkivalier, hans smag for arrangement og ordenssans. Helt anderledes lå det med Berlien. Der var arbejde nok i Gehejmearkivet for en duelig arbejder, men Berlien besad ikke denne duelighed. Det ville ikke gavne arkivet, om den gamle afbrudte række af arkivsekretærer, hvoraf Langebek var den sidste, skulle fortsættes med Berlien. Wegener beklagede, at Berlien selv ønskede at betræde den vej, man så uheldigt havde bragt ham ind på – han var ikke selv alene skyld i sin forfejlede livsplan. Han kunne nok udføre arbejder, som kunne pålægges ham, men aldrig ansættes. Wegener foreslog, at han blev afskediget med bibeholdelse af sin gage under navn af ventepenge med den forpligtelse, at han, indtil der ville vise sig en anden ansættelsesmulighed, i kontortiden skulle være til disposition for Gehejmearkivet. Med hensyn til Becker argumenterede Wegener meget imod at lade ham passere nogen af de hidtidige ansatte i rang og foreslog derfor, at han blev ansat som ekstraordinær medarbejder ved Gehejmearkivet med bibeholdelse af sin gage.⁸⁰

Endnu inden dette spørgsmål var løst, fandt overdragelsen sted. Den 17. oktober meddelte Stemann til Becker, at Wegener var rede til at overtage arkivet. Der skulle blot udfærdiges en designation i

80. Sagerne om arkivets indlemmelse findes dels i HGAA, kopibog og indkomne sager nr. 52 og 54, dels i Arkivvæsenets arkiv, VIII, 25, breve fra min.. 2. juli og 29. august, fra Becker 9. juli 1849, og endelig i Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. brevn. U. 659-60/1856. Et læg, som stammer fra Stemanniana (nr. 176) findes nu i Kabinettsarkivet, Sager vedr. Ordenskapitlet. Det kan tilføjes, at også Det historisk-arkæologiske Arkiv blev ramt af nyordningen og nedlagt 1849.

to eksemplarer. I øvrigt var ordenskansleren ved kongens resolution af 21. september fritaget for udgifterne til Det historisk-genealogiske Arkiv.⁸¹ Stemann var kommet af med sit *gøgeæg* – ikke et anerkendende ord fulgte Becker på vej ud.

Afleveringsdesignationen giver et udmærket indtryk af arkivets omfang og indretning. Den lokalhistoriske samling havde 563 numre på herregårde, sager vedrørende forskellige herreder og birker omfattede 317 numre, og dertil kom flere mindre grupper og et antal uregistrerede sager. Af manuskripterne havde arkivet selv 76 i folio, 45 i kvart og 12 i oktav, foruden Danske Selskabs manuskripter. Biblioteket var på godt et par hundrede bind. Af den meget detaillerede inventarfortegnelse skal her kun nævnes de dele, som giver et indtryk af lokalernes omfang: først og fremmest tre lænestole og ti rørstole, ti blækhuse, to sandhuse, to store og tre mindre borde, ni skabe og fire reoler.⁸²

Det var dog ikke alt. I begyndelsen af november ryddede Stemann op i sine skuffer og sendte Wegener en række breve vedrørende arkivet. Disse havde fået lov til at ligge 3–4 år, uden at ordenskansleren havde ulejligen sig til at besvare dem. Deriblandt var også en endnu forsegleet pakke indeholdende optegnelser om dødsfald i Danmark 1820–40, som Berlien havde sendt kongen i marts 1847, for at den skulle anbringes i Det historisk-genealogiske Arkiv. Denne omvej ad hans høje beskytter kom ikke arkivsekretæren til gode. Kabinetssekretariatet havde sendt pakken til Stemann, der lod den forseglede pakke henligge over 2½ år, uden at ænse hverken Berliens mundtlige henvendelser eller hans stadig mere desperate rykkerskrivelser, som lå pænt som bilag: et tydeligt bevis på Stemanns ringeagt for Berlien.⁸³

Med hensyn til Beckers og Berliens fremtidige status var Kultus-

81. HGAA: indkomne sager. nr. 55: Arkivvæsenets arkiv, VIII, 25, brev fra Stemann, 17. okt. 1849.

82. HGAA, kopibog, s. 47 f.

83. HGAA, Stemann til Wegener. 9. nov. 1849. Berliens rykkerskrivelser er dateret 15. juni. 30. okt., 26. nov., 21. dec. 1848, og der er bilagt yderligere en af 12. nov. 1849. Berlien havde forsøgt 27. april 1849 at rykke gennem Kabinetssekretariatet, hvortil sagerne jo oprindeligt var indleveret, men fik kun det svar, at Kabinetssekretariatet ikke var berettiget til „efter rekvisition fra private at meddele oplysninger angående de sager, der ekspederes gennem samme“, Kabinetssekretariatet, j. nr. 634/1849. Efter afleveringen forlangte Wegener Berliens erklæring og efter at have fået den, anmodede han ministeriet om bemyndigelse til at tilbagelevere optegnelserne: Berlien havde nok anvendt tid på disse, men Gehejmearkivet var ikke det rette sted til at opbevare sager af denne art „uden al diplomatisk autenticitet“. Ministeriet gav den ønskede bemyndigelse 26. jan. 1850. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr., br. nr. U. 78/1850.

ministeriet indforstået med Wegeners indstilling. Finansministeriet kunne billige den for Beckers vedkommende, men ville ikke gå med til at afskedige Berlien og foreslog dette spørgsmål udsat, indtil den nye pensionslov var vedtaget. Ministeriet ønskede ikke at bebyrde pensionslisten med hele hans gage, hvad han havde ret til ifølge de hidtil gældende regler, og anså det for givet, at der måtte findes beskæftigelse for ham ved Gehejmearkivet.

Kultusministeriet protesterede på Berliens vegne, hvorefter Finansministeriet granskede hans ansættelsesforhold og fandt, at han efter de foreliggende omstændigheder vel måtte anses for kvalificeret til hele sin gage som pension, men mente dog, at da han havde virket så kort tid, og navnlig da han var blevet naturaliseret efter sin ansættelse, måtte han i lighed med Christian VIII.s betjente kunne nøjes med $\frac{2}{3}$ af sin gage i pension. Ministeriet mente fortsat, at der ikke fandtes tilstrækkeligt grundlag for hans afskedigelse, navnlig da rigets arkivvæsen stod foran en nyordning, hvortil der behøvedes ikke så få underordnede arbejds kræfter. Derfor foresloges sagen stillet i bero – hvis det viste sig med indretningen af et nyt rigsarkiv, at han var overflødig, kunne man afskedige ham efter de til den tid gældende regler.

Kultusministeriet bøjede sig for denne argumentation. Ved kgl. resolution af 31. december 1849 blev Becker ansat som ekstraordinær medhjælper ved Gehejmearkivet med sin hidtidige gage, mens Berlien beholdt sin gage af statskassen, 400 rbd., med forpligtelse til ved Gehejmearkivet at udføre de arbejder, hvortil gehejmearkivaren ønskede at benytte ham.⁸⁴

Der var næppe mange, der begræd Det historisk-genealogiske Arkivs indlemmelse i Gehejmearkivet. En af de få var Werlauff, der lagde særlig vægt på, at Becker nu ville miste sine 400 rbd. i rejsediæter, med det resultat, at mange dokumenter på herregårde m. m. ville forsvinde.⁸⁵

Derefter fik Becker sin arbejdsplads i Gehejmearkivet, hvor han virkede til sin død 1869. Hans hovedopgave var registrering af arkivets topografiske samling på papir, hvortil også mange af Det historisk-genealogiske Arkivs dokumenter blev overført, og han besørgede sit arbejde med stor omhu og udførlighed. I 1851–63 virkede han tillige som sekretær i Danske Selskab, hvor hans chef

84. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr., brevnr. U. 659–60/1856.

85. Werlauff til Vedel Simonsen 12. sept. 1849, G. L. Wad. Fra Fyns Fortid II (1916), s. 225.

C. F. Wegener var formand, og han fyldte flere bind af „Danske Magazin“ næsten helt alene med kildepublikationer.

I sine erindringer har arkivar Thiset, der dog ikke selv har kendt Becker, blandt andet givet en livfuld skildring af forholdet mellem Wegener og Becker, og navnlig af de skærmydsler, der forekom mellem gehejmearkivaren og hans ekstraordinære medhjælp. Thiset fortæller også, at Becker i kraft af sin stilling kunne tillade sig en noget friere tone over for Wegener end det øvrige personale. Hans uafhængighed over for sin chef viste sig blandt andet i, at han udfoldede en ret betydelig litterær virksomhed.⁸⁶ Han hellegede sig efterhånden helt den populariserende historieskrivning og endte som forfatter af historiske romaner. Han opnåede heller ikke anerkendelse i historikernes laug: han nævnes endnu i Johs. Steenstrups, men forbigås i Ellen Jørgensens bog om historiens studium i Danmark i det 19. århundrede.

Becker fik et udmærket eftermæle. Fr. Krarup fremhæver således hans sangvinske personlighed, vindende væsen og gave til at opildnes af momentets stemning, men også modet til at binde an med opgaver, som oversteg hans evner, og karakteriserede ham i øvrigt som en god ven, en tjenstvillig mand, en flink kollega, en fornøjelig omgangsfælle lige til det sidste.⁸⁷

Det samme kunne ikke siges om hans medarbejder Berlien, der nu nominelt var knyttet til Gehejmearkivet, men Wegener nægtede demonstrativt at gøre brug af ham. Allerede i oktober 1849 søgte Berlien permission til at besøge sin familie ved Hannover. Han søgte igen i juli 1850 og fik permission til 31. december. Denne tilladelse fik han flere gange forlænget, så han kunne blive borte til 31. august 1851. I juni 1852 fik han en ny rejsetilladelse til 1. april 1853.⁸⁸

Trods fiaskoen med sin første publikation gik Berlien ufortrø-

86. Fra Arkiv og Museum 2 : I (1917), s. 49 ff. Det kan tilføjes, at den topografiske samling nu for størstedelen er opløst, idet dokumenterne er anbragt efter proveniensprincippet.

87. Dansk Biografisk Leksikon, udg. af C. F. Bricka, II, 27 ff. I Povl Engelstofts udgave, bd. II, s. 320 f. har P. Læssøe Müller ligeledes fremhævet hans udmærkede menneskelige træk.

88. Min. f. kirke- og underv. 3. eksp.ktr., brevnr. U. 659-60/1856. Rejsen blev ikke uden følger, allerede i august 1850 lovede han at betale et vist beløb i alimentationsbidrag til en ugift pige i Gronau, der havde født ham datteren Johanne Henriette, men det viste sig vanskeligt trods gentagne løfter at få inddrevet dette bidrag, selv om Udenrigsministeriet, Justitsministeriet og Københavns Magistrat gjorde en hel del anstrengelser. Da Berlien ikke var til at træffe i København, blev sagen 1854 overgivet til Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli, se Udenrigsministeriet 1848-56: Matrimonialia.

dent videre med sine stamtavler, og han veg ikke tilbage for at befordre dem i trykken. Dannebrogssiddernes biografier var han efter kongeligt påbud nødt til at lægge på hylden, men desto mere energisk kastede han sig over en opgave, som han hævdede at have fået af kongen i maj 1847, nemlig en stamtavle over det oldenborgske kongehus. Han nøjedes ikke med de genealogiske oplysninger, men forsøgte tillige at give en historisk forklaring, idet han bestræbte sig på at bevise Danmarks ret til Slesvig-Holsten. Han ønskede således at give udtryk for sin loyalitet over for sin arbejdsgiver og samtidig at ride på tidens bølge i opstandens kølvand. Den 1. september 1848 overrakte han i anledning af 400-året for den oldenborgske slægts tronbestigelse den nye konge det første eksemplar af sit værk, og også kammerherre Berling fik kort efter ét; idet Berlien samtidig forsikrede, at subskriptionen havde dækket omkostningerne.⁸⁹ Han fortsatte med at beskæftige sig med politiske emner, navnlig med Slesvig-Holstens forhold til Danmark. Under sit ophold i Nordtyskland udarbejdede han et skrift om dette emne, og da han derefter tog ophold i selve hertugdømmerne, optrådte han der som en slags selvbestaltet politisk agent, der agiterede for helstaten i en række flyveskrifter og pamfletter, formentlig i et forfængeligt håb om på denne måde at sikre sig den danske regerings bevågenhed.⁹⁰ Samtidig forsøgte han at opnå en stilling og slog betydeligt af på sine krav. Han søgte overordnede poster som postmester, men også underordnede stillinger ved postvæsenet, brandvæsenet, toldvæsenet og andre steder, navnlig i hertugdømmerne. Han regnede med, at der måtte være en

89. Kongehusarkivet, Frederik VII, indkomne sager til privatsekretariatet, 1. række nr. 369, breve af 1. og 18. sept. 1848. Værket blev i øvrigt modtaget ret skeptisk, og Berlien mødte flere steder kold skulder ved sin subskriptionsindbydelse. Således ville Udenrigsministeriet hverken eje eller have det, selv om Berlien til sidst tilbød det gratis, og hans anmodning om at få adgang til akterne i ministeriet blev henlagt, efter at ministeren på en tidligere henvendelse havde resolveret, at der ikke burde reflekteres på hans andragender, Udenrigsministeriet 1848-56: Litteraria. Blandt dem, Berlien tilsendte værket, var F. F. Tillisch, medlem af regeringskommissionen i Flensborg, der havde været kabinetssekretær i en for Berlien temmelig vigtig periode (1844-49), se Privatarkiver, F. F. Tillisch, brev fra Berlien, 30. sept. 1849. Det kan tilføjes, at selv om subskriptionen havde dækket omkostningerne ved trykning af værket, forbedrede det ikke Berliens økonomiske situation. Han fortsatte med at bede om pengehjælp, se f. ex. Finansdeputationen, j. nr. 2544/1848, ans. af 15. nov. om gratiale.

90. Han roser sig af sin politiske virksomhed og loyalitet i sine talrige ansøgninger om permission og understøttelse, samlet i Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. brevnr. U. 659-60/1856. Han prøvede desuden at modarbejde smådeskrifter om grevinde Danner, se hans ansøgning til kongen, Glückstadt, 19. dec. 1854, Kongehusarkivet, Frederik VII, sager til privatsekretariatsjournalen, 2. rk. nr. 635/1855.

chance, navnlig på grund af de mange vakante stillinger efter Treårskrigen, men han håbede forgæves.⁹¹

Berliens økonomiske forhold var konstant elendige. Han havde navnlig stor trykkergæld til Berling, der 1850 lod gøre eksekution i hans bo, hvorefter de enedes om en afdragsordning.⁹² Men Berling gjorde tillige noget andet, som ramte Berlien endnu hårdere: han strøg nemlig hans ekstragage på 200 rbd., som Christian VIII havde bevilget af chatolkassen, og som var blevet udbetalt til og med april kvartal 1851. Berlien klagede til Kultusministeriet, og da viste det sig, at han ikke kunne bevise sin hjemmel til dette beløb, da han aldrig havde modtaget en skriftlig kommunikation. I sin nød henvendte han sig til Adler og bad denne om at bevidne sagens rigtighed. Det lykkedes Berlien at redde sin ekstragage, således at de 200 rbd. blev opført på civillisten.⁹³ Alligevel kunne han ikke få pengene til at slå til i hovedstaden – en stor del af hans løn blev tilbageholdt til dækning af forskellige gældsposter, og der blev næppe meget til overs. Efter at han havde fået sin ovennævnte rejsetilladelse forlænget, anmodede han i oktober 1853 Wegener om tilladelse om at tage bopæl uden for København og om at blive fritaget for tjeneste i Gehejmearkivet. Wegener havde tidligere ret enslydende anbefalet hans ansøgninger om permission og deres forlængelse under henvisning til, at der ikke var brug for ham i Gehejmearkivet. Wegener var tilfreds med, at Berlien nu selv havde indset, at han ikke egnede sig for arbejde i Gehejmearkivet, men han måtte revidere sin opfattelse, da Berlien kun få dage efter ansøgte kongen om det vakante inspektørembede i Gehejmearkivet. Wegener var forbløffet over Berliens handlemåde og afgav en længere erklæring om forholdet. Han præciserede, at inspektørembedet slet ikke var ledigt, da det var den plads, der efter Kultusministeriets bestemmelse skulle holdes ubesat, så længe Becker og

91. Werlauff mente efter arkivets indlemmelse i Gehejmearkivet, at Berlien nok fik et postmesterembede, G. L. Wad, *Fra Fyns Fortid*, II (1916), s. 225. Han søgte også straks et postmesterembede i Kerteminde, og fortsatte derefter uden held en lang årrække. Det ville føre for vidt at anføre blot et udvalg af hans ansøgninger, som findes spredt i de forskellige arkivfunds – de negative resultater fremgår af hans sag i Min. for kirke- og underv. 3. ktr. brevn. U. 659–60/1856, sml. brevn. U. 204/1852, j. nr. 4. A. 117 og 143/1857, 4. D. 95/1860.

92. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. j. nr. 7. A. 218, brev fra Berlien, 30. april 1850. B. oplyste tillige, at han siden 1. jan. 1848 havde afbetalt henimod 700 rbd. på sin gæld.

93. Privatarkiver: J. G. Adler, brev fra Berlien, 28. juli 1851. Kongehusarkivet, Frederik VII, sager til privatsekretariatsjournalen, 2. række, nr. 635/1855, ans. fra Berlien, 19. dec. 1854.

Berlien ekstraordinært var stillet i arkivets tjeneste. Men hvis den skulle besættes, så var Berlien efter Wegeners mening så lidet skikket til denne stilling, „at der vist næppe blandt alle dem, som kunne antages at ville søge den, lettelig skulle findes en mere uduelig“.

Endnu engang gentog Wegener sine nedsættende bemærkninger om Berliens kvalifikationer og tilføjede, at han ved sine skrivelser var blevet så ilde anset, at hans ansættelse ved Gehejmearkivet „vanskelig ville kunne bestå ved den litterære agtelse, som denne stiftelse bør gøre fordring på“. Endelig manglede han efter Wegeners mening den stille flid og vedholdenhed, der turde være en arkivmands nødvendigste egenskab. Gehejmearkivaren anså det som et udslag af forvirring, at Berlien på samme tid søgte fritagelse fra sine forpligtelser mod Gehejmearkivet, hvor han erkendte aldrig at være brugt, og en ansættelse ved Gehejmearkivet i en højere stilling, hvortil han aldrig ville kunne bruges.

Berlien fortsatte også i det følgende år med at plage både kongen og ministeriet med udpensling af sine ringe økonomiske kår. Hvis han skulle være forpligtet at opholde sig i København, ønskede han på grund af de høje leveomkostninger i hovedstaden 200 rbd. ekstra i løn. Hans evindelige klager og ansøgninger må have irriteret ministerielle embedsmænd meget, og man fik fred for ham for en tid ved at bevilge ham permission i hele to år. Denne permission fik han atter forlænget 1856,⁹⁴ men allerede året efter træffer vi ham i København, hvortil han var flygtet på grund af skatterestancer i Glückstadt.⁹⁵ I de følgende år opholdt han sig i hovedstaden og vedblev med uden held at søge stillinger, fik en klage for et bedragerisk forhold på halsen, men skyndte sig at ordne den i mindelighed.⁹⁶ Men efterhånden blev det atter for dyrt for ham at bo i København. I maj 1859 søgte han og fik permission til 6. november s. å., og i april året efter ønskede han med sin familie at vende tilbage til Glückstadt. Men derefter var hans kar-

94. Alle disse ansøgninger er samlet i Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. brevnr. U. 659-60/1856. En langtrukken udpensling af hans ringe økonomiske kår, sendt 5. juni 1854 til Wegener, findes i Arkivvæsenets arkiv, VIII, 27, en tilsvarende af 24. maj 1855 med anmodning om dyrtidstillæg, Min. f. kirke- og underv. 3. ktr., j. nr. 4. E. 366.

95. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. j. nr. 1.A.180, brev fra Berlien 27. juli 1857. I dette brev giver B. tillige en oversigt over sit levnedsløb med karakteristik af forholdene i Det historisk-genealogiske Arkiv, bl. a. om Stemanns modvilje.

96. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr., j. nr. 4.B.101/1858. Berlien havde modtaget 60 rbd. af en mand i Pinneberg for at ordne hans undersåtsforhold.

riere ved Gehejmearkivet også ved at ebbe ud. Hans ekstraordinære stilling blev ikke medtaget på lønningsloven af 19. februar 1861, og ved kgl. resolution af 23. juni s. å. blev han sat på ventepenge, som udgjorde $\frac{2}{3}$ af hans løn, og derefter skulle han pensioneres.⁹⁷ Staten havde alligevel sparet en del af hans løn ved at vente med at afskedige ham, men til gengæld havde han også længe optaget en plads på Gehejmearkivets budget, selv om han næsten konstant havde haft permission.

Derefter førte Berlien en temmelig tilbagetrukket tilværelse. I 1872 tilbød han sine personalhistoriske samlinger til Det kgl. Bibliotek, og de blev også modtaget, efter at ministeriet havde sikret sig, at der ikke skjulte sig et modkrav bag denne aflevering. Men året efter kom han dog med en ansøgning om rejseunderstøttelse til komplettering af sin samling. Han prøvede endnu en gang ni år senere, da han søgte et beløb til dækning af omkostninger i forbindelse med fortsættelse af sine samlinger. Alt hvad han havde var en pension på 492 kroner årlig – han kunne ikke længere arbejde for det daglige brød. Begge ansøgninger blev dog lagt blandt de kvalificerede.⁹⁸

I sine erindringer fortæller Thiset om Berliens besøg på Gehejmearkivet, hvor han hyppigt kom efter Wegeners død. Thiset fortæller flere karakteristiske historier om ham og beskriver ham som lille, tyk og korthalset, hage og bryst i et, med afstumpet overskæg og bakkenbarter, altid i stift halsbind, høj hat og sort frakke – i øvrigt struttede hans person af værdighed og selvbevidsthed.⁹⁹ Trods sine evindelige klager over dårligt helbred opnåede Berlien en alder af 77 år, inden han den 8. maj 1888 afgik ved døden.¹⁰⁰

Det historisk-genealogiske Arkivs historie er til dels også en historie om de to mænds ambitioner. Becker var foretagendets primus motor, og man kan ikke frakende ham visse fortjenester ved indsamling af arkivalier, som ellers truedes af undergang. I denne

97. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr., j. nr. 4.C.83/1859, 4.D.196/1860 og 4.E.43/1861. Det kan tilføjes, at hans restgæld til staten blev slettet i henhold til lov af 16. april 1862, hvorefter den frigjorte livsforsikringspolice i 1865 gennem Udenrigsministeriet blev sendt til den katolske menighed i Glückstadt som sikkerhed for en gæld fra 1850, se Udenrigsministeriet 1856–1909, j. nr. A. 2929. I øvrigt ville det føre det for vidt at gå ind på Berliens private kreditorer – de enkelte ministeriers arkiver indeholder et stort antal fordringer på ham.

98. Min. f. kirke- og underv. 3. ktr. Ansøgninger etc.: Berlien. J. H. F.. 31. jan. 1873 og 25. marts 1881. sml. j. nr. Q. 330/1872.

99. Fra Arkiv og Museum 2 : I (1917), s. 59.

100. Hans bortgang markeres af en kort dødsannonce i „Berlingske“ tre dage senere, indrykket af hans eneste søn Wilhelm og svigerdatteren.

forbindelse betød det mindre, at det ikke lykkedes ham at få alle ejere til at aflevere sagerne til sit arkiv. Alene det, at han gjorde dem opmærksom på betydningen af de gamle dokumenter og breve, var som oftest nok til, at sagerne ikke blev forsømt som før, at de forvandlede fra gammel ragelse til familieskatte.

Berlien var ballasten i foretagendet. Han havde dog, som Wege-ner gentagne gange fremhævede, ikke alene skylden for, at han var kommet på en forkert gren alt for højt oppe – meget højere end hans evner kunne berettigede ham til, men han synes at have spillet på de rigtige strenge og dermed fundet kongens bevågenhed. I dette tilfælde har kongen fejlet i sin bedømmelse, ligesom han jævnlig foretrak kunstnere og videnskabsmænd, hvis faglige viden og indre værd stod tilbage for deres ydre sikkerhed og slebne manerer.¹⁰¹ Man kan dog ikke sige, at Berlien var et typisk eksempel på kongens protegéer, men han var et af de uheldigste eksempler.

Der er ikke meget tilbage af Det historisk-genealogiske Arkiv. Hvad der har været, kan man se af afleveringsdesignationen (reg. 97) på Rigsarkivets læsesal. De resterende dele står og svæver mellem håndskriftsamlingen og privatarkiverne. Af de personal- og lokalhistoriske afdelinger, som ellers lettest lod sig indordne i Gehejmearkivets andre fonds, har en lille pakke tilsyneladende forvildet sig ind i arkivets eget arkiv og er derved antagelig blevet overset ved opløsningen. Pakken indeholder bl. a. en lang række breve fra tiden 1701–18 til Christian Georg von Møsting (1668–1720), der som officer var i kejserlig tjeneste i Italien og senere deltog i den store nordiske krig, og fra 1725–31 til Frans von Hagen (1672–1749), oversekretær i Tyske Kancelli. Der er tillige noget korrespondance fra Holmegårds godsarkiv, navnlig mellem Otte Krabbe (senere hans enke Birgitte Skeel) og ridefogederne Bertel Mørk og Hans Klaumann fra perioden 1711–23.

Ved opløsning af samlingerne har man tillige fået tilladelse til at inddrage Danske Selskabs manuskripter.¹⁰² Det har dog ikke været let at placere alle håndskrifter, hvoriblandt der findes mange afskrifter, efter topografiske og personalhistoriske kriterier med særligt hensyn til proveniensprincippet, og der resterer derfor stadigvæk et stort antal, deriblandt nogle interessante originalhåndskrifter, navnlig litterære værker, lægebøger o. l.

101. Axel Linvald, *Kong Christian VIII. Den unge prins 1786–1813* (1943), s. 142 f.

102. *Meddelelser om Rigsarkivet med Landsarkiverne for Aarene 1916–1920* (1922), s. 28.

Mindst berørt af overflytningen er håndskrifterne fra Det genealogisk-heraldiske Selskab. Der er foretaget nogle tilføjelser og omplaceringer, og der er kasseret nogle værdiløse afskrifter, men i det store og hele står samlingen endnu i samme orden som kataloget i „Historisk Museum“.

Arkivets eget arkiv er magert: en journal, en kopibog, en udgiftsprotokol og godt et halvt hundrede indkomne sager, som for en stor del er blevet benyttet i det foregående. Desværre er der ikke bevaret nogen besøgsprotokol, men benyttelsen har vel næppe været særlig livlig – dertil var arkivets bestand trods alt for lille og levetiden for kort og uregelmæssig.

Det historisk-genealogiske Arkiv kan måske takke indlemmelsen i Gehejmearkivet for, at dets indhold, skønt splittet på mange arkiver og arkivfonds, dog stadig er bevaret, mens Ordenskapitlets arkivalier, som Stemann ikke ønskede at aflevere, gik op i luer 1884. Indlemmelsen i Gehejmearkivet havde tillige en vis psykologisk betydning, idet man derved ligesom nedbrød en del af den barriere af eksklusivitet, hvormed Gehejmearkivet havde omgivet sig. I de følgende år afleveredes stadig flere lokal- og personalhistoriske arkivalier, og arkivet fik efterhånden en bredere benytterkreds, selv om man endnu i en lang årrække skulle have ministeriel tilladelse til benyttelse af rigets fornemste arkiv.

Ud fra et moderne synspunkt må ideen med Det historisk-genealogiske Arkiv betragtes som et fremskridt, et brud med den hidtidige arkivtradition. Først mange år efter Becker genoptoges hans arbejde med systematiske undersøgelser og registrering af herregårdsarkiver og andre mere eller mindre private samlinger. I dag er hans ideer om en systematisk indsamling af arkivalier og let adgang til dem et hovedprincip i det danske arkivvæsens arbejde. Men i sin samtid kunne Becker kun klare sig ved kongens protektion. Han blev af fagfolk opfattet som en anmassende dilettant, der udnyttede sine gode forbindelser til personlig vinding, og man ønskede hverken at gå ind på eller diskutere hans ideer. Denne hårde dom, som i nogen grad er påvirket af den uheldige placering af den uduelige Berlien i samme institution, er til dels blevet stående for eftertiden. Trods alle uheldige biomstændigheder må arkivet, og navnlig de tanker, som lå bag, betragtes som et led i Christian VIII.s reformpolitik på arkivvæsenets område.

Om enevældens bygningsadministration

AF GRETHE ILSØE

Knud Voss: Bygningsadministrationen i Danmark under enevælden. Med en bygningshistorisk redegørelse for størstedelen af periodens danske rådhus. (Selskabet til udgivelse af skrifter om danske mindesmærker). København 1966. 570 sider, illustreret. 70.- kr.

Bygningsadministrationen i Danmark under enevælden er hovedtitlen på kunsthistorikeren Knud Voss' disputats, forsvaret for den filosofiske doktorgrad ved Århus universitet i december 1966. Det er et vanskeligt og hidtil kun sporadisk behandlet emne inden for dansk administrationshistorie. Forf. har sat sig for at dokumentere, at enevældens bygningskultur er et produkt af et nuanceret samarbejde imellem kollegierne og deres underinstanser på den ene side og de enkelte derunder bestallede arkitekter, ingeniører og andre bygmestre på den anden side. Bogen indeholder tillige en bygningshistorisk undersøgelse, der af arkivalske grunde er koncentreret om de i perioden opførte rådhus, og skal tjene til at belyse hovedafsnittet som et eksempel på praksis.

Forf. erkender selv i indledningen at have grebet sin opgave bagvendt an ved først at beskrive den administrative udvikling under synsvinklen: bygmestrene, mens redegørelsen for de centrale regeringsorganers medvirken i bygningsvæsenets administration afslutter bogens hovedafsnit. Bagvendtheden skyldes at forf.s primære kildestudier samler sig om de ledende bygmestre. Men for den der ikke på forhånd er meget velorienteret i periodens almindelige administrationshistorie bidrager forholdet til at besværliggøre læsningen af bygmesterafsnittet, og den valgte disposition tjener næppe heller til at tydeliggøre vekselvirkningen: bygmester/kollegium, da det specifikke vanskeligt opfattes, når den almene baggrund ikke er til stede. Forf. har med stor dygtighed udnyttet det eksisterende store arkivstof og herved vundet både dyb indsigt og detailviden. På grund af afhandlingens nævnte bagvendte disposition, brede opbygning og mange citater (der for størstepartens vedkommende kunne have været henvist til noterne eller anbragt

i et appendix) vil hovedlinierne imidlertid let fortone sig for den almindelige læser. I det følgende skal forsøges en redegørelse for dem.

Den vil hovedsageligt bygge på forf.s beskrivelse af regeringskollegierne og lokaladministrationen, som påkalder størst interesse hos dem, der vil benytte afhandlingen som et *hjælpe middel* til at finde rundt i den bygningsadministrative labyrint.

I sin beskrivelse af regeringskollegierne har forf. lagt vægten på skildringen af rentekammeret som det igennem hele perioden dominerende centralorgan for bygningsforvaltningen, hvad enten dets navn var skatkammer, rentekammer eller finanskollegium. Med hensyn til bygningsforretningerne gøres forholdet rentekammer-partikulærkammer (Zahlkasse-partikulærkasse) og rentekammer-kancelli nøje op. Under samtlige enevoldskonger frem til 1771 viser grænserne sig således meget flydende med hensyn til brugen af rentekammerkassens og partikulærkassens midler til dækning af bygningsudgifterne. Blandt mange illustrerende eksempler oplyser forf., at generalbygmester Lambert van Havens løn efter 1676 udbetaltes af rentekammerkassen, skønt hans bestalling bestemte, at han skulle aflønnes af partikulærkassen. Omvendt dokumenteres, at både Christian 5. og Frederik 4. anvendte store summer partikulære penge på ikke-partikulære bygninger. Og vedrørende forholdene under Christian 6. deler forf. Edvard Holms opfattelse, at kongen ikke kendte forskel på den almindelige og den partikulære kasse. Med udførelsen af det egentlige bygningsarbejde havde partikulærkassen intet at gøre; i de partikulære bygningssager var generalbygmesteren og de andre kgl. bygmestre direkte ansvarlige overfor kongen. Anderledes med de ikke-partikulære bygningssager; de hørte i hele perioden i enhver henseende til rentekammerets ressort. Dette betyder imidlertid ikke, at deres administration lader sig beskrive kort og enkelt. Der er mange forhold og udviklinger at gøre opmærksom på. Forf. nævner tre hovedfaser. Den første 1660–1771(73) er karakteriseret ved at kammerkollegiet bestyrede statens offentlige bygninger og en række kgl. landbygninger med generalbygmestre og bygningskommissionen af 1742 som underordnede bygningsfaglige instanser. Det egentlige ansvar for bygningssagernes afvikling lå fra 1670 hos hofetatens rentemester, fra 1680 hos rentekammerets chef, fra 1700 hos de deputerede for finanserne, dog i de perioder, hvor kammerkollegiet havde en egentlig øverste chef (1730–34 og 1743–46) hos denne.

Sagernes detailbehandling såvel som revision af bygningsregnskaberne henhørte under renteskriverkontorerne, der fra 1679 var topografisk organiseret. Både regnskaber og korrespondance indgik gennem kammerkancelliet, der foretog fordelingen til renteskriverkontorerne. En kort tid (1724–27) var revisionen udvidet med yderligere et led, en bygningsfiskal. Til den første fase henregner forf. også Struenseé-tiden, der dog her skal karakteriseres særskilt. Forretningsordenen i det ved kabinetsordre af 6. juni 1771 indrettede finanskollegium var på et afgørende punkt ændret i forhold til tidligere ved rentekammeret, idet korrespondance og revision nu adskiltes. Korrespondancen varetoges af de under de tre kamre sorterende, topografisk ordnede bureauer, mens revisionen fortsat hørte under renteskriverne. Til finanskollegiet henlagdes også de partikulære bygninger. Den i samme år (29/9) oprettede overbygningsdirektionen var som bygningskommissionen af 1742 en bygningsfaglig instans, der skulle have oversendt tegninger og forslag tillige med kontrakter og regninger til prøvelse, men som modsat denne havde direkte referat til kongen uden om finanskollegiet.

Under den anden fase 1773–82 blev bygningsregnskabernes revision henlagt til det københavnske renteskriverkontor. Det genoprettede rentekammer tog sig ligesom finanskollegiet af de partikulære bygninger. Skønt den nye bygningsdirektion fik samme funktioner som den tidligere overbygningsdirektion, skete der dog det skelsættende, at den underlagdes rentekammeret og ikke fik direkte referat til kongen. Finanskollegiet bestod fortsat efter 1773 med indskrænket ressort. Det havde stadig indflydelse på bygningsadministrationen, idet kollegiets godkendelse var påkrævet ved enhver overskridelse af den sum, der årlig afsattes til bygningsarbejder, det såkaldte bygningsfond.

Den tredie og sidste fase 1782–1848 er karakteriseret ved at hele bygningsvæsenet (både det partikulære og ikke-partikulære) stod under rentekammerets umiddelbare bestyrelse. Og bygningsdirektionen ophævedes. I stedet oprettedes en særlig bygningsadministration på tre medlemmer, der selvstændigt måtte varetage de løbende mindre sager, mens alle vigtigere sager skulle refereres i kammerkollegiet. Korrespondancen henlagdes til et særligt bygningskontor, der blev sideordnet renteskriverkontorerne. Revisionen blev fortsat udøvet af den københavnske renteskriver, der ved bygningskontorets ophævelse 1826 måtte overtage dets forretninger. Ved omorganisationen af rentekammeret 1840 med dets inddeling

i tre sektioner kom bygningsvæsenet til at sortere under 1. sektion. Bygningsadministrationen opretholdtes lige til 1849 29/7 som rentekammerets bygningsfaglige råd med et eget kontor.

I tidens løb udviklede også danske kancelli bygningsadministrative funktioner, først og fremmest i dets egenskab af øverste styrelse for rets-, kirke- og undervisningsvæsenet. Hvad kirkebygningerne angik, var det imidlertid langt fra alle, der sorterede under kancelliet. De kongelige kirker (og skoler) hørte således ikke blot i finansadministrativ, men ifølge overbygningsdirektør von Platens instruks 1705 også i bygningsadministrativ henseende under rentekammeret. Dertil kom at de privatejede kirkers bygningsmæssige tilknytning til centralstyrelsen var meget løs, men dog angik kancelliet (ifølge instruksen for stiftsamtmændene 1682 kunne en kirkeejer, der lod sin kirkebygning forfalde, fratages jus patronatus). Og selv med de øvrige, ikke-kongelige kirker havde rentekammeret indseende igennem revisionen af kirkeregnskaberne. Helt frem til 1771 (1705 for de kongelige kirkers vedkommende) var såvel købstads- som landsbykirkerne bygningsmæssigt overladt til lokaladministrationen, først og fremmest stiftsøvrigheden (biskop og stiftamtmand), og selv i tiden 1771–1848 konstaterer forf. at talrige mindre kirkebygningssager i praksis blev afgjort på lokalt plan. Med kabinetsordren 1771 29/9, der påbød kancelliet at oversende alle sager vedrørende de under den kirkelige forvaltning hørende bygninger (kirker, skoler, hospitaler og stiftelser) til overbygningsdirektionens udtalelse, var dog omsider samtlige disse bygninger instruksmæssigt kommet under centralstyrelsen.

Indtil slutningen af 18. årh. var den anden store gruppe offentlige bygninger, råd- og arresthusene, bygningsadministrativt overladt stiftamtmandene gennem tilsynet med købstæderne. Dog havde, hvad forf. understreger, centralstyrelsen et vist greb om disse sager gennem købstadsregnskaberne revision og pengebevillinger. Bl. a. i forbindelse med forordningen 1793 5/4 om fængslernes bedre indretning blev imidlertid også råd- og arresthusene omkring 1800 helt inddraget under den centrale bygningsadministration. Forbindelsen til kancelliet styrkedes ved den fra 1803 gennemførte bestemmelse, om at et medlem af kancellikollegiet skulle foretage en årlig inspektionsrejse i provinsen. Fra samme tid blev det almindelig praksis, at kancelliet lod rentekammerets bygningsinstanser høre i sager vedrørende provinsens offentlige, ikke-kirkelige bygningsvæsen, et forhold som forf. kæder sammen med gen-

indførelsen 1800 af departementssystemet i kancelliet. Som den logiske konsekvens af, at alt offentligt byggeri omkring år 1800 var blevet knyttet til centraladministrationen, ser forf. oprettelsen af embedet som overbygningsdirektør 1808 og C. F. Hansens udnævnelse.

På det lokale plan er det uklart, om amtmændene fik samme kompetence som lensmændene havde haft m. h. t. provinsens kongelige bygninger. Tilsynet med købstæderne opnåede de i hvert fald ikke. 1682 fik stiftamtmandene imidlertid tillagt de fleste provinsielle tilsynsopgaver, bl. a. tilsyn med købstæder, kongelige bygninger og – sammen med bisperne – kirker og skoler. Hundrede år senere (1793) overgik de endelig til amtmændene.

Stiftamtmandene beholdt dog sammen med bisperne tilsynet med kirkebygningerne med den indskrænkning som den tidligere nævnte kabinetsordre 1771 29/9 angav. På krongodset og ryttergodset forestod amtskriverne (amtsforvalterne) og regimentsskriverne bygningsadministrationen sammen med amtmændene. Krongodsets salg kom naturligvis til at betyde en stor lettelse for både central- og lokaladministrationen også i bygningsmæssig henseende. Både kronens store gårde, ladegårde og kirkerne gik herved over på private hænder. De kongelige bygninger uden for København indskrænkede sig fra da af til at bestå af de nordsjællandske slotte, slottet i Odense, Koldinghus, palæet i Roskilde, kirker i Nordsjælland og Odsherred samt en række administrationsbygninger som toldboder og militære anlæg. Hvad angår de ikke-kongelige, offentlige bygninger i provinsen lå den bygningsfaglige administration lige indtil 1848 hos de ledende kgl. bygmestre, idet centraladministrationen, som forf. påviser, ikke på noget tidspunkt var interesseret i at ansætte og honorere lokal-bygmestre.

Lige fra det 16. årh.s begyndelse og op til i dag har det statslige bygningsvæsen foruden de centrale bevilgende og administrative bygningsmyndigheder haft et bygningsfagligt organ. Under enevælden var det vekslende en generalbygmester, overbygningsdirektør, eller en, evt. flere hofbygmestre, til tider underordnet en rådsinstitution (1742–71 bygningskommissionen, 1771–73 overbygningsdirektionen, 1773–83 bygningsdirektionen, 1782–1808 bygningsadministrationen ved rentekammeret). I afhandlingen tegner forf. et detaljeret billede af udviklingen inden for denne sagkyndige del af bygningsvæsenets administration, især gennem en skarpsindig analyse af bestallinger og instrukser for de enkelte bygmestre. Her

skal blot nævnes de i udviklingen skelsættende embedsinstrukser for Wilh. Fr. von Platen og Elias David Häusser i henholdsvis 1705 og 1735. Den førstnævnte, der på det nøjeste fastslår embedets indhold og omfang, danner grundlaget for efterfølgende instrukser. Og generalbygmesterinstruksen af 1735 er væsentlig derved, at den indfører den fremtidige topografiske departementsinddeling af bygningsarbejdet (herunder også udfærdigelsen af tegningerne) mellem tre generalbygmesteren underordnede bygmestre. Generalbygmesteren sorterede under hele perioden under rentekammeret, men lønnedes af partikulærkassen.

Under sin grundige redegørelse for de enkelte bygmestre meddeler forf. spredte iagttagelser, der tjener til glimtvis at sætte bestemte foreteelser inden for bygningsadministrationen i forbindelse med en politisk og/eller administrativ magtkamp. Det gælder især iagttagelserne omkring de enkelte embedsinstrukturers udformning og indhold. Således f. eks. den kendsgerning at Lambert von Havens bestalling og embedsinstruks af 1761 20/6 ikke som vanligt er indført i skatkammerkollegiets bestallingsprotokol og heller ikke i kancelliets, men er udstedt ad mandatum k. m. proprium. Ved at påvise, at generalinstruksen for von Platen 1705 på adskillige punkter tilsidesætter de finansdeputerede og indicere, at den er udformet af storkansler Conrad Reventlow, bidrager forf. til at styrke en opfattelse af, at storkansleren arbejdede på en decentralisering af finansstyrelsen. Og endelig manifesterer forf.s udredning af de spegede tråde omkring C. F. Hansens instruks som overbygningsdirektør konkurrenceforholdet imellem skatkammer og kancelli.

Foruden de her fremdragne administrationsafsnit indeholder afhandlingen en redegørelse for staden Københavns bygningsforhold og -administration samt for fortifikationen. Forf. har søgt at spænde over det hele bygningsvæsen. Det har bl. a. betydet en tidskrævende gennemgang af store arkivgrupper. Resultatet er blevet et stort og solidt værk, som enhver der beskæftiger sig med enevældens bygningshistorie må være taknemmelig for, og som ingen vil kunne komme udenom at hjælpe sig ved.

Køge i det 18. århundrede

En studie i taxationer

AF JOHAN JØRGENSEN

Vurderings- og taxationsforretninger er som bekendt vigtige og ofte benyttede historiske kilder. Som regel benyttes disse punktvis til at belyse den enkelte persons eller bygnings historie, hvilket ikke mindst gælder de af arkæologer og kunsthistorikere flittigt benyttede brandtaxationer. Hensigten med de følgende sider er – foruden at give et bidrag til en købstads historie – også og navnlig den at gøre opmærksom på de muligheder dette omfattende kildemateriale rummer for lokal- og socialhistorisk forskning.

Takket være et rigt opland har Køge gennem tiderne gjort sig gældende som en vigtig kornhandelsby. Ved export af korn og import af fremmede varer til bøndernes brug fik købmændene deres udkomme, og håndværkerne søgte deres ved at arbejde for begge parter.¹

Indtil midten af det 17. århundrede havde byens borgere klaret sig helt godt herved. En hærgende brand i 1633 havde ikke formået at sætte nogen stopper herfor, thi, skrev Laurits Wolf, byens formuende borgerskab, der drev en „skøn“ handel, vidste at få det ødelagte „zirlig og anseelig og meget herlig igien opbygget“.²

1. Hovedkilderne, hvortil henvises een gang for alle, er brandtaxationerne: Køge Byes Bygningers Taxering 1736 (i RA. Rtk. 2243. 312, Sjællandske renteskriverkontor. Diverse dokumenter vedr. købstæderne), taxationsprotokollerne for 1791 og 1801 (Landsarkivet f. Sjælland m. m., Køge rådstuearkiv). Hertil kommer grundtaxten 1682 (RA., Rtk. 2215. 245, Kommissionsakter vedr. købstædernes økonomiske forhold) og skifteprotokoller (Landsarkivet, Køge byfogedarkiv).

Da det ikke har været hensigten at give en udtømmende skildring af byens forhold i det 18. årh., er de enkelte ejendommers historie såvelsom personalhistorien kun lejlighedsvis berørt – så meget mere som Anders Petersen i *Kjøge Byes Historie* (1888) har lagt stor vægt på disse sider af byens historie, og der senere er fremkommet et par interessante enkeltundersøgelser (N. P. Nielsen om museumsgården i Køge 1896–1946 s. 60 ff og W. von Antoniewitz om en gård i Kirkestræde i *Danske Museer IV* s. 73 ff).

Hvad litteraturen iøvrigt angår, skal kun nævnes, at indberetningerne fra 1735 er trykt i *Københavns amts årbog* 1917 s. 120 ff.

2. Wolf, *Encomion regni Daniæ* 1654 s. 443.

Men da den engelske gesandt Molesworth en menneskealder senere samlede stof til sin bog om Danmark, fik han noget andet at vide. Da var de tider forbi, hvor der hvert år kom 10 à 12 hollandske skibe til Køge for at hente korn.³ Så alvorlige skader den mellembyggende svenskekrig end havde voldt, byen tjente som base for den fjendtlige hær, så må vi dog nok søge forklaringen på nedgangen andetsteds. Thi at englænderen var velunderrettet, er sikkert nok. Forholdet var nemlig det, at byen havde fået landbrugets vanskeligheder at føle i form af tilbagegang i kornhandelen og svigtende købekraft i oplandet. Endda synes Køge at have været en af de byer, som stod sig bedst. Flere træk peger i denne retning. 1682 hørte byen til de begunstigede, der fik lov at beholde retten til udenrigshandel, antallet af fremmede, der tog borgerskab i byen i slutningen af det 17. århundrede, var forholdsvis anseeligt, hvilket vel kan tolkes derhen, at byen ikke var helt uden tiltrækningskraft, og endelig kan vi af toldregnskaber se, at der stadig fandt en ikke ubetydelig kornudførsel sted – men nu til Norge, der var blevet landbrugets vigtigste afsætningsmarked.⁴

Køge, der 1672 med sine 1.600 indbyggere indtog niendepladsen blandt Danmarks købstæder, var således næppe blandt de hårdest ramte byer. Men noget tilfredsstillende billede af byens situation kan man dog ikke få førend 1682, da grundtaxten kommer os til hjælp. Nu må det med det samme gøres klart, at taxationens tal bør behandles med varsomhed p. gr. af forbindelsen med skatteopkrævningen. Men vi får mulighed for at danne os et billede af byens struktur, som den var en snes år efter statsomvæltningen.

Efter gammel skik var byen delt i fire fjerdinge betegnet efter verdenshjørnerne. Og med taxationen begynder vi med søndre fjerding, der omfattede den karré, som den dag i dag afgrænses af åen, Brogade, Torvet og Vestergade. Her lå en række anselige gårde (da taxationen nøjes med at opgive vurderingssummen, er vi henvist til at slutte ud fra denne alene), åbenbart købmændenes gårde, som lå ved åen, hvor havnen var, og torvet, hvor landtrafikken samledes. Selv om man også finder håndværkere⁵ bosat her, er søndre fjerding dog domineret af købmændene, bysamfundets

3. Molesworth. An account of Denmark. 1694 s. 9 f.

4. Carl S. Christiansen. Formueforhold i Danmark under de første enevoldskonger 1941 s. 16 f., 107, 124 og 258 – Albert Olsen. Bybefolkningen i Danmark paa Merkantilismens Tid 1932 s. 39 f. og 99 – toldregnskabsextrakter for 1680erne og 1690erne i RA.

5. Særlige håndværkergader eller kvarterer, som man finder i andre byer, kendes kun antydningvis i Køge (sml. Anders Petersen, Køge s. 33 f.)

aristokrati, og de 33 gårde og huse, som fandtes her, hørte til byens højst vurderede ejendomme.

Et helt andet billede viser den store vestre fjerding (begrænset af Vestergade, Torvet og Kirkestræde). Her var der langt mellem gårdene, mens småhusene lå tæt. Vi kan også se, at håndværkerne har været flere her, ligesom vi må tænke os, at en stor part af byens dårligst stillede borgere, daglejere og håndlangere, har haft hjemme her. Boligstandarden har været utrolig lav. Thi selv om man som nævnt må regne med, at taxationsbeløbene ikke er dækkende, kan man roligt fastslå, at de 31 huse, der ansattes til 10–20 Rd., alle har været meget usle. Og betragter man kvarteret som helhed, kommer man til det resultat, at gennemsnittet ikke engang har været en trediedel af søndre fjerdings.

Dette indtryk af små kår ændres ikke, når vi bevæger os over i nørre fjerding, thi selv om småhusene ikke er så dominerende, hæver ejendommenes gennemsnitsværdi sig kun ubetydeligt over vestre fjerding, skønt kvarteret dog omfattede en så vigtig færdselsåre som Nørregade.

Bedre stod det til i østre fjerding. På østsiden af Brogade og Torvet lå store gårde, og selv om der også her var en del småhuse, kom gennemsnittet dog op på det dobbelte af nørre fjerdings.

Dette lille rids af byens struktur 1682 afslører store sociale forskelle. Der har været et svælg mellem den gård til 600 Rd., som borgmester Schiøller havde beboet til sin død i 1677, og den bolig til 10 Rd., hvor Svend Spillemand boede til leje – og endda må vi tilføje, at borgmestergården ikke var den eneste ejendom, som blev overtaget af arvingerne; disse stod nemlig opført som ejere af gårde og huse, der tilsammen var taxeret til ikke mindre end 2.546 Rd. eller $\frac{1}{11}$ af hele byens taxationsværdi. Denne rigdom, tilsyneladende eller virkelig, hos enkelte borgere må have virket grelt i sammenligning med den øvrige befolknings vilkår. Det var jo sådan, at der kun var få store ejendomme – af byens 279 ejendomme, som i gennemsnit var taxeret til c. 100 Rd., var kun de 35 ansat til 200 Rd. eller mere. Det er næppe for dristigt at slutte, at det store flertal har levet under meget ringe vilkår. Det må dog huskes, at taxationen giver et billede af en by i et krigstræt land, Skånske krig var sluttet blot et par år forinden. Her ligger der mindre vægt på, at taxationen opregner en række øde pladser i byen, det er nemlig et gammelt kendt fænomen i vore byer.⁶ Men det kan ikke nægtes,

6. jfr. f. eks. Hugo Matthiessen, Gamle Gader 1917 s. 21.

at det gør et ugunstigt indtryk, når der forekommer 8 gårde og hele 23 våninger eller småhuse, der kaldes øde. Ja, i et tilfælde finder man „en liden øde plads som huset ligger nedfalden“.

Taxationen fra 1682 synes i det hele at give Molesworth ret i, at byen var gået ikke så lidt tilbage. Ganske vist må man under henvisning til borgerskabslisterne og toldregnskaberne regne med en vis konsolidering hen imod år 1700, men større ændringer er der ingen grund til at antage.

Et halvt århundrede senere, i 1736, optoges den første brandtaxation over Køges ejendomme. Denne endnu bevarede vurdering giver os udmærkede muligheder (langt bedre end grundtaxten) for at følge byens trivsel. Allerede tidspunktet har stor interesse. Var grundtaxten 1682 en statusopgørelse for enevældens første to årtier, kan taxationen 1736 fortælle, hvorledes der så ud i en købstad under den alvorlige landbrugskrise, der da hjemsøgte landet. Thi både krisen og foranstaltningerne imod den – først og fremmest stavnsbåndet – påvirkede naturligvis også købstæderne.⁷

Ved første øjekast fristes man til at antage en bedring i tilstanden siden 1682. De øde huse synes næsten forsvundet, og især er taxationssummerne sat betydeligt i vejret (fra 28.000 Rd. til 54.000 Rd.) – men da taxationerne er foretaget på forskelligt grundlag, og da vi heller ikke kan se bort fra, at prisbevægelser kan tilsløre de virkelige forhold, må vi søge andre veje end den direkte sammenligning for at få rede på udviklingen.

Ser vi først på forholdet mellem de fire, eller rettere fem bvdele – thi den store vestre fierding var nu delt op i to halvfierdinger – er det vanskeligt at spore nogen større ændring.

Søndre tjerding var stadig den fornemste med den højeste gennemsnitsvurdering. I Brogade lå handelsfolks og bedrestillede håndværkeres gårde, næsten alle i to stokværk, og denne mere anselige bebyggelse prægede også torvets sydside og fortsatte et stykke ud ad Vestergades sydside. Et lignende billede frembød Vestergades nordside, men følger vi taxationsmændene til St. Gertruds kirkegård, ændres indtrykket brat. Små bitte boliger på 4–5 fag af klinet bindingsværk, ofte i en mådelig forfatning, var enerådende. Stort anderledes var forholdene heller ikke i Nyportestræde eller Laug-

7. Man lægger mærke til to grundmurede gavlhuse i een etage, uden tvivl af middelalderlig oprindelse, og det ene af dem har vel stadig opfyldt sin oprindelige bestemmelse, idet det tjente som bolig for kapellanen. – Endnu et middelalderligt stenhustør vi sikkert se i den toetages grundmurede bygning, som opregnes blandt udbygningerne til sognepræstens anselige residens i det lille stræde nord for kirkegården.

husstræde. medens der i Kirkestræde side om side med småhuse af ringe kvalitet lå enkelte større bygninger. Når det tilføjes, at også Noseportestræde beherskedes af eenetages småhuse, er vi kommet igennem vestre fjerdings to halvdele og har konstateret, at tilstanden fra 1682 er uforandret: gennemsnitsvurderingen når ikke engang op på det halve af søndre fjerdings, og tager vi anden halve vestre fjerding for sig og ser bort fra præsteresidensen, finder vi en gennemsnitsværdi, der ligger et godt stykke under trediedelen.

Over for dette fattigkvarter har nørre fjerding frembudt et mere afvekslende skue. I Nørregade og på Torvet lå gode og store ejendomme, for det meste i to etager, medens bebyggelsen uden for disse hovedstrøg var mere spredt og fattig. På hjørnet af Torvet og Nørregade, hvor Huskorset havde drevet sit spil, residerede værtshusholder Hans Henrik Fichs enke i sin store gård, sammenlagt af hele fem tidligere selvstændige ejendomme, med 19 fag i to stokværk ud til torvet og fem udlænger på tilsammen 70 fag, hvoraf kun 16 i eet stokværk, men 44 i to og 10 i hele tre etager. Hele dette kompleks var ansat til 1.000 Rd. Som kontrast kan man derpå vende sig til den gård på „Bjergtet“, der havde været indrettet til 6 våninger, hvoraf imidlertid de to var „nedfalden og borte“. medens de fire resterende, der hver var på 3 fag klinet bindingsværk i een etage, ansattes til 12½ Rd. pr. stk.

Jævnt grupperet mellem disse yderpunkter dannede kvarterets ejendomme et repræsentativt udsnit af den hele by, og det er ikke noget tilfælde, at gennemsnitsvurderingen i nørre fjerding falder sammen med hele byens (henholdsvis 225 og 228 Rd.)

Østre fjerding kunne med sin andel i Brogade, Torvet og et lille stykke af Nørregade opvise en smuk samling store gårde. Foruden rådhuset kan nævnes apoteket, Johan Svatz' 15 fags gård og kobbersmed Christoffer Møllers lige så store ejendom på Torvet, medens der i Brogade lå to 17 fags gårde. – Mere jævne var forholdene i Bygårdstræde, ved Stranden og Fænnediget, hvor småfolk holdt til i deres (eller andres) huse, men dette element var dog ikke mere fremtrædende, end at østre fjerding efter søndre hævdede sig som byens mere anselige kvarter.

Efter dette lille rids af Køges struktur, som den afspejler sig i brandtaxationen af 1736, kan vi sige, at forholdene har været både små og fattige. Antallet af selvstændigt vurderede ejendomme var gået ned fra 279 i 1682 til 237 i 1736, og indbyggertallet fra 1643 i 1672 til 1403 i 1769 (i 1736 har det antagelig været

endnu lavere). Er disse tals pålidelighed diskutabel, så stemmer de dog ganske godt med det indtryk, man får af taxationerne. Så meget kan vi i hvert fald sige, at var der i 1736 en del borgere, som efter boligforholdene sad i gode kår – for enkeltes vedkommende i udmærkede kår – så er hovedindtrykket dog, at det store flertal af byens indbyggere har levet, eller i hvert fald boet, såre beskedent. Omkring halvdelen af byens ejendomme var 1736 taxeret til 100 Rd. eller derunder (116 af 237); man behøver ikke megen fantasi for at kunne forestille sig, hvilket bidrag til byernes høje dødelighed disse dårlige boligforhold har ydet.

Fattigdommen har også sat sig andre spor i brandtaxationen. Der opregnes således ikke mindre end 74 øde grunde, lovlig mange i forhold til ejendomstallet. Mange af disse grunde blev hurtigt brugt til kålhaver, det var i selvforsynings dage, til tømmer- og oplagspladser og til tobaksavl. Under de vanskelige forhold for de traditionelle byerhverv søgte man i Køge som andre steder udvej gennem denne lidet bymæssige virksomhed. Helt forgæves har forsøget næppe været, vi kan af brandtaxationen se, at 33 af de ubegygnede grunde i byen er blevet brugt hertil, og at viceborgmester Ebbe Jacobsen må have drevet avlen systematisk, eftersom han disponerede over 15 af pladserne. Der er også grund til at fremhæve, at indberetningen fra 1735, der jo ikke ellers udmærker sig ved optimisme, nævner, at tobaksavlen giver næring til småfolk, og at byen uden den havde været i meget slettere tilstand.

Byens vigtigste erhverv var dog trods alt stadigvæk handelen og håndværket. Navnlig hvad det sidste angår, er brandtaxationen et udmærket middel til kontrol af samtidens beretninger, der jo for det meste har form af klager.

For det første får vi et fyldigere indtryk af, hvilke håndværk der har været i byen, idet taxationen nævner nogle fag, som ikke forekommer i indberetningen: 2 farvere, 1 rebslager, 2 rotgetere, 1 rokedrejer, 1 olmerdugsvæver samt enken efter en remsnider.

Men vigtigere er det, at vi gennem brandtaxationen kan få et indblik i håndværkernes sociale stilling, som den aftegner sig i boligstandarden. Vi kan se, at de bedst stillede ikke har stået så forfærdelig langt tilbage for købmændene. Kobbersmed Christoffer Møller var nok den mest velhavende (om det så skyldtes hans håndværk, er naturligvis et spørgsmål). Han beboede en gård i Brogade, der var vurderet til 850 Rd. og udlejede et hus på Torvet (ansat til 237 Rd.) samt to boliger ved Fænnediget (til 50 og 25

Rd.). Også bager Jacob Christoffersen hørte til de bedre stillede, hans gård på Torvet var ansat til 687 Rd., og han udlejede et hus i Lovportestræde med to hestemøller (taxeret til 325 Rd.) foruden et lille hus i Nyportestræde (til 37 Rd.). – I den anden ende af den sociale rangstige finder vi Jacob Christoffersens kollega Anders, der boede til leje i den ene halvdel af et 8 fags hus, som var ansat til 50 Rd. En lignende differentiering finder vi i andre fag. Særlig tydeligt blandt de mange skomager. Således ejede Abraham Pedersen foruden sit hus i Vestergade (512 Rd.) et andet hus i samme gade (100 Rd.) samt en våning af allerringeste type (ansat til 12^{1/2} Rd.), medens en anden skomager måtte nøjes med eet hus: en våning til samme beskedne takst, og andre skomagere boede til leje.

Naturligvis behøver boligstandarderne ikke at have været et gyldigt udtryk for formueforholdene. Vi vil derfor prøve at se os om inden døre hos et par håndværkere, hvis bo er blevet gjort op omtrent samtidigt med taxationen af husene.

Brandtaxationen oplyser, at skomager Ole Hansen 1736 ejede og beboede et hus på Torvets vestre side, forhuset var i et stokværk, af bindingsværk, der var muret, og 8 fag langt. Det var ansat til 96 Rd. I gården var der en „ende“ på 4 fag klinet bindingsværk, et udhus ligeledes af klinet bindingsværk, samt et 5 fags halvtagshus. Alt ialt vurderet til 162^{1/2} Rd. Da Ole Hansens fader, Hans Olsen, som også var skomager, døde 1734, blev boet gjort op, hvilket vil sige, at vi kan få et vide, hvorledes det stod til hos en håndværker, der boede forholdsvis anseligt. Vi begynder i stuen. Her var der et asketræsbord med drejede piller (d. v. s. ben), to fyrretræs kiste-bænke, en beslået egetræskiste, et vråskab (et lille hjørne-hængeskab), to høje læderstole, en lav træstol og en gammeldags himmelseng. I den anden stue fandtes en stenskive (bord), et gammelt egetræsurs, tre kister, et madskab, en himmelseng, et gammelt senge-sted, en „tabulet“ og et spejl med sort ramme. Herfra kom man ud i forhusets tredie og sidste rum, køkkenet med dets bestand: 3 kobberkedler, en messingkedel, 7 tinfade, 9 tallerkener, 2 tinstager, 2 par messingstager, et vandfad af tin og en tinskål med låg. Gennem bryggerset, kammeret i gården, hvor der foruden et gammelt senge-sted var to tønder malt i forråd, og kælderens (som kun rummede et par gamle øltønder) kom man til loftet, hvor skomagerens lager af hampegarn, huder og læder havde plads, og vi kan se, at Hans Olsen selv har tilberedt sit læder i barkkarret, de færdige varer lå også her: fire deger (40 stk.) små og store bøndersko og to par

små bønderstøvler. Dette løsøre blev vurderet til 82 Rd., gården til 100 Rd. – altså væsentlig lavere end ved brandtaxationen – og tre stolestader i kirken til 19 Rd., så at aktiverne udgjorde 201 Rd. Passiverne udgjordes af fattiggassens prioritet i huset på 35 Rd. og begravelsesudgifter på 19 Rd.; desuden gjorde sønnen krav på 200 Rd. for løn og forskellige udlæg, så hvis dette sidste skal tages med, er der altså tale om underskud, men hvis vi ser bort fra dette vistnok lidt problematiske tilgodehavende, må vi konstatere, at boet vidner om forholdsvis gode kår i dette håndværkerhjem, og at boligstandarden må siges at have stået i et nogenlunde rimeligt forhold til levefoden iøvrigt.

En lignende overensstemmelse mellem boligstandard og levefod finder man, når man vender sig til en af Olsens kolleger, som boede mindre fornemt, nemlig Niels Jensen i Nyportestræde, hvis bo opgjordes i 1732. I stuen var der et gammelt bord, en bæk, to små kister, et madskab, en himmelseng, to gamle skilderier, en spinderok, en garnvinde og en halmstol. I køkkenet fandtes husets kosteligste stykke: en brændevinspande, som sattes til 10 Rd. (man tør gætte på, at den har bidraget nok så meget til familiens underhold som skomageriet). Ialt sattes løsøret til 18 Rd. og huset med jernkakkelovn og brændevinspande – der åbenbart ved en fejltagelse er blevet talt med to gange – til 50 Rd., mens gælden udgjorde 56 Rd. Omtrent som hos Niels Jensen må vi vel regne med, at der har set ud i mange af byens andre småhuse. Overhovedet må vi vistnok slutte, at folk ikke har boet „under evne“. Snarere forholdt det sig omvendt, i indberetningen fra 1735 fremhæves det, at store gårde bebos af folk, som ikke har brug for dem, men som har kunnet erhverve dem for ringe betaling. Det stemmer godt nok hermed, når det i taxationen nævnes, at en af de største gårde i Nørregade stod ledig, og tager vi endnu engang skifteprotokollen til hjælp, finder vi et eksempel på, hvor fattigt der kunne være i et ikke helt uanseligt hus i en af byens bedste gader. 1736 boede remsnider Peder Hansens enke i sit hus i Brogade, det var på 5 fag bindingsværk og i to etager med et lille udhus på 3 fag. Det var da sat til 75 Rd. Da manden døde to år tidligere, var det vurderet til 80 Rd., og da var forfaldet i det indre i fuld gang. I stuen var der et gammelt asketræsbord, en kistebæk, en gammel åben bæk, et lille vråskab med lås, endnu en kistebæk, en fyrretræskiste med lås og en gammeldags himmelseng, i „den lugte seng“ var der foruden selve alkoven en høj stol og 4 gamle lænestole, hvoraf den ene

havde mistet sit overtræk, 4 gamle skilderier, en hollandsk skål med låg, to blå krus, et lille gammelt spejl og noget værktøj. I et kammer ved siden af stuen var der et gammelt vråskab og en egehalvkiste med noget gammelt tøj. Kammeret ved siden af køkkenet rummede ikke andet end et „orladskab“, og selve køkkenet fire tintallerkener, to små fade, en smørbrik, to små messingkedler og en gammel jernpande. Endelig stod der en gammel seng i det lille udhus. Løsøret taxeredes til ialt 20 Rd., og boets formue var således på 100 Rd. – men begravelsen stod i 16 Rd. (og lige så meget lagdes til side til enkens), skatterestance og anden gæld udgjorde 32 Rd., og huset var prioriteret hos de fattige for 66 Rd., så at opgørelsen sluttede med et underskud.

Så små og fattige de her nævnte boer end er, må det ikke glemmes, at de repræsenterer, hvad man måske kunne kalde byens mellemstand af selvstændige næringsdrivende husejere. Endnu fattigere var daglejerne og tjenestefolkene, der har holdt til i sådanne udhuse, hvor vi i det foregående har fundet sengesteder, og som næppe har ejet stort mere end det tøj, de gik og stod i.

På den anden side var der jo også i Køge folk, som var højere på strå. Med brandtaxationen som vejviser kan vi finde frem til et par af de største grundejere. Viceborgmester Ebbe Jacobsen, som vi allerede har mødt som tobaksavler, rådede således over 5 gårde og to huse taxeret til ialt 1.875 Rd. En anden var Johannes Rasmussen, der i „manufakturgården“, byens højst vurderede privatbygning (sat til 1.775 Rd.) drev det 1688 grundlagte sejldugsmanufaktur.

Mest lægger man dog mærke til navnet Fich. Hans Henrik Fichs enke besad som nævnt den store gård på hjørnet af Torvet og Nørregade (vurderet til 1.000 Rd.), og enken efter Andras Fich 3 gårde og 2 huse (tilsammen sat til 1.200 Rd.), medens sønnen Ebbe Fich havde en gård (312 Rd.).

Skiftet efter Andreas Fich giver os mulighed for at se, hvorledes det i 1732, da han døde, stod til i hans gård på Vestergades sydside, der 1736 beskrives således: et forhus til gaden af muret og klinet bindingsværk på 9 fag i to etager i mådelig stand (udtrykket mådelig havde ikke dengang sin nuværende nedsættende klang, men betød blot almindelig), vurderet til 164 Rd., i gården et hus af klinet bindingsværk på 20 fag i 2 etager, ligeledes i mådelig stand og vurderet til 200 Rd., samt en anden bygning af klinet bindingsværk på 6 fag, men kun 1 etage høj sat til 36 Rd. – ialt

400 Rd. – Indboet forrådte en vis velstand. Sølvtøjet (2 fade, 3 bægre, 2 saltkar, 18 skeer, 6 teskeer og en potte på 22 lod) sattes til 76 Rd., kobber- og messingstager (bl. a. en kobberkedel på 2 lispund) var ret talrige, og der var 5 dusin tintallerkener. Af husets rum nævnes amместuen med en blå himmelseng, et lille tebord, en lænestol, et brunt fyrreskab, et bord med et forgyldt spejl og endnu et spejl. På salen var der to himmelsenge, en stor brun beslået kiste, fire højryggede stole, to lænestole, et gammelt bord, en lille gul kiste og et flamsk tæppe. I sengekammeret stod en rød himmelseng og en lille seng. Tjenestefolkene har åbenbart boet dør om dør med herskabet, thi herefter følger pigernes „bænk“, karlenes seng og maltgørerens seng. Til sidst nævnes stuen, hvor der fandtes to borde, en løjbænk, 4 høje stole, et stort egeskab samt et nagel-fast skab. Opregningen bliver ikke mindre interessant, når vi kommer til udbygningerne. Egeplanker og brændeved lå i gården, der var to heste og køer og på kornloftet 250 tønder malt, 50 tdr. byg og 1¹/₂skpd. humle – af lageret kan vi også se, at Andreas Fich har været pantelåner, en mængde husgeråd og gammelt tøj (ansat til 23 Rd.) figurerer som pantegods. Som husejer har Fich ikke hørt til de små. Foruden hovedgården, som ansattes til 300 Rd., ejede han to gårde på Torvet (466 Rd. tilsammen), to boliger i Kirkestræde (150 Rd.) og 3 ved stranden (60 Rd.). Hertil kom udestående fordringer. Farver Mørch skyldte 400 Rd., svigersønnen Andreas Flint 200 Rd., Peder Heeberg 100 Rd., og sønnen var i gården på Torvet blevet hjulpet med 600 Rd., dels i korn, dels i penge. – Endelig var der et par gode stolestader i kirken, der vurderedes til 30 Rd. pr. stk. Ejendommene sattes til ialt 2.146 Rd., og de samlede aktiver til 3.082 Rd., hvorfra gik nogle mindre prioriteter til de fattige og til præsten i Terslev Niels Roy, begravelsesomkostninger, mellemværender med handelsforbindelser i København og Lybæk og en gæld til forpagter Neergaard på Lellingegaard på 83 Rd. for 100 tdr. byg. Boets overskud kom altså på 2.223 Rd. – en særdeles betydelig sum.

Prøver vi nu at gøre op, hvad brandtaxationen fra 1736 kan berette om Køges tilstand, kan det vel i korthed udtrykkes sådan, at en lille gruppe, hvoriblandt enkelte håndværkere, synes at have klaret sig godt, medens borgernes store flertal må have levet under meget små forhold – adskillige ikke langt fra eksistensminimum.

Har landbrugskrisen været hård for bønderne, så kan det slås fast, at dens virkninger ikke har været mindre ubehagelige for

borgerne. Selve bybilledet bar jo, som brandtaxationen har vist, spor af ødelæggelsen. Siden midten af det foregående århundrede havde der praktisk talt ikke fundet byggeri sted. De huse, der havde overlevet svenskekrigen, slog rigeligt til, ja en del er ligefrem forsvundet – simpelt hen fordi der ikke var brug for den.

Godt et halvt århundrede senere, i 1791, har vi atter mulighed for ved brandtaxationens hjælp at få en ny statusopgørelse for Køge by. Tidspunktet er jo interessant: midt under de store landbo-reformer, thi med viden om, hvor hårdt landbrugskriserne tidligere havde ramt byen, melder sig ganske naturligt det spørgsmål, i hvor høj grad kunne byens borgere drage fordel af de bedre forhold på landet, og hvilke spor finder vi af dette?

En første gennemgang viser, at Køge – med omtrent samme antal ejendomme som i 1736 – havde sat taxationssummen op til det dobbelte, fra 53.984 Rd. til 111.500 Rd. Selv om prisbevægelser selvfølgelig har spillet en vigtig rolle, er man dog tilbøjelig til også at tage denne stigning som udtryk for fremgang. En nærmere undersøgelse skal vise, om det slår til.

Vi foretager da en vandring gennem byen og begynder som sidst med søndre fjerding. Det er ikke store forandringer, der kan noteres. Antallet af ejendomme er faldet en ubetydelighed, og de allerfleste steder er husene de samme – dog hyppigere forhusene, der jo var de bedst byggede, medens udhusene oftere har skiftet udseende. (Christopher Kruse i Brogade lod således forhuset stå, da han i 1791 fuldstændigt fornyede sine udhuse.) Og med ganske få ændringer stod Brogades vestside, Torvets og Vestergades sydside. Men dette forhold tydede ikke netop på fremgang og trivsel. Sandt at sige får man mere indtryk af stagnation, ja tilbagegang. „Manufakturgården“ på Torvet, der 1736 med sine 71 bygningsfag var blevet vurderet til 2.000 Rd., var således nu i 1791 reduceret til 59 fag og kun vurderet til 1.590 Rd. Og Andreas Fichs gård i Vestergade havde i mellemtiden mistet 7 fag. At disse eksempler ikke er misvisende, bliver klart, når kvarterets stilling i forhold til de øvrige bydele gøres op. Thi medens søndre fjerding både i 1682 og 1736 havde haft den højeste gennemsnitsvurdering, så måtte den i 1791 tage til takke med andenpladsen, ligesom kvarterets andel i hele byens vurderingsværdi var faldet fra omkring en fjerdedel til knap en femtedel.

Indtrvkket af vestre kvarters to halvfierdinger er ikke meget forskelligt herfra. Småhuse i en etage var også nu det almindelige. Af

byens 241 ejendomme lå de 99 her, og af de 102 lavest ansatte (d. v. s. ansat til 200 Rd. eller derunder – gennemsnittet for samtlige ejendomme i byen var 462 Rd. –) fandtes de 53 i de to vestre fjerdinge, der stadig indtog sidstepladsen blandt byens kvarterer med et gennemsnit, som ikke nåede halvdelen af søndre eller østre fjerdinge.

Også nørre fjerding synes at have frembrudt omtrent samme billede som i 1736, hvilket også finder udtryk i, at dette kvarter stadig havde en gennemsnitsværdi, som faldt sammen med hele byens. –

Det er i virkeligheden først, når vi kommer til østre fjerding, at ændringerne siden 1736 bliver omtale værd. Dette skyldes nu ikke så meget nybyggeri, thi foruden de større eller mindre ændringer ved udhusene, som vi finder flere steder i byen, indskrænkede det sig til nogle få småhuse i Bygårdstræde og ved stranden. Når østre fjerding alligevel har sat gennemsnitsværdien for ejendommene op fra 312 Rd. i 1736 til 720 Rd. i 1791, til trods for at flere småhuse var kommet til, og således indtaget søndre fjerdinge gamle plads som den fornemste bydel, så må vi søge forklaringen i en forøget grundværdi. Denne værdiforøgelse må utvivlsomt sættes i forbindelse med det arbejde på at forbedre havnen, som foregik i disse år. Midt i al uforanderligheden har vi altså et enkelt tegn på, at byens vilkår var ved at ændres. Måske har det alligevel været så som så med den stilstand, som taxationen tilsyneladende udviser, man kunne f. eks. tænke sig, at bygningerne var i en bedre forfatning end i 1736 – det kan man ganske vist ikke uden videre slutte af taxationen, men udelukket er det ikke. Men prøver vi atter at se os for inden døre, kan vi dog få et fingerpeg om, i hvilken retning svaret bør gå.

Hos hattemager Carsten Esbensen, der boede til leje i Brogade, og hvis bo gjordes op 1788, var der i stuen et fyrebord, et slagbord, en lænestol, 6 læder- og træstole, et spejl i forgyldt ramme og et i rund ramme, 8 skilderier med glas for, et tebord, en dragkiste med 4 skuffer, en grøn himmelseng, noget hattemagerværktøj og en indmuret kobberkedel til valkning – tilsammen taxeret til 18 Rd.

I Carl Poulsens gård på Fennediget registreredes 1789 et gulmalet fyrebord, en fyrebænk, en rødmalet kistebænk, et 24 timers stueur med blåmalet futteral, et gråmalet hængeskab, en fyreslag-

bænk, en ryslærslænestol, en overrygget ditto., tre røde træstole, et grønmalet tebord, et spejl i sort ramme og et i brun, 4 store skildrier og 7 andre – i en anden stue fandtes to slagborde, en himmelseng, to lænestole, to ryslærstole, et spejl i forgyldt ramme og to små spejle med lampetter samt ikke mindre end 26 skildrier, hvoraf de 16 var forsynet med glas – den tredje stue rummede et blåmalet klædeskab med to døre, et blå skab med glasdør, to linnedskabe, et tebord, to skildrie, „nogle adskillige bøger“ og to dragkister. Endelig nævnes en sølvdåse og et søvlommeur samt 25 Rd. i kontant. Boets samlede værdi var 179 Rd. Dette virkelig helt anselige indbo kunne man altså finde på Fennediget, der på ingen måde gør indtryk af at have været noget særligt velhavende strøg. Spørger man, hvem manden var, så giver kirkebogen det svar, at hestegilder Carolus Povlsen 25/7 (tre dage efter at taxationen havde fundet sted) blev begravet på klosterkirkegården ved sang, og at begge præster fulgte. Så fint kunne en hestegilder have det.

Vi finder naturligvis også mere beskedne boer. Konsumsbetjent Urban Zeyer, som boede til leje i Møllergade (tidligere Lovportestræde), havde kun et rundt fyrrebord, et tebord, 3 stole, noget sengetøj – der har åbenbart været fast alkove – en messingblikmaskine, et lidet spejl samt „adskillige“ skildrier, ialt taxeret til 19 Rd.

Vi finder dernæst et par håndværkere. Hos guldsmed Friderich Schiønemann, der boede til leje i Kirkestræde, taxeredes et grønmalet tebord, et skab på fod med to glasdøre, to højryggede stole med gult betræk, en egedragkiste, en messingkaffekande, et hængeskab med glasdør, et lille spejl i sort ramme og et i forgyldt, et „nøreberger“ spejl og endnu et lille spejl, et sort skilderi med glas for, 8 andre skildrier, et på træ og hele 34 små skildrier, endvidere en tepotte på fod, og, åbenbart i en anden stue: en rødmalet fyrredragkiste, en „skatolklap“ på fod, en grønmalet himmelseng, en pyramide med bøger, en gammel lådbænk, et gammelt bord, en blåmalet halvskab, et stort træskilderi og endelig noget gammelt guldsmedeværktøj. Tilsammen vurderedes dette indbo til 51 Rd. Denne guldsmed, som man efter navnet kunne antage for en indvandrer, har vel ikke hørt til byens velhavere, men hans bo vidner om en vis kultur. Og noget lignende kan man sige om et andet håndværkerhjem. På samme tid vurderedes glarmester Lars Møl-

lers indbo i Nørregade, og her fandtes et fyrreslagbord, tre ryslærsstole, to andre stole, en gammel lænestol, to gamle spejle, fire store skilderier, 16 andre i glas og røde rammer, foruden en del små. et viserur, et gammelt slagbord, et hængeskab, en grønmalet fyrre-dragekiste, en lille blåmalet dragekiste, en egekiste med skuffe, en messingkârde, en pyramide med bøger, et tebord med porcellainstetøj, en fyrrehimmelseng samt en høvlebænk og $\frac{1}{2}$ kiste glas. Dette taxeredes til ialt 61 Rd. – Selv om dette bo heller ikke kan siges at have hørt til de store, så har det dog båret præg af tidsalderens blidere vilkår, der har været råd til lidt ud over det allernødvendigste.

I borgerskabets øvre lag har denne forbedring af levestandarden naturligtvis sat sig kraftigere spor. Takket være skiftet efter ryslærersfabrikant Frederik Bonhorst (åbenbart atter en indvandret) kan vi se, hvorledes der har set ud i en af gårdene i Brogade.

Ved brandtaxationen kort tid efter blev den beskrevet således: Der var et forhus på 6 fag i to etager med en kvist på tre fag. huset var af muret bindingsværk og sattes til 100 Rd. faget. I gården var der et 21 fags sidehus ligeledes på 2 etager og ligeledes sat til 100 Rd. pr. fag, samt tre andre bygninger på tilsammen 19 fag. Hele gården var ansat til 3.570 Rd. Siden 1736 var der vistnok ikke sket anden forandring ved ejendommen, end at udhusene var blevet forøget med 9 fag, men vurderingssummen var da kun 437 $\frac{1}{2}$ Rd. Alt taget i betragtning er det næppe galt at regne med, at bygningernes tilstand er blevet forbedret i den mellemliggende tid, og det har sikkert været nødvendigt, om det ydre skulle svare til det indre. Thi det var fornemt. I den store stue til gaden fandtes en indlagt dragekiste (til 16 Rd.), et indlagt bord med skuffe og drejede fødder, en lille skrivepult af mahogni, et indlagt bord, et fyrretræs bakkebord, et gammelt slagbord, et stort spejl i forgyldt ramme, portrætter af Frederik den femte og gemalinder i forgyldt ramme, to små skilderier med glas for og fem andre skilderier, en lille ny dragekiste, et fuglebur, en ryslærs lænestol og fire andre ryslærs stole, 6 åbenryggede stole med grønt plydssæde, en „chinesisk kiste“, et lille firkantet spejl i gul ramme, en kobbertainemaskine, to firkantede engelske tinstager, to bordklokker, et spanskrør med benknap, en kikkert i futteral, en sølvbeslået pibe med langt rør, et „Nøbenhavn“ stueur, et kobbertebraedt, en rødmalet topseng, et papegøjebur, en spinderok og en kaffemølle. – Kammeret ved siden af rummede følgende klenodier: en fin hat i futteral, et firkantet

fyrrebord med skuffe, et natskrin, et spejl i forgyldt ramme – og her var fabrikantens bibliotek opstillet: to bøger in folio, nemlig magister Schreibers Seehlen Skatz, en tysk bibel i kvart, 12 tyske bøger i oktav, to gamle folianter, og een i kvart, 8 adskillige bøger og en „slump dito“. (Vi ville gerne have kendt titlerne).

Gennem køkkenet med dets kaffebrænder, tinfade og -tallerkener, af hvilke der kun var 6 – var tintøj ved at gå af mode? – kommer vi til stueen til gården, hvor der var et langt fyrrebord med skuffe, et indlagt bord på drejede piller, en kobbertemaskine, to store spejle med krone i blå glasramme, et blåmalet bakkebord, en hvid stenterrin, to sukkerbøsser, et blåmalet slagbord, en grønmalet topseng, et stort sort egeskab med indlagt arbejde og med fire døre, et flueskab og et fuglebur. I spisekammeret var et firkantet fløjbord, en langbænk, og til hygiejnens pleje en støvekost på langt skaft og en rottefælde. Svendekammeret rummede et gammelt rødmalet slagbord, en standerseng, tre træstole, et gammelt firkantet spejl og en stentavle. Det næste kammer indeholdt en spinderok, tre duebure samt nogle tønder og kar. I kammeret ovenpå stod en standerseng, endnu tre fuglebure, en garnvinde, fem deger skind, tre ryslærshuder og et iskagejern. Det store kammer ved siden af indeholdt kun et par borde, et åbenbart udrangeret timeglas og 6 barksække, medens loftet tjente som lager for huder og bark, og endelig nævnes foruden stald og brændehus garveriet med dets mange kar. Værdien af møbler og effekter sattes til ialt 587 Rd.

Naturligvis kan sådanne eksempler som de her omtalte kun betragtes som stikprøver. Alligevel tør man dog anse dem for karakteristiske, dels fordi de er spredt over det meste af byen, og navnlig fordi de peger i samme retning. I sammenligning med skifterne fra 1730erne viser de om ikke velstand så dog bedre kår, selv i de mindre hjem synes der nu at have været råd til lidt flere bekvemmeligheder, ligesom den gamle bestand af kister og bænke åbenbart var ved at vige pladsen for møbler af mere moderne snit som stole og skabe – ryslærersfabrikanten synes virkelig at have fundet afsætning for sine stole.

Der kan ikke være tvivl om, at de bedre tider også har kunnet mærkes i Køge.

Men denne fremgang havde altså endnu ikke sat sig større spor i form af byggeri. Det kom imidlertid. Op igennem 1790erne opførtes ikke helt få nye huse, som vi kan se det af de højst interessante

tilføjelser, der blev gjort til brandtaxationen. Vi skal se lidt nærmere herpå.

Værtshusholder Jens Nielsen havde erhvervet tre ejendomme, et lille hus på fem fag i Møllergade, som han forsynede med et nyt loft og omdannede til hestestald, et andet i Nørregade lod han helt forny, det fik grundmuret kælder, de to trefagsstuer fik engelske vinduer, og loftet indrettedes til kornmagasin. Det tredje hus, som også lå i Nørregade, gik det vistnok på samme måde, og her blev der indrettet kornloft både i forhuset og sidehuset, sidstnævnte rummede forøvrigt brænderiet. Men man lægger mærke til, at det ikke på grund af udvidelser, men takket være forbedringer og et kostbart inventar (brænderiet og køkkenets og bryggeriets øvrige indhold var ansat til ikke mindre end 500 Rd.), at vurderingssummen sattes ivejret fra 600 til 2.750 Rd.

En lignende gennemgribende fornyelse foretog Hans Emmeche af sin gård i Nørregade. Den gamle trelængede ejendom blev brudt ned, og i stedet for de klinede vægge, som selv forhuset havde haft til gårdsiden, kom nu muret egebindingsværk, forhuset fik „gebrochen tag“ (mansardtag) til gaden, den fine femfagsstue forsynedes med engelske vinduer, og under sidefløjen, hvor køkkenet efter skik og brug fandtes, blev der muret en kælder på tre fag. Men selv om der ikke var en stump igen af de gamle bygninger, fik de nye dog de samme mål, og selv om Emmeche også var kommet i besiddelse af nabohuset, har der ikke været tale om sammenlægning.

Også i Bygaardsstræde og på Fennediget var byggeriet igang. Sidstnævnte sted byggede feldbereder Kruse sig et nyt hus, hvor han indrettede en stampemølle.

Lidt større forhold møder os hos brygger Jørgen Christensen i Nørregade. Også forhuset i hans 7 fags gård havde nu fået „gebruken“ tag, engelske vinduer og paneler i stuerne. Loftet tjente naturligvis til kornmagasin. Sidelængen, der også var blevet nyopført, indeholdt foruden køkkenet, et kammer og en alkove, et bryggers på ikke mindre end ni fag, hvor brændevinskedel, kar og tønder ikke lod tvivl tilbage om, hvorfra Jørgen Christensen fik pengene til sit byggeri. Men det forsløg ikke at bygge dette – de nye bygninger blev ikke større end de gamle – og Christensen erhvervede derfor en gård på 8 fag i Kirkestræde, som fik en lignende fornyelse som gården i Nørregade; både på loftet i forhuset og det 15 fag store sidehus var der kornmagasin, det samme gjaldt

sidehusets anden etage, medens der i dets underste stokværk var bryggeri og stalde.

Et byggeforetagende af en helt anden karakter fandt sted i Nørregade. Her havde muremester Laurits Thrane fra København nedbrudt et toetages hus på fire fag og i stedet rejst en gård, der i 1795 blev beskrevet således: Stuehuset var på 7 fag med en kvist i grundmur over midten, der var en indkørselsport på 2 fag, og til gårdsiden „en italiensk trappegang i tre løb“ op til kvisten. Stueetagen rummede videre en trefags gæstestue, en tofags dagligstue og et værelse på fire fag til gården, og ovenpå var der en „sal“ på tre fag flankeret af kamre, alle vegne fandtes gibsede lofter, glatpudsede vægge med fodpaneler, engelske vinduer og hollandske døre „med messingskilter og knapper“. Udadtil præsenterede huset sig med valmtag over kvisten, og facaden var „med murede kvadere og gesimsers ziret“. Denne herlighed vidste taxationsmændene nok at vurdere. De satte hvert fag til 250 Rd. – medens vurderingen for stuehuset i en almindelig god købmandsgård lå på omkring 100 Rd. faget.

Laurits Thrane, som vi kender fra rådhusets ombygning i 1803, byggede også nabohuset, der havde samme udseende og indretning som det første, hvor han selv boede.

Dette byggeri viser os en by i fremgang. For dem, der havde råd, blev boligstandarden sat ikke så lidt i vejret. Gamle bygninger forbedredes eller erstattedes med nye, men denne aktivitet havde i høj grad karakter af konsolidering inden for de bestående rammer. Der var ikke tale om at inddrage nye områder under byen, ja knap nok om bebyggelse af de tidligere øde grunde. Dannedes der således ikke nye kvarterer, så betød byggeriet alligevel en forandring i byens struktur. Det er bemærkelsesværdigt, at byggeriet for det meste foregik i østre og – navnlig – i nørre fjerding, og gør man stillingen op efter brandtaxationen 1801, viser det sig, at nørre fjerding nu havde erobret stillingen som nr. 1, hvad ejendommenes gennemsnitlige vurderingsværdi angik. Østre fjerding kom på en pæn andenplads, den tidligere så fornemme søndre fjerding måtte nøjes med tredjepladsen, og vestre fjerding lå stadig langt bag de øvrige – thi det var jo langt fra alle, som havde mulighed for at skaffe sig bedre beboelse. I 1791, da gennemsnittet for alle byens ejendomme lå på 462 Rd., var der ikke færre end 102 huse (af ialt 241 gårde og huse), som vurderedes til 200 Rd. eller derunder, og vestre fjerding havde broderparten af disse småhuse, nemlig de

53. Selv om vi, som før nævnt, til en vis grad tør regne med nogen bedring i borgernes kår, så har det på ingen måde betydet en social udjævning. Hvad ejendomsforholdene angår, hvar der i hvert fald ikke været tale om noget sådant.

I 1791 havde byens største grundejer, købmand Andreas Olufsen, 16 ejendomme vurderet til ialt 8.280 Rd. Karakteristisk nok samlede hans interesser sig om den da førende østre fjerding, hvor han havde tre gårde på Brogades østside, fem huse ved stranden samt et ved Fennediget (det blev tilsammen 18 % af kvarterets vurderingssum). Her overfor var hans 7 andre huse (i nørre og vestre fjerding) kun af ringe betydning. – En grundejer af en anden type var Jacob Fich, hvis huse lå ret spredt i nørre og vestre fjerding. Medens Olufsens ejendomsbesiddelse åbenbart i høj grad har været bestemt af hans erhvervsinteresser, synes Fich snarere at have betragtet sine huse som ren pengeanbringelse – for hans vedkommende drejede det sig om 13 ejendomme taxeret til ialt 5.190 Rd. Langt bag efter disse kom Peder Tøxen med 7 huse til 2.530 Rd., madame Stadager med fem til 2.510 Rd. og tolder og prokurator Schatt, som forøvrigt var besvogret med Olufsen, med 6 huse til 2.020 Rd. (samt et udenbys hus til 230 Rd.) Da hele byen var ansat til 110.730 Rd., vil det altså sige, at disse fem med deres 22.740 Rd. ejede godt og vel en femtedel af byens huse.

Lignende forhold finder vi i 1801, blot med den forandring, at det nu var købmand Lars Olsen, der med sine tre gårde og fire huse lå i spidsen med en samlet taxeringssum på 17.750 Rd. Herefter fulgte Andreas Olufsen med 14.550 Rd. for tre gårde og ti huse, Christian Permin med een gård og to huse til 10.690 Rd. og Thomas Tøxen med to gårde og fire huse til 5.810 Rd. Ialt rådede disse fire over godt en femtedel af byens ejendomme.

Selv om en grundejer som Thomas Tøxen stadig havde sine huse liggende spredt over flere kvarterer, er der tydeligt nok en tendens til koncentration. Fra 1791 til 1801 er antallet af selvstændigt vurderede ejendomme faldet fra 241 til 199, samtidigt med at der, som vi har set, blev bygget en del, og samtidigt med at indbyggerantallet var i væxt. Købmand Lars Olsen nøjedes således med 7 ejendomme (alle tre gårde lå i Nørregade), hvis omfang og værdi til gengæld var så meget desto større, og Andreas Olufsen havde siden 1791 skilt sig af med tre småhuse – men udvidet den ene af gårdene (og forøget sin andel i østre fjerdings taxationsværdi fra 18 til 23 %), ligesom Permin kun havde et par småhuse foruden sin gård

på Torvets østside, som rigtignok også var den højst vurderede private bygning (9.920 Rd.).

Baggrunden for dette var naturligvis handelens opsving i det attende århundredes slutning; der var atter blevet brug for store købmandsgårde i Køge.

Da Andreas Olufsen døde 1806, havde krigsbegivenhederne endnu ikke sat punktum for de gode tider, og det vil altså sige, at skifteforretningen efter ham giver os lejlighed til at se indenfor hos byens største købmænd.

Efter god, gammel skik handlede Olufsen med så at sige alt. Som et udpluk af varerne i hans krambod kan nævnes klædevarer af enhver art, knapper, sakse, nåle, skospænder, rokkesnor, søm, ståltråd, farvestoffer, skægsæbe, lys, voks, pudder, sukker, kaffe, krydderier, risengryn, spejle, briller, skopinde, buxbompiber og tobak. I kammeret ved siden af boden var der foruden metalknapper og legetøjsfløjter mere solide sager som stangjern, slibesten, sejldug, linolie, salt og tran. Loftet over boden tjente som lager for sålelæder, klædevarer, tækkegarn, papir, skagler og grimer. Et særligt „sperserie“ kammer rummede farvestoffer og andre kemikalier. To jernbilæggerovne hørte også med til lageret. Varer, der krævede særlig omsorg, havde deres særlige rum, der var både et sildepakhus, et saltpakhus og et tjærekammer. Og som et selvfølgelig supplement til kramboden var der i kælderen indrettet et udsalg af øl og brændevin.

Så vidtløftigt alt dette nu har været, så var det dog kun en del af virksomheden – og næppe nok den vigtigste. Rundt om i Olufsens tre gårde lå et stort lager af tømmer og brædder, og midt under taxationen ankom skipper Nielsen med en ny ladning brædder fra Norge. Olufsen har leveret byggematerialer ikke blot til nye huse i Køge – således til bygmester Laurits Thrane – vi kan se, at også omegnens bønder har købt tømmer hos ham (landbo-reformerne satte jo gang i byggeriet på landet), og at han lod hente mursten og tagsten i Flensborg, som solgtes i København.

Men forudsætningen for al denne handel var, at købmanden også havde noget at eksportere, så at han kunne indføre alle disse varer. Her kommer købmandsgårdens kornlofter ind i billedet. De stod ikke til stads. Forvalter Thorup fik betalt 4.406 Rd. for landgildekorn fra Bregentved, og grev Moltke havde 3.500 Rd. til gode for 700 tdr. byg fra Tryggevælde og Allerslev. Måske har der været noget af dette korn blandt de 800 tdr. byg og erter, som

skipper Hansen sejlede til Bergen i juni 1806, og det skete vel med Olufsens eget skib, sluppen Elisabeth Sophie, som skipperen året efter købte af boet for 3.805 Rd.

Det var således en handelsvirksomhed af format, så det overrasker ikke, at varerne, redskaberne og kreaturerne var forsikrede for 14.900 Rd., eller at boets udestående fordringer blev gjort op til 32.000 Rd. – men mest oplysende er dog forretningens omsætning. Da skiftet tog så lang tid, kan vi nemlig gennem jævnlige opgørelser følge, hvor mange penge der kom i krambodens kasse:

august	917 Rd.
september	988 „
oktober	563 „
november	657 „
december	369 „

– altså i fem måneder tilsammen 3.494 Rd. (man lægger mærke til handelens sæsonpræg). Underligt nok holdt Olufsen med alt dette alligevel fast ved sine små lejehuse. Det fremgår af en lille regnskabsbog, han førte, at hans huslejeindtægt var på 117 Rd. om året (de enkelte beløb lå mellem 4 og 25 Rd.) i 1797 – medens enken foruden fri adgang til forretningens varer fik 10 Rd. om ugen til at holde hus for, mens skiftet stod på.

Andreas Olufsen var uden tvivl byens største købmand på denne tid, men han var ikke den eneste. Købmand Lars Olsen, der var byens største grundejer 1801, og hvem vi kender fra rådhusets ombygning, hvor han vistnok var med til at finansiere Laurits Thrane, har i hvert fald sat sig spor i byen. I løbet af 1790erne skabte han sig et stort kompleks af fire hidtil selvstændige ejendomme, een i Kirkestræde og tre på Nørregades vestside, hvor han dels reparerede de ældre huse og dels byggede nye, så at han ud til Nørregade havde tre forhuse med tilsammen 30 fag i to stokværk og ni fag ud til Kirkestræde, og imellem lå et virvar af udhuse og magasiner, stalde og skure (brændevinsbrænderi i stor stil manglede naturligvis ikke), som må have dannet rammen om en virksomhed ikke meget forskellig fra den, vi fandt i Olufsens gårde. Skal man dømme efter ejendommenes omfang, må Lars Olsen have drevet en meget betydelig forretning, thi foruden det her nævnte ejede han også en 16 fags gård på østsiden af Nørregade, hvortil der hørte 39 fag udhuse, og på „Bjerget“ havde han bygget et 15

fags hus indrettet til fem lejeboliger. Alligevel har dette ikke været ham nok, thi i 1802 havde han forøget sit kompleks på Nørregades vestside med en 12 fags grundmuret gård (med 12 fags sidehuse) og endnu 9 fag forhus ligeledes i grundmur, foruden at han ved stranden byggede et mindre hus på en hidtil ødøe grund, så at taxationsværdien for hans ejendomme herefter kom op på 23.350 Rd.

Omkring år 1800 havde Køge således atter fået et borgerskab af købmænd, som drev en „skøn“ handel, og som var i stand til at bygge „zirlig og anseelig“.

Men byen var længere om at komme til kræfter end flere andre af købstæderne. 1672 var Køge nr. 9, 1769 kun nr. 16 og 1801 kun nr. 23 af kongerigets købstæder. Og selv om bedre kår også kan spores hos jævnere borgere, så har der dog været ret snævre grænser for småfolks adgang til at sætte levestenen i vejret – så sandt som der stadig var brug for lejevåninger af aller ringeste art.

Og inden et større antal af byens indbyggere havde kunnet nå at få virkelig del i fremgangen, var denne forbi. Thi med krigs-udbrudet få år senere ændredes hele landets stilling brat – og dermed også købstædernes vilkår.

Oversigtstabel.

I. Ejendommens gennemsnitsværdi:

<i>1682</i>	søndre	fjerding	ca.	200 Rd.
	vestre	-	-	62 -
	nørre	-	-	76 -
	østre	-	-	159 -
<i>1736</i>	søndre	-	-	375 -
	vestre 1	-	-	140 -
	vestre 2	-	-	118 -
	nørre	-	-	225 -
	østre	-	-	312 -
<i>1791</i>	søndre	-	-	607 -
	vestre 1	-	-	274 -
	vestre 2	-	-	278 -
	nørre	-	-	465 -
	østre	-	-	720 -
<i>1801</i>	søndre	-	-	1.263 -
	vestre 1	-	-	792 -
	vestre 2	-	-	527 -
	nørre	-	-	1.567 -
	østre	-	-	1.393 -

II. Oversigt over kvarterernes ejendomsstal, disses samlede taxationsværdi og procentvise andel i forhold til hele byens taxation.

a. søndre fjerding 1682 33 ejendomme sat til 6.615 Rd.
eller ca. 24 % af den samlede vurdering.

1736	37	ejendomme til	13.862 Rd.	eller ca.	26 %
1791	33	-	20.050	-	19 %
1801	30	-	38.480	-	13 %

b. vestre fjerding.

1682	115	ejendomme til	7.135 Rd.	eller ca.	25 %
1736	57	-	7.909	-	15 %
	+ 41	-	4.862	-	9 %
1791	55	-	15.050	-	13 %
	+ 44	-	12.220	-	11 %
1801	44	-	34.850	-	16 %
	+ 38	-	20.040	-	9 %

c. nørre fjerding.

1682	79	ejendomme til	6.033 Rd.	eller ca.	22 %
1736	53	-	11.975	-	22 %
1791	56	-	26.030	-	23 %
1801	46	-	72.070	-	32 %

d. østre fjerding.

1682	52	ejendomme til	8.289 Rd.	eller ca.	29 %
1736	49	-	15.375	-	28 %
1791	53	-	38.150	-	34 %
1801	41	-	57.100	-	26 %

For hele byen var tallene følgende (dog med forbehold for 1682, da der ikke var nogen nummerering af ejendommene):

1682	279	ejendomme til	28.072 Rd.
1736	237	-	53.984 -
1791	241	-	111.500 -
1801	199	-	222.540 -

(Det skal bemærkes, at offentlig ejendom, f. eks. kirken eller rådhuset, intetsteds er medtaget).

Orientering

Ved en bekendtgørelse (nr. 104) af 3. april 1967 er kompetencefordelingen mellem *den kgl. grønlandske handel* og ministeriet for Grønland blevet nøjere bestemt. Ifølge § 1 udgør den kgl. grønlandske handel et direktorat under ministeriet under ledelse af en direktør, der har ansvaret for den til handelen henlagte forvaltning. Denne defineres i § 2 som varetagelse af den faglige („forretningsmæssige“) drift af de ved lov eller anden bestemmelse til handelen henlagte virksomheder eller virksomhedsområder i overensstemmelse med de herfor gældende almindelige eller specielle retningslinjer. Sager, der falder udenfor denne ramme, forelægges ministeriet for Grønland til afgørelse, ledsaget af handelens indstilling. Afgørelser truffet af den kgl. grønlandske handel kan indbringes for ministeriet.

Ved fastlæggelsen af den kgl. grønlandske handels stilling til ministeriet har man støttet sig til de synspunkter om forholdet mellem departement og direktorater, som er fremsat i den af administrationsudvalget af 1960 afgivne 1. betænkning. Imidlertid adskiller den kgl. grønlandske handel sig i flere henseender fra den direktoratstype, betænkningen beskæftiger sig med, idet handelen er en driftsvirksomhed, der ikke i almindelighed træffer afgørelser af den art, der er typiske for direktorater. Man har derfor ikke anset det for muligt at foretage en helt præcis afgrænsning af handelens kompetence, idet denne nærmest må bestå i at tilvejebringe den fagligt set mest effektive løsning af opgaverne indenfor de hidtidige forudsætninger og eksisterende praxis.

Det påhviler handelens direktør at afgøre, om en sag er af den karakter, at den bør forelægges ministeriet, men der vil være mulighed for at forhandle eventuelle tvivlsspørgsmål af denne art i handelens styrelsesråd, af hvilket ministeriets departementschef er medlem.

I 1961 rettede *egnsudviklingsrådet* henvendelse til regeringen om at overveje en udflytning af en del af statsadministrationen til områder udenfor hovedstaden. Den 21. december s. å. nedsatte statsministeren et udvalg til at undersøge, i hvilket omfang det

ville være fordelagtigt at foretage en sådan udflytning (udflytningsudvalget). Udvalget afgav i 1964 en foreløbig betænkning (nr. 350), der fortrinsvis beskæftigede sig med egnsudviklings- og tjenestemandsproblemer i forbindelse med en sådan udflytning. Udvalget iværksatte samtidig en gennemgang af statsinstitutioner i hovedstaden, som kunne komme på tale ved en udflytning. Der blev bebudet en senere redegørelse herom med belysning af mulighederne for lokalisering af udflyttede institutioner.

Denne redegørelse er endnu ikke fremkommet. Derimod er der taget et praktisk skridt, idet en centraladministrativ myndighed nu for første gang har fået domicil udenfor hovedstaden. Man har så at sige taget egnsudviklingsrådet på ordet og lagt dets eget nyoprettede direktorat i Silkeborg. Hidtil har egnsudviklingsloven været administreret af handelsministeriet, senest ministeriets 2. afdelings 5. kontor. Ved lov nr. 228 af 3. juni 1967 om egnsudvikling blev det bestemt, at egnsudviklingsrådets daglige forretninger og udførelsen af dets beslutninger skulle varetages af et direktorat under handelsministeriet. Det nye direktorat, *egnsudviklingsdirektoratet*, har pr. 1. september begyndt sin virksomhed i Silkeborg. Placeringen kan siges at være central i forhold til de områder, hvor direktoratet vil få sine fleste opgaver, men dets virkefelt er ikke begrænset til Jylland. I så henseende adskiller det sig fra klitdirektoratet i Vejers, hidtil det eneste statslige direktorat vest for Storebælt. Dettes virksomhed er begrænset til de jyske amter, medens klitsager fra den øvrige del af landet sorterer direkte under landbrugsministeriet.

Niels Petersen.

- Indberetninger fra Charles de Dançay til det franske Hof om Forholdene i Norden 1567–73. Ved C. F. Bricka. 1901.
- Kabinetstyrelsen i Danmark 1768–72. Aktstykker og Oplysninger. Ved Holger Hansen. – 2. bind. 1919. – 3. bind. 1923.
- Regeringsskiftet 1784. Fremstillinger og Aktstykker udg. til Minde om den Regering, som løste Bondens Stavnsbaand. 1888.
- Fonden ad usus publicos. Aktmæssige Bidrag til Belysning af dens Virksomhed. 1. bind. 1765–1800. 1897. – 2. bind. 1801–26. 1902. – 3. bind. 1827–1842. Ved H. Glarbo. 1947.
- Statsrådets Forhandlinger. Ved Harald Jørgensen. I. 24. jan.–15. nov. 1848. 1954. – II. 16. nov. 1848–30. aug. 1850. 1956. – III. 3. sep. 1850–28. jan. 1852. 1958. – IV. 28. jan. 1852–19. apr. 1853. 1960. – V. 28. apr. 1853–3. maj 1854. 1962. – VI. 7. juni 1854–30. aug. 1856. 1964.
- Kong Valdemars Jordebog. Et Haandskrifts Historie. Af Erik Kroman. 1936.
- Afhandlinger om arkiver ved Rigsarkivets 75-års jubilæum 1964. 1964.
- Fra Rigsarkivets samlinger. Gengivelser af aktstykker og breve. III. Danske Adelsbreve fra Tiden indtil 1660. Ved Erik Kroman. 1953. – IV. Grønland. Ved Sune Dalgård. 1960.
- Jyllands brevkiste. Landsarkivet for Nørrejylland 1891–1966. 1966.
- Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm og hjælpemidlerne til dets benyttelse. En oversigt af Harald Jørgensen. 1966.